

Ella Toiviainen

TAMPEREEN PUHEKIELTÄ KOLMESSA POLVESSA
Viiden äännepiirteen analyysi

TIIVISTELMÄ

Ella Toiviainen: Tampereen puhekieltä kolmessa polvessa. Viiden äännepiirteen analyysi.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Suomen kielen tutkinto-ohjelma

Syyskuu 2019

Tässä sosiolingvistisessä tutkimuksessa selvitetään, miten samalla alueella eri aikaan varttuneiden puhujien idiolektit eroavat toisistaan ja minkälaiset kielenpiirteet säilyvät eri-ikäisiltä puhujilta toisille. Aineisto muodostuu seitsemän kielenoppaan haastatteluista, jotka on kerätty ja sen jälkeen litteroitu tutkimustarkoitusta varten helmikuussa 2017 ja tammikuussa 2019. Kaikki tutkimukseen osallistuneet puhujat kuuluvat samaan sukuun ja ovat eläneet käytännössä koko elämänsä samassa kaupunginosassa Länsi-Tampereella. Puhujat edustavat saman suvun kolmea eri sukupolvea.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat fonologiset piirteet. Tutkittavien piirteiden valinnassa on otettu huomioon muun muassa tiheähkö esiintymisfrekvenssi ja mahdollisten näennäisaikaennusteiden olemassaolo. Tutkimuksen kohteeksi valikoituneet äännepiirteet ovat käsittelyjärjestyksessä yleiskielen *ts*-yhtymän vastineet, yleiskielen *d*:n vastineet, diftongien avartuminen, jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät ja jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit. Tarkoituksena on selvittää, miten edellä mainitut äännepiirteet varioivat eri ikäluokkiin kuuluvilla tutkimushenkilöillä. Lisäksi tarkastellaan, ovatko aineistosta esiin nousevat havainnot jo olemassa olevien näennäisaikaennusteiden asettaman muutoksen suunnan mukaisia.

Tutkimusote on laadullinen, ja aineistoa tarkastellaan myös sosiolingvististen, kielenulkoisten muutujien valossa. Tarkoituksena on soveltuvilta osin selvittää, minkälaisia kielellisiä eroja ikä ja koulutustausta aikaansaavat puhujien välille. Tutkimuksen metodologinen lähtökohta on sosiolingvistisessä näennäisaikametodissa, ja tarkoituksena on tarkastella jo olemassa olevia, tutkittavista kielenpiirteistä 1980-luvulla laadittuja näennäisaikaennusteita ja selvittää, toteutuuko ennustettu muutos tässä tutkimusaineistossa.

Nuorimmat puhujat vaikuttavat tämän aineiston valossa suosivan suhteellisesti enemmän yleiskielen mukaisia muotoja kuin vanhemmat tutkimushenkilöt. Kaikenikäisten puhujien puheenparressa esiintyy kuitenkin niin murteellisiksi miellettyjä kuin yleis(puhe)kielisiäkin variantteja. Yksittäisen puhujan idiolekti vaikuttaa harvoin suosivan ainoastaan yhtä piirrevarianttia, vaan pikemminkin yksilöllinen vaihtelu on usein huomattavaa.

Avainsanat: sosiolingvistiikka, näennäisaikamethodi, puhekieli, murre, idiolekti

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUSONGELMAT JA TUTKIMUSAINEISTO	5
2.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	5
2.2 Kielenpiirteiden valikoituminen tutkimuskohteeksi	6
2.3 Kvalitatiivinen tutkimusote	7
2.4 Tutkimushenkilöt	8
2.5 Tutkimusaineiston käsittely	10
3 TUTKIELMAN TEOREETTINEN TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT	11
3.1 Kieleen viittaava terminologia	11
3.2 Hämmäläismurteet dialektologiassa	12
3.2.1 Perihämäläinen murre	12
3.3 Tutkimuksen perusluonne ja metodi	14
3.3.1 Sosiolingvistinen näkökulma	14
3.3.2 Sosiolingvistinen näennäisaikametsodi	16
3.3.3 Näennäisaikametodin soveltaminen tutkimuksessa	18
4 AINEISTON ANALYYSI JA TULOKSET	20
4.1 Yleiskielen <i>ts</i> -yhtymän vastineet	20
4.1.1 Piirteett taustaa ja tutkimuskohteen rajaus	20
4.1.2 Näennäisaikaennuste yleiskiellen <i>ts</i> :n vastineiden edustuksesta Tampereella	21
4.1.3 Yleiskiellen <i>ts</i> -yhtymän vastineet aineistossa	22
4.1.4 Kokoavia huomioita	27
4.2 Yleiskiellen <i>d</i> :n vastineet	28
4.2.1 Piirteett taustaa ja tutkimuskohteen rajaus	28
4.2.2 Näennäisaikaennuste yleiskiellen <i>d</i> :n vastineiden edustuksesta Tampereella	29
4.2.3 Yleiskiellen <i>d</i> :n vastineiden edustus tutkimushenkilöillä	29
4.2.4 Kokoavia huomioita	33
4.3 Diftongit ja niiden avartuminen	34
4.3.1 Piirteett taustaa ja tutkimuskohteen rajaus	34
4.3.2 Näennäisaikaennuste diftongien avartumisesta Tampereella	36
4.3.3 Diftongien avartuminen tutkimushenkilöillä	37
4.3.4 Lyhentyneet variantit <i>tua</i> , <i>siä</i> ja <i>viä</i>	40
4.3.5 Kokoavia huomioita	42
4.4 Jälkitavun <i>A</i> -loppuiset vokaaliyhtymät	43
4.4.1 Piirteett taustaa ja tutkimuskohteen rajaus	43
4.4.2 Näennäisaikaennuste <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymien edustuksesta Tampereella	45
4.4.3 Koko aineisto	46
4.4.4 Jälkitavun <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymät tutkimushenkilöillä	47
4.4.5 Yleiskiellen <i>eA</i> :n vastineiden tiheäfrekventtisyys nuoremmilla puhujilla	49
4.4.6 Jälkitavun <i>iA</i> - ja <i>UA</i> -yhtymät tutkimushenkilöillä	51
4.4.7 Kokoavia huomioita	52

4.5	Jälkitavujen <i>i</i>-loppuiset diftongit	52
4.5.1	Piirteen taustaa ja tutkimuskohteen rajaus	52
4.5.2	Jälkitavun <i>i</i> -loppuisten diftongien säilyminen tutkimushenkilöillä	54
4.5.3	Vaihtelu <i>semmo(i)nen</i> – <i>sella(i)nen</i>	57
4.5.4	Kokoavia huomioita	58

5 PÄÄTÄNTÖ **60**

5.1	Yhteenveto tutkimustuloksista	60
------------	--------------------------------------	-----------

5.2	Tutkimuksen arviointia ja jatkotutkimusmahdollisuuksia	65
------------	---	-----------

LÄHTEET

LIITTEET

1 JOHDANTO

Tämä tutkielma sai alkunsa eräässä länsitamperelaisessa kahvipöydässä jo syksyllä 2016, kun *tampereenkiälisen* isäntäväen *miälettömän* avartuvat diftongit ja kertakaikkisen *viähättävä* Tampereen murre keskustelun lomassa kiinnittivät huomioni. Syntyi ajatus tämän suvun kolmen sukupolven puhenäytteiden taltioimisesta ja hyödyntämisestä suomen kielen aineopinnoissa. Variaationtutkimus ja sociolingvistiikka veivät mukanaan, ja kun tuoreena maisteriopiskelijana loppuvuodesta 2018 suunnittelin pro gradu -työni aihetta, päätin tarttua tähän jo olemassa olevaan aineistoon ja rakentaa tutkielmani sen perustalle. Tarkastelun kohteeksi päätyneen suvun innostus ja myötämielisyys aihetta kohtaan ovat jouduttaneet opinnäytetyön tekoa alusta alkaen.

Tutkimuksen merkitystä voi perustella monella tapaa. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseuruuhanke käynnistettiin 1980-luvun lopulla, ja viime vuosina ja vuosikymmeninä on ilmestynyt useita puhutun kielen tutkimuksia (ks. esim. Kurki 2005; Mustanoja 2011; Nuolijärvi & Sorjonen 2005; Vaattovaara 2009; Virtanen 2016). Murteita ja puhuttua kieltä ylipäättään on käsitelty monista eri näkökulmista, ja painopiste on ollut alkujaan dialektologiassa ja sittemmin sociolingvistiikassa. Viime aikoina sociolingvististä tutkimusta on ilmestynyt runsaasti, ja tämäkin työ asettuu osaksi sociolingvistiikan tutkimuskenttää. Huolimatta siitä, että puhuttua kieltä on jo tutkittu paljon, uskon kuitenkin tutkimuskentässä olevan sijaa tälle laadulliselle katsaukselle Tampereen puhekielen. Vaikka aihetta eri näkökulmista lähestyvää tutkimusta olisikin jo tehty runsaasti, ei yksikään tutkimus tai näkökulma yksinään kuitenkaan tavoita puhutun kielen monimuotoisuutta. Puhuttua kieltä on syytä tutkia monipuolisesti ja eri menetelmiä hyödyntäen, sillä tarve saada tietoa variaatioilmiöistä ei ole hävinnyt. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 11–15.) Tutkimustietoa rakennetaan pala palalta, ja tämä opinnäytetyö asettuukin yhdeksi osaksi puhutun kielen tutkimuksen kenttää. M. K. Suojasen (1982: 11) mukaan sociolingvistiikan luonne on enemmänkin aineistoja esittelevä, ei niinkään uusia metodeja kehittävä, ja laadullinen katsaus uuteen puhutun kielen aineistoon ja siinä tapahtuvaan variaatioon onkin jo sinällään arvokas.

Tutkielman merkitystä pohdittaessa on syytä nostaa esiin myös työn arvo tutkimuksen kohteena olevalle suvulle. Hankkeeseeni on alusta lähtien suhtauduttu positiivisesti ja suurella mielenkiinnolla, ja erityisesti suvun iäkkäämpien jäsenten haastattelujen tallentamista on pidetty arvokkaana muistona tulevia jälkipolvia ajatellen. Siksi uskonkin, että sociolingvistisen tutkimuskentän täydentämisen lisäksi tutkielmallani on arvoa myös yhden suvun kolmen sukupolven edustajien tarinoiden ja muistojen taltioijana ja säilyttäjänä.

2 TUTKIMUSONGELMAT JA TUTKIMUSAINEISTO

2.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen kohteena on seitsemän tamperelaispuhujan yksilöllisen kielimuodon eli idiolektin variaatio. Tutkimuksen kohteeksi on valikoitunut länsitamperelainen suku, jonka tamperelaissyntyisiä jäseniä olen haastatellut tutkimustani varten. Tutkimusta varten on haastateltu yhteensä seitsemää puhujaa, ja haastattelut on toteutettu kahdessa erässä: ensimmäiset neljä haastattelua on tehty suomen kielen aineopintoja ja kandidaatintutkielmaa varten helmikuussa 2017 ja loput kolme tammikuussa 2019. Tutkimusta varten haastatellut puhujat edustavat saman perhekunnan kolmea eri sukupolvea, ja kaikki tutkimushenkilöt ovat syntyneet ja varttuneet täysi-ikäisiksi Tampereella.

Haastattelut on nauhoitettu haastateltavien kotona siten, että paikalla ovat olleet haastattelija ja haastateltava tai joissain tapauksissa myös haastateltavan puoliso ja lapset. Haastattelut ovat kestoltaan noin 30–60 minuutin pituisia, joten aineiston kokonaislaajuus on noin 300 minuuttia. Haastattelut asettuvat tyyliltään jonnekin teemahaastattelun ja ns. spontaanin henkilöhaastattelun välimaastoon. Spontaaneja henkilöhaastatteluja on sosiolingvistisissä tutkimuksissa käytetty paljon (Mustanoja 2011: 15), ja myös tämän tutkimusaineiston haastattelut ovat pitkälti haastateltavan henkilöhistorian johdattelemia. Haastattelutilanteiden tueksi laadin kuitenkin suurpiirteisen teemahaastattelurungon (ks. liite 1), jota hyödynsin tarpeen mukaan. Näin kaikki haastattelut mukailivat kutakuinkin samaa aihepiiriä, mutta tutkimushenkilöt saivat kuitenkin puhua vapaasti itselleen tärkeistä aiheista, eikä polveilevaa kerrontaa rajoitettu. Haastattelut kerättiin nimenomaan tätä tutkimuskokonaisuutta varten, ja tämä käyttötarkoitus oli tutkimushenkilöiden tiedossa jo ennen haastattelua. Tavoitteenani on tämän aineiston valossa selvittää puhujien idiolektin perusluonnetta ja siinä tapahtuvaa variaatiota.

Jo ennen tutkimusaineiston keruuta oli tiedossa, että kaikki tutkimushenkilöt ovat syntyneet ja varttuneet perihämäläisellä murrealueella (ks. esim. Lyytikäinen, Rekunen ja Yli-Paavola 2013: 126), joten uskalsin myös olettaa heidän puhekielensä sisältävän aluemurteelle tyypillisiä piirteitä. Tutkittaviksi piirteiksi olen valinnut yleiskielen *d*:n ja *ts*-yhtymän vastineet, diftongien avartumisen sekä jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien ja jälkitavun *i*-loppuisten diftongien edustuksen niiden

suhteellisen tiheän esiintymisfrekvenssin vuoksi (piirteiden esiintyvyydestä ks. esim. Mustanoja 2011: 124).¹

Pyrinkin tutkimuksessani selvittämään, minkälaiset kielenpiirteet erottavat ja yhdistävät samalla alueella eri aikaan varttuneita tutkimushenkilöitä. Vaikka tutkimushenkilöitä tarkastellaan ensisijaisesti yksilöinä, ei ikäluokkansa edustajina, on tutkimuksen tavoitteena kuitenkin myös soveltuvilta osin ja mahdollisuuksien mukaan kommentoida jo olemassa olevia tutkimuksia ja näennäisaikaennusteita kielen muutoksesta. Tutkimuskysymyksiä on kaksi, ja ne ovat seuraavat:

1. Miten samalla alueella eri aikaan varttuneiden puhujien idiolektit eroavat toisistaan?
2. Minkälaiset piirteet näyttäisivät säilyvän eri ikäisten puhujien idiolekteissa?

2.2 Kielenpiirteiden valikoituminen tutkimuskohteeksi

Kuten olen jo lyhyesti todennut, tutkittaviksi kielenpiirteiksi olen valinnut yleiskielen *d*:n ja *ts*-yhtymän vastineet, diftongien avartumisen sekä jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien ja jälkitavun *i*-loppuisten diftongien edustuksen niiden suhteellisen tiheän esiintymisfrekvenssin vuoksi (Mustanoja 2011: 124). Lisäksi on huomioitava, että tutkielman rajallisen laajuuden vuoksi yksittäisessä pro gradu -työssä on mahdollista keskittyä ainoastaan muutamaankin kielenpiirteeseen. Paunosen (1982: 65) mukaan kielen variaatiota sosiolingvistiikan keinoin tutkittaessa tavoitteena ei ole niinkään sosiaalisten murteiden kaikkien ominaispiirteiden analysointi vaan enemmänkin kieliyhteisölle ja sen jäsenille ominaisen sosiolingvistisen variaatiokaavan hahmottaminen. Näin ollen tarkasteltavien kielenpiirteiden valintaan onkin syytä kiinnittää huomiota. Riittävän tiheän esiintymisfrekvenssin lisäksi olen tutkittavien piirteiden valinnassa Rautasen (1999: 18) ratkaisua mukaillen soveltanut Mats Thelanderin (1979: 56–57) esittämiä näkemyksiä siitä, että variaationtutkimuksen kohteeksi on valittava riittävän frekventtejä kielen ilmiöitä. Thelander (1979: 56–57) onkin ehdottanut että tutkimuksen kohteeksi valittavien variaabelien tulisi täyttää seuraavat viisi ehtoa:

1. Vaihtelun täytyy esiintyä murteellisen ja yleiskielisen variantin kesken.
2. Variantit täytyy voida erottaa helposti toisistaan.
3. Muuttujaksi valittavan piirteen tulee olla suhteellisen yleinen tavallisessa puheessa.

¹ Erittelen kielenpiirteiden valikoitumista tutkimuskohteeksi tarkemmin luvussa 2.2.

4. Muuttuja täytyy voida määritellä siten, että kontekstuaaliset rajoitteet ovat mahdollisimman vähäiset.
5. Muuttujan on oltava mahdollisimman riippumaton temaattisesta tai muusta kielenulkoisesta vaikutuksesta.

Tutkimuksen kohteeksi valikoituneiden piirteiden voidaan katsoa täyttävän melko hyvin kaikki Thelanderin variaationtutkimuksen kohteeksi valittavien piirteiden ehdot. Kaikki viisi tarkastelun kohteeksi valitsemani kielenpiirrettä ovat äänneopillisia eli fonologisia piirteitä². Äänneopillisten piirteiden valintaa tutkimuskohteeksi puolsi muun muassa se, että ne ovat kohtuullisen helposti poimittavissa ja analysoitavissa ja niitä on yleensä pienessäkin aineistossa riittävästi kvantitatiivisia operaatioita varten (ks. esim. Rautanen 1999: 19; Suojanen 1982: 22) kvalitatiivisen tarkastelun lisäksi. Seuraavaksi käsitellenkin tarkemmin tutkielmani tutkimusotetta luvussa 2.3.

2.3 Kvalitatiivinen tutkimusote

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Päästäkseni kvalitatiiviseen tarkasteluun lähestyn kutakin kielenpiirrettä aineistoesimerkkien kautta. Tarkastelen havaintojani informanttien kielenulkoisten taustatekijöiden ja aiemman tutkimustiedon valossa. Jotta tarkastelu olisi mielekästä, olen piirrekohdaisesti nostanut lähemmän havainnoinnin kohteeksi niitä informantteja, joiden kohdalla variaatio on joko muista tutkimushenkilöistä poikkeavaa tai muuten huomattavaa.

Havainnollistan tutkimustuloksiani taulukoiden ja prosenttilukujen avulla. On kuitenkin syytä muistaa, että idiolektien määrä on ollut tutkimuksessa suppeahko, vain 7 henkilöä, ja aineiston minuuttimäärä on rajallinen. Näin rajatusta aineistosta ei ole mahdollista saada täysin kattavaa kuvaa yksittäisenkään idiolektin koko olemuksesta, ja prosenttilukujen avulla esiteltyjen piirteiden lukumäärät ovat kokonaisuudessaan suhteellisen pieniä. Lisäksi on syytä muistaa, että variaatio ei ole kielen häiriötila vaan normaali ilmiö (Mustanoja 2001: 21) ja että saman informantin puheessa voi esiintyä – ja yleensä esiintyykin – niin saman piirteen murteellisia kuin yleispuhekielisiäkin variantteja.

Aineistoa tutkiessani havaitsin, että piirrevarianttien esittäminen pelkästään prosenttilukuina ei anna täysin selvää kuvaa puhutun kielen vaihtelusta. Esimerkiksi muuten murteellisessa puheessa

² Tosin yleiskielen *ts*-yhtymän variaatio on fonologisuudestaan huolimatta morfologisehtoinen piirre (ks. esim. Rautanen 1999: 19).

saattaa tiheästi esiintyä jokin tietty sana tai ilmaisu yleiskielisessä asussa, tai toisinpäin. Olen kuitenkin poiminut koko aineistosta kaikki käsiteltäviä kielenpiirteitä sisältävät sanat ja taulukoinut ne piirreryhmittäin. Tutkimuksen kvalitatiivisesta näkökulmasta johtuen ei näin raskaita taulukoita kuitenkaan ole tarpeellista esittää.

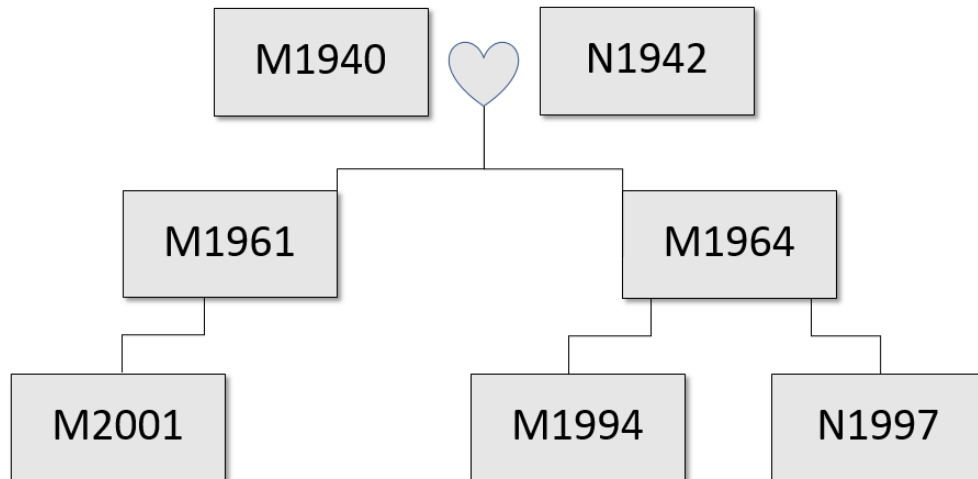
2.4 Tutkimushenkilöt

Puhujien anonymiteetin takaamiseksi olen koodannut tutkimushenkilöt iän ja sukupuolen mukaan: miespuolisia tutkimushenkilöitä merkitsen M-kirjaimella ja naispuolisia tutkimushenkilöitä N-kirjaimella. Näin ollen esimerkiksi tutkimushenkilö N1997 on naispuolinen ja syntynyt vuonna 1997. Käytän tunnisteita esimerkkikatkelmissa ja myös informantteihin viitatessani.

Kaikki tutkimusaineiston informantit ovat syntyperäisiä tamperelaisia, jotka ovat asuneet koko ikänsä Länsi-Tampereella. Yksi nuoremmista informanteista on kuitenkin opintojensa vuoksi asunut välillä muualla. Tutkimushenkilöt edustavat saman suvun kolmea eri ikäpolvea, ja viittaankin tutkimushenkilöihin tapauskohtaisesti myös termeillä *vanhemmat* ja *nuoremmat* tutkimushenkilöt. Vanhemmilla tutkimushenkilöillä tarkoitan aineiston yli 70-vuotiaita informantteja ja nuorilla tutkimushenkilöillä aineiston alle 30-vuotiaita informantteja. *Vanhempien* ja *nuorempien* tutkimushenkilöiden lisäksi aineistoon kuuluu kaksi noin 50-vuotiasta informanttia. Tutkimushenkilöt on esitelty tarkemmin taulukossa 1 ja heidän välisensä sukulaissuhteet kaaviossa 1.

Sukupuoli	Syntymävuosi	Tunniste	Muuta
mies	1940	M1940	eläkeläinen, metallityöntekijä
nainen	1942	N1942	eläkeläinen, myyjä
mies	1961	M1961	yrittäjä, graafinen ala
mies	1964	M1964	yrittäjä, pienteollisuus
mies	1994	M1994	korkeakouluopiskelija, opiskellut Varsinais-Suomessa
nainen	1997	N1997	korkeakouluopiskelija
mies	2001	M2001	lukiolainen

Taulukko 1. Tutkimushenkilöt.

Kaavio 1. Tutkimushenkilöiden väliset sukulaissuhteet.

Tutkimushenkilö M1940 on aineiston vanhin puhuja. Hän on muuttanut Länsi-Tampereelle kolmen kuukauden ikäisenä ja asunut siitä lähtien samalla alueella. M1940 on käynyt kansakoulun ja kolme vuotta oppikoulua, ja kouluvuosien jälkeen hän on tehnyt vuosikymmenten pituisen uran saman työnantajan palveluksessa ja suorittanut työn ohessa ammatillisia opintoja.

Tutkimushenkilö N1942 on M1940:n vaimo, ja he ovat olleet naimisissa yli 60 vuotta. N1942 on asunut koko ikänsä Tampereella. Hän on käynyt kansakoulun ja sen jälkeen suorittanut tutkinnon ammattikoulussa. Ammattiopintojen jälkeen hän on tehnyt pitkän työuran kaupallisella alalla. M1940 ja N1942 ovat tutkimushenkilöiden M1961 ja M1964 vanhemmat ja tutkimushenkilöiden M1994, N1997 ja M2001 isovanhemmat.

Myös veljekset M1961 ja M1964 ovat syntyneet ja asuneet koko ikänsä Tampereella. Kumpikin heistä on käynyt kansakoulun ja sen jälkeen suorittanut graafisen alan ammattitutkinnon. Molempien veljesten työura on ollut monipuolinen ja jatkuu edelleen.

Tutkimushenkilö M1994 on M1964:n poika. Hän on ylioppilas ja suorittaa tällä hetkellä korkeakoulututkintoa Varsinais-Suomessa. Haastatteluhetkellä M1994 on asunut vuoden ajan Varsinais-Suomen alueella. M1994 kuitenkin työskentelee ja asuu edelleen osan ajastaan Tampereella, joten hänet on katsottu tutkimuskelpoiseksi.

Tutkimushenkilö N1997 on M1964:n tytär ja M1994:n sisko. N1997 on suorittanut toisen asteen tutkinnon, ja hän asuu ja opiskelee korkeakoulussa Tampereella.

Aineiston nuorin informantti on tutkimushenkilö M2001. Hän on M1961:n poika ja M1994:n ja N1997:n serkku. M2001 suorittaa lukio-opintojaan ja aikoo lukion jälkeen suunnata

korkeakouluun. Nuoren ikänsä vuoksi informantit M1994, N1997 ja M2001 eivät vielä ole haastatteluhetkellä luoneet varsinaista työuraa.

2.5 Tutkimusaineiston käsittely

Olen siirtänyt sekä vuoden 2017 että 2019 nauhoitteet suoraan digitaalisen nauhurin muistista WAV-tiedostoiksi. Äänitteet olen litteroinut Microsoft Word -tekstinkäsittelyohjelmalla ja äänitiedostojen toistamiseen olen käyttänyt VLC Media Player -mediasoitinta sen tukemien lukuisten tiedostotyyppien vuoksi (VideoLAN organization 2019).

Aineistoni litteroinnissa olen noudattanut alkuperäisestä SUT:n mukaisesta puolikarkeasta tarkekirjoituksesta (ks. T. Ikonen 1997: 69–81; Iivonen, Sovijärvi & Aulanko 1990: 53–60) osittain poikkeavaa, yksinkertaistettua puolikarkeaa tarkekirjoitusta (ks. Mustanoja 2011: 86–87), joka on litteraatiomerkistöltään alkuperäistä SUT:n ohjeistusta yksinkertaisempi. Olen litteroinut kaikki haastattelijan puheenvuorot haastateltavien osuuksia karkeammin (vrt. esim. Mustanoja 2011: 86). Haastateltavien puheenvuorojen litteroinnissa olen hyödyntänyt Liisa Mustanojan (2011: 86–87) väitöskirjatutkimuksessaan käyttämää litterointitapaa, joka eroaa alkuperäisestä ohjeistosta seuraavilta osin:

- 1) *ü*:tä merkitsen *y*:llä.
- 2) Pitkät vokaalit merkitsen kahdella samanlaisella vokaalilla.
- 3) Yleisgeminaatiotapauksissa erotan konsonanttien kestosta kaksi astetta. Merkitsen täyttä geminaattaa lyhyempiä tapauksia siten, että ensimmäinen konsonantti on rivinylinen.
- 4) Legatoääntämyksen yhdyskaaren korvaan rivinalisella suoralla viivalla.
- 5) Erisnimet aloitan isolla alkukirjaimella.
- 6) Kahden vokaalin välistä tavurajaa en merkitse.
- 7) Pisteillä ja pilkuilla merkitsen pääasiallisesti taukoja. Pisteiden perässä on usein hieman pidempi tauko, kun taas pilkku kuvastaa lausuman sisäistä, lyhyempää taukoa.

3 TUTKIELMAN TEOREETTINEN TAUSTA JA LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa käsittelen tutkielmani teoreettista taustaa. Etenen jokseenkin kronologisessa järjestyksessä tutkimustraditioiden iän mukaan siten, että luvussa 3.1 esittelen ensin lyhyesti työssä käyttämäni terminologiaa, luvussa 3.2 kuvaan hämäläismurteita yleisesti dialektologian tutkimustuloksiin nojaten ja luvussa 3.3 esittelen sosiolingvistiikan tutkimustraditiota ja näennäisaikametodin soveltamista tutkimukseeni.

3.1 Kieleen viittaava terminologia

Sosiolingvistisessä tutkimuksessa on alan liki nelikymmenvuotisen historian aikana pohdittu tutkimuksen peruskäsitteitä, ja puhuttuun kieleen viittaavan terminologian käyttö on ollut pikemminkin kirjavaa kuin yhdenmukaista (Mustanoja 2011: 33). Peruskäsitteiden avulla pyritään erottamaan ryhmien ja yksilöiden kielenkäyttöä toisistaan (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 15) ja tarkastelemaan aineistokohtaisesti eri puhetapojen keskinäistä suhdetta (Mustanoja 2011: 33). Jotta terminologia ei aiheuttaisi väärinkäsityksiä tutkimuksen myöhemmissä luvuissa, esittelen seuraavaksi ne ratkaisut, joihin olen itse termistön käytössä päätenyt. Ratkaisuni ovat samansuuntaisia muun muassa Mustanojan (2011: 33–34) ja Nuolijärven ja Sorjosen (2005: 16–18) näkemysten kanssa.

Mustanoja (2011: 33–34) on määritellyt Tampereen puhekielen kielenkäyttötavaksi, joka on äänne- ja muotorakenteeltaan paikallisväritteinen mutta ei vaihteluton, ja Tampereen murteen ei-lingvistiseksi, kansanomaiseksi tavaksi puhua alueväritteisestä kielestä kielen käyttöajankohdasta riippumatta. Tutkielmassani nojaudun Mustanojan näkemyksiin ja käytän termejä *Tampereen puhekieli* ja *Tampereen murre* samassa merkityksessä. Yleisesti eri paikkakuntien kielimuotoja kuvatessani käytän Nuolijärven ja Sorjosen (2005: 17) tapaan termin *murre* sijasta käsitettä *nykypuhekieli*. Yleiskielellä tarkoitan totuttuun tapaan kirjakielen mukaista puhetapaa (ks. esim. Mustanoja 2011: 34; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 17), ja *yleiskieli*-termiä käytän käytännön syistä viittauspisteenä esimerkiksi jälkitavun *A*-loppuisten vokaaliyhtymien tai yleiskielen *d*:n vastineita esitellessäni. Tarkastelemiani fonologisia ilmiöitä nimitän Mustanojan (2011: 34) tapaan joko kielenpiirteiksi tai piirteiksi, ja näiden konkreettisista esiintymistä käytän termiä *variantti*. Mustanojan (2011) tavoin kuvailen joitain variantteja myös murteelliseksi, mikäli aiempaan taustakirjallisuuteen nojaten katson jonkun tietyn kielenpiirteen kuuluvan tyypillisesti käsittelemääni murteeseen.

3.2 Hämäläismurteet dialektologiassa

3.2.1 Perihämäläinen murre

Vaikka tutkimuksen ote on sosiolingvistinen, on sen aihepiirin kannalta mielekästä esitellä lyhyesti myös murteentutkimuksen eli dialektologian tieteenhaaraa. Dialektologia on perinteisesti keskittynyt maantieteellisiin alueisiin perustuvaan variaatioon ja paikallismurteiden välisiin suhteisiin. Murteen- tutkimuksen metodien avulla on laadittu kielellinen kartta Suomesta ja tehty yksityiskohtaista selvitystä eri murteiden äänne- ja muotorakenteen ja jossain määrin myös sanastohistorian synnystä. Dialektologinen tutkimus keskittyi pitkään kaikkein vanhimpien puhujien kielimuotojen tallentamiseen ja kuvaamiseen, mutta kielihistoriallisten tavoitteiden vuoksi kielialueilla piilevän variaation kuvaaminen ei kuitenkaan ole kuulunut tutkimussuuntauksen keskeiseen aihepiiriin. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 11–12.) Dialektologiassa tutkimuskohteena on ollut enemmänkin kielenpiirteiden synty ja levikki, ei niinkään piirteiden variaatio ja kielen muutos. (Mustanoja 2011: 56.)

Tampereen seudun murre on osa länsimurteisiin kuuluvia hämäläismurteita. Kettunen (1930: 36, kartta 2) on jaotellut Tampereen murteen hämäläismurteiden sisäisessä jaossa pohjoishämäläisiin murteisiin kuuluvaksi, mutta Rapolan (1990: 118) luokituksen mukaan Tampereen seutu kuuluu perihämäläisten murteiden alueeseen, jonka hän rajaa Vanajaan, Urjalaan, Kuruun ja Ruoveteen. Perihämäläisten murteiden lisäksi Rapola (1990: 118) luokittelee muiksi hämäläismurteiksi yläsatakuntalaisen, etelähämäläisen ja kaakkoishämäläisen murteen. Kuirin (2009: 17–18) mukaan Rapolan määritelmä hämäläismurteiden sisällä eroteltavista alueista on vakiintunut nyky-ymmärryksen perustaksi, ja tässä tutkimuksessa hyödynnänkin juuri Rapolan (1990: 18) termistöä ja käytän itsekin tutkimuskohteestani termiä *perihämäläiset murteet*³.

Hämäläismurteet yleensäkin ovat melko sekakoosteinen murteisto: ne eivät muodosta samantyyppistä, suhteellisen homogeenista ryhmää kuin monet muut suomen kielen päämurteet. Hämäläismurteiden maantieteellinen asema on ollut ja on edelleen keskeinen, ja tästä syystä ne myös sekaantuvat ja ovat vuorovaikutuksessa naapurimurteiden kanssa. (Lehtinen 2007: 258–259; Rapola 1990: 116.) Koko hämäläiselle kansankielelle ominaista, leimallista piirrettä ei olekaan helppoa esittää.

³ Hämäläismurteita on pidetty vaikeasti hallittava kokonaisuutena, jonka eri tutkijat jakavat osiin eri tavalla ja josta he ovat käyttäneet hyvinkin erilaisia termejä. Esimerkiksi Rapolan ja Kettusen Hämeet eroavat toisistaan niin rajaukselta kuin termistöltäänkin. (ks. esim. Wiik 2004: 89.)

Sekakoosteisuudesta huolimatta on kuitenkin mahdollista esittää joitain sellaisia piirteitä, jotka ovat ominaisia useimmille hämäläisalueen murteiden äännerakenteille, kuten esimerkiksi vaihtelematon *tt* yleiskielen *ts*:n vastineena, avartuneet diftongit tai oienneet vokaaliyhtymät. Kuitenkin, vaikka esimerkiksi diftongien avartumista pidetään yleisesti Tampereen murteeseen kuuluvana piirteenä, monet näistä perihämäläisiksi luokitelluista piirteistä ovat levinneet laajalti myös muihin murteisiin, eli niitä ei voida pitää pelkästään perihämäläisille murteille leimallisina (Lehtinen 2007: 259; Rapola 1990: 116–125). Kettusen (1930: 31–37) ja Rapolan (1990: 118–124) mukaan perihämäläisen ja siten myös Tampereen murteen piirteinä voidaan esitellä ensisijaisesti seuraavat piirteet:

1. *ts*:n vastineena vaihtelematon *tt* (*mettä* : *mettän*, *itte* : *ittellä*)
2. yleiskielen *d*:n vastineena *l* tai *r* (*lählen* ~ *lähren*, *kolassa* ~ *korassa*)⁴
3. diftongien avartuminen (*nuari*, *viaras*, *tyämiäs*)
4. painottoman tavun *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato (*annon* : *annot* : *anto*, *punanen*)
5. sanamuodot *äite*, (*p*)*likka*, *miälehinen*, *nälkähinen*, *meitin*, *teitin*, *kauvva*, *tehen* ('teen')
6. *eA*:n edustuminen *ee*:nä, *OA*:n edustuminen *OO*:na (*korkee*, *käskee*, *peltoo*, *kyntöö*)
7. Supistuma- eli pikapuhemuodot: yksikön 1. ja 2. persoonan persoonapronomien muodot *mä*(ä) ja *sä*(ä); demonstratiivipronomien *tämä* ja *tämä* vastineet *tää* ja *nää*; demonstratiivipronomien *tuo* ja *nuo to-* ja *-no*-vartaloiset taivutusmuodot (esim. *tolla*, *noilla*); *olla*, *tulla*, *panna* ja *mennä* -verbien vastineet *oo*, *tuu*, *paa* ja *mee*.
8. kaksi- ja useampitavuisten verbien tunnukseton 3. infinitiivi: *antaa*n, *tu(l)leen*
9. pronomini muodot *meitin*, *teitin*, *heitin*
10. pronominit *toi*, *noi*.

On kuitenkin syytä huomata, että yllä oleva listaus ei ole täydellinen jäljennös Kettusen (1930: 31–37) ja Rapolan (1990: 118–124) piirrelueteloista, vaan sen ulkopuolelle on jätetty joitain sellaisia piirteitä, jotka on myöhemmän tutkimuksen valossa todettu joko säilyttään vanhahtaviksi tai esiintymisfrekvenssiltään suppeiksi. Tällaisia esiintymisfrekvenssiltään suppeahkoja piirteitä ovat muun muassa yleisgeminatio (esim. *tullee*) (Nahkola 1987: 95–101) ja *nk*-yhtymän astevaihteluton taivutusmuoto (esim. *kenkät*, *lankat*) (Jonninen-Niilekselä 1982c: 134–139). Lisäksi Mustanojan (2011: 37) mukaan osaa Kettusen (1930) ja Rapolan (1990) esittämistä piirteistä voidaan nykyhetken

⁴ Vaikka sekä Kettunen (1930) että Rapola (1990) mainitsevat myös *l*:n yleiskielen *d*:n vastineena, on sitemmin yleiskielen *d*:n vastineeksi vakiintunut *r* osaksi puhujien keskuudessa *l*:ään liitetyn negatiivisen leiman vuoksi (Virtaranta 1958: 214–216).

näkökulmasta arvioiden pitää säilyttään jokseenkin vanhahtavina – tällaisia ovat esimerkiksi labiaalistumat *öksyä* 'eksyä' ja *öylön* 'eilen' sekä sanamuodot *koirra* ja *vaimmo*. Virtasen (2016: 12) mukaan myös Kettusen ja Rapolan mainitsemissa *tv*- ja *tj*-yhtymien vastineissa *lv* ja *lj* (esim. *lalva* 'latva', *kelloviljat* 'kellovitjat'), *h*:n kadossa painottoman tavun jälkeen (esim. *mureet* 'murheet') ja *k*:n astevaihtelusuhteisiin kytkeytyvissä pitkävokaalisissa muodoissa (esim. *jalka* : *jallaat*, *korke* : *korroot*) on hyvin vanhakantainen vivahde.

Tampereen seudun murteesta tehty runsaasti sosiolingvististä variaation tutkimusta. Tampereen puhekieli oli esimerkiksi yhtenä tutkimuskohteena *Nykysuomalaisen puhekielen murroksen* murteen-seuruuhankkeessa (ks. esim. Paunonen, Mielikäinen ja Suojanen 1976), jonka tuloksia on esitelty kattavasti Jonninen-Niilekselän (1982a) toimittamassa raportissa. Muita viimeaikaisia Tampereen seudun murretta koskevia tutkimuksia ovat muun muassa Lönnrothin (2009) toimittama *Tampere kieliyhteisönä* -artikkelikokoelma, Mustanojan (2011) tamperelaisten puhujien idiolektien yksilövariaatiota tarkasteleva väitöskirja ja Virtasen (2016) pro gradu -tutkielma *i:n edellä liudentuvasta geminaatta-l:stä Tampereen murteessa*.

3.3 Tutkimuksen perusluonne ja metodi

3.3.1 Sosiolingvistinen näkökulma

Sosiolingvistisen tutkimuksen fokus on ollut sosiaalisessa variaatiossa ja kielen, kieliyhteisön ja kielenkäyttäjien keskinäisessä suhteessa. Metodisesti keskeistä sosiolingvistiikalle on ollut se, että kielen ja ympäröivän yhteisön suhteen on ajateltu ulottuvan jokaiseen kielimuotoon. (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 12.) Sosiolingvistisen tutkimuksen yhtenä tärkeimmistä tutkimuskohteista voidaankin pitää kielen, kieliyhteisön, kielenkäyttäjien ja kielenkäyttötilanteiden yhteyttä toisiinsa (Paunonen 1982: 35). Puhuttu, elävä kieli on jatkuvan muutoksen kohteena, eikä siitä ole koskaan mahdollista esittää täysin kattavaa, kokonaisvaltaisen tyhjentävää selontekoa. Tutkimustyötä on kuitenkin mahdollista tehdä myös pienin askelin, pala kerrallaan aiempaa tutkimuskenttää täydentäen. Tämä tutkimus asetettiin yhdeksi uudeksi osaksi sosiolingvististä tutkimustraditiota.

Sosiolingvistiikaksi kutsutulla kielitieteen haaralla on vuosikymmenten mittainen historia, jonka aikana se on eriytynyt moneen suuntaan. Sosiolingvistiikasta voidaan erottaa ainakin lingvistisen antropologian, sosiaalisen psykolingvistiikan, sosiologisesti painottuneen kielisosiologian ja kielitieteellisesti painottuneen variaationanalyysin suuntaukset. (M. Suojanen 1982: 9–12 ja

Lappalainen 2004: 13.) Suomalaisen tutkimuksen painopiste on ollut pitkälti variaationanalyysissä (Lappalainen 2004: 13), jota myös tämä tutkielma edustaa. Sosiolingvistisen variaation tutkimuksen voidaan sanoa saaneen alkunsa 1960-luvulla yhdysvaltalaisen William Labovin työn tuloksena. Labov uskoi, että kielenulkoiset selityspäätteet huomioimalla kielen sisäisestä näkökulmasta katsoen vapaalta näyttävä variaatio olisi mahdollista osoittaa säännönmukaiseksi. New Yorkin puhekieltä koskevassa tutkimuksessaan⁵ Labov osoitti kielen varioivan säännönmukaisesti erilaisten sosiaalisten taustamuuttujien suhteen. Labov vertasi eri-ikäisten puhujien puhetta toisiinsa ja oletti puhenäytteissä havaittujen erojen heijastavan meneillään olevaa kielenmuutosta. (Laasanen 2016: 59; ks. myös esim. Paunonen 1982: 36 ja Rautanen 1999: 8.) Tätä menetelmää kutsutaan nykyään näennäisaikametodiksi. Tutkimuksen päämääräksi valikoitui kielen ja kieltä puhuvan yhteisön välisten yhteyksien selvittäminen ja selittäminen, ja Labovin keskeinen oivallus olikin havainto kaoottiselta tuntuvan variaation sosiaalisesta kerrostuneisuudesta (Lappalainen 2004: 13). Tutkimus keskittyi pitkälti äänteellisiin eroihin, joita tarkasteltiin kielenpuhujien sosiaalista taustaa vasten. Havaintojen perusteella tehtiin päätelmiä kielen muutoksesta ja yhteiskunnan kielellisestä kerrostuneisuudesta. (Nieminen 1999: 1; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 11.)

Tutkimussuunta on pyrkinyt selvittämään kielenulkoisten seikkojen osuutta kielen vaihtelussa (Mielikäinen 1982: 277). Labovilaisittain tällaisilla kielenulkoisilla seikoilla on perinteisesti tarkoitettu puhujien ikää, sukupuolta, asuinpaikkaa, koulutusta ja sosiaalista taustaa (ks. esim. Chambers 1995: 7; Määttä 1999: 27). Tässä tutkielmassa hyödynnän edellä mainituista etenkin ikää, koulutusta ja jossain määrin myös sosiaalista taustaa. Olen tutkimusaineistoa kerätessäni selvittänyt tutkimushenkilöiden ammatin tai opiskelualan, ja hyödynnän tätä tietoa analyysissäni. Aineiston sukupuolijakauma on kuitenkin epätasainen⁶, joten en juurikaan tarkastele sukupuolta variaatiota selittävänä tekijänä.

Sosiolingvistiikassa muutoksen ja variaation suhdetta on selvitetty niin määrällisten kuin laadullistenkin menetelmien avulla: tutkimussuunnasta voidaan erottaa sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen haara (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 13). Nuolijärven & Sorjosen (2005: 13) mukaan esiin on nostettu jonkin verran myös idiolektien merkitystä muutoksessa (ks. esim. Nuolijärvi 1986b: 223–323) ja kielen ja kielellisten asenteiden suhdetta (esim. Mielikäinen 1981, Nuolijärvi 1986a). Muita viimeaikaisia, sosiolingvistiikan tutkimuskentälle asettuvia fennistisiä tutkimuksia ovat muun muassa Lappalaisen (2004) variaationanalyysia ja vuorovaikutuksen tutkimusta yhdistelevä

⁵ The Social Stratification of English in New York City (1966)

⁶ Aineistossani on 5 miespuolista ja 2 naispuolista puhujaa.

väitöskirja samaan sosiaaliseen verkostoon kuuluvien jäsenten kielen variaatiosta sekä Vaattovaaran (2009) alueellista identiteettiä ja Kurjen (2005) ja Mustanojan (2011) idiolektien muutosta reaaliajassa kartoittavat väitöskirjatutkimukset.

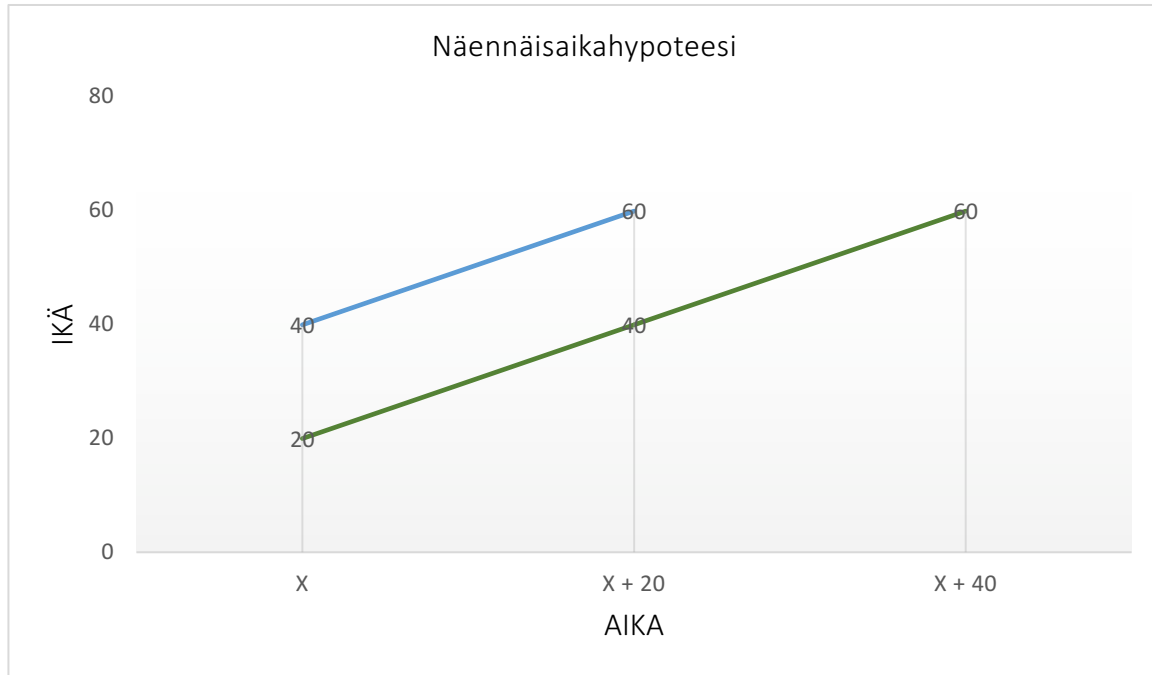
Lukuisat variaationtutkijat ovat tutkimuksissaan todenneet kielen eri osa-alueiden olevan jatkuvassa muutoksessa. Ajasta ja paikasta riippuen muutos voi olla hyvinkin vaihtelevaa: välillä kiivastempoista ja näkyvää, välillä hidasta ja huomaamatonta. (Ks. esim. Labov 1966: 3–5; Mustanoja 2011: 57.) Alkujaan kielitieteellisessä tutkimuksessa muutoksia on ollut tapana kuvata vasta niiden tapahduttua, mutta sociolingvistisen tutkimussuunnan kehityksen myötä kielen muutoksen tutkimus 1960- ja 1970-luvuilta alkaen kohdistunut käynnissä olevaan muutokseen. (Mustanoja 2011: 57.) Kielenmuutoksia ja niiden etenemistä on sociolingvistiikassa tutkittu kahdella eri menetelmällä: näennäisaika- ja reaaliaikametodilla (Kurki 2005: 31). Tutkielmassani sovellan sociolingvististä näennäisaikametodia niiltä osin, kun se suppeahkon aineiston tarkasteluun soveltuu. Käsittelen seuraavaksi luvuissa 3.3.2 ja 3.3.3 tätä tutkimusmetodia ja sen soveltumista tutkimukseeni.

3.3.2 Sociolingvistinen näennäisaikametodi

Näennäisaikametodia soveltavissa tutkimuksissa tarkastellaan samanaikaisesti eri-ikäisten informanttien kieltä ja ikäryhmien erojen ajatellaan heijastavan kielenmuutosta. Näennäisaikametodissa kieliyhteisössä tapahtuvan muutoksen tarkastelu nojautuu siis yhden ajanhetken perusteella tehtäviin hypoteeseihin ja perusoletuksena on, että sukupolvittaiset tai ikäryhmittäiset erot heijastavat kieliyhteisössä meneillään olevaa muutosta. (Kurki 2005: 31–33; Mustanoja 2011: 57.) Näennäisaikametodi vakiintui osaksi sociolingvististä muutoksetutkimusta, kun sociolingvistiikan edelläkävijä William Labov (1972: 62–65) käytti metodia laajalti tunnetussa Martha's Vineyard -tutkimuksessaan, ja menetelmää on tietävästi hyödynnetty ensimmäisen kerran jo 1800-luvun loppupuolella (Kurki 2005: 33).

Näennäisaikametodin perusoletuksena on, että eri ikäryhmien kielelliset erot heijastavat kieliyhteisön muutosta. Jos esimerkiksi oletettaisiin, että tutkimuksen kohteena olisivat vuonna x haastatellut ja nauhoitetut 20-, 40- ja 60-vuotiaat informantit, voitaisiin näennäisaikahypoteesin mukaan näin ollen olettaa 20-vuotiaiden kielen vuonna x heijastelevan 40-vuotiaiden kieltä vuonna $x+20$ ja 60-vuotiaiden kieltä vuonna $x+40$ (ks. kuvio 1). (Ks. esim. Labov 1994: 43–112; Kurki 2005: 31–

37; Mustanoja 2011: 57–58.) Oletuksena tällöin on, että yksittäisten puhujien idiolekit muotouduttuaan pysyvät suhteellisen muuttumattomina (Eckert 1997: 151–152).

Kaavio 2. Näennäisaikahypoteesi. Ikäryhmittäisten erojen tulkitseminen tosiaikaisiksi muutoksiksi.

Näennäisaikametodin ennustusvoima perustuu oletukseen siitä, että jokainen uusi puhujasukupolvi omaksuu itselleen ominaisen kielimuodon ja säilyttää sen melko muuttumattomana koko elämänsä ajan. Metodi sopii täten erityisesti sellaisiin tilanteisiin, joissa yksilön kieli säilyy muuttumattomana ja yhteisön kieli joko säilyy muuttumattomana tai muuttuu. (Mustanoja 2011: 58.) Sosiolingvistikissa tutkimuksissa kieliyhteisössä etenevän muutoksen mekanismeja on havainnollistettu nk. S-käyrän avulla (Bailey 1973: 67–77). Muutosten etenemisestä on erotettu hidas alkuvaihe, nopea yleistymisvaihe ja hidastuva tasaantumisvaihe (Mustanoja 2011: 78). Yksilön ja kieliyhteisön kielenmuutosta ja kielen muuttumattomuutta on sosiolingvistiikassa havainnollistettu taulukon 2 kuvaamalla tavalla⁷ (Labov 1994: 83; Kurki 2005: 37; Mustanoja 2011: 58).

⁷ Suomenkieliset termit on lainattu Kurjelta (2005: 37), englanninkieliset Labovilta (1994: 83).

Tilanne	Yksilö	Yhteisö
a) <i>stabiilius</i> (<i>stability</i>)	stabiili	stabiili
b) <i>muuttuminen iän myötä</i> (<i>age-grading</i>)	labiili	stabiili
c) <i>sukupolvittainen muutos</i> (<i>generational change</i>)	stabiili	labiili
d) <i>yhteisöllinen muutos</i> (<i>communal change</i>)	labiili	labiili

Taulukko 2. Mahdolliset muutokset yksilön ja yhteisön kielessä.

Vaikka näennäisaikametodilla voidaan tehdä oletuksia sukupolvien välisestä kielenmuutoksesta, ei menetelmän avulla ole kuitenkaan mahdollista erottaa varmasti iän myötä muuttumista (tilanne b, taulukko 2) ja sukupolvittaista muutosta (tilanne c, taulukko 2) toisistaan (Labov 1994: 84). Labovin mukaan yhtenä hetkenä kerätyn aineiston pohjalta havaittavien sukupolvittaisten erojen perusteella ei ole mahdollista selvittää, puhuvatko tietyn ikäryhmän edustajat sukupolvesta toiseen samalla tavalla vai onko esimerkiksi uudella nuorten puhujaryhmällä aina oma kielenkäyttötapansa. Näennäisaikametodin pahimpana ongelmana onkin perinteisesti pidetty sitä, että metodin avulla ei kyetä erottamaan kielen sukupolvittaista muutosta ikäsidonnoisesta muutoksesta. (Labov 1994: 84.) Ongelmaa ei ole kuitenkaan pidetty ylitsepääsemättömänä, sillä Eckertin (1997: 151–152) mukaan ikäsidonnoiset muutokset on useimmiten mahdollista tunnistaa, mikäli ne ovat säännöllisiä ja jokseenkin ennustettavia. Ikäsidonnoisten muutosten on sitä paitsi perinteisesti arveltu olevan suhteellisen harvinaisia (Chambers 1995: 188).

3.3.3 Näennäisaikametodin soveltaminen tutkimuksessa

Näennäisaikametodin soveltuvuutta tähän tutkimukseen tarkasteltaessa on syytä ottaa huomioon tutkimusaineiston laajuus ja etenkin tutkimushenkilöiden lukumäärä. Vaikka tutkimukseen osallistuneet informantit ovat eri-ikäisiä ja edustavat eri sukupolvia, on heitä yhteensä kuitenkin vain 7 henkilöä. Näennäisaikametodin mukaan jokaista informanttia tulisi tarkastella ikäpolvensa edustajana, mutta harvalukuisen tutkimusaineiston ja yksittäisten informanttien haastattelujen pohjalta olisi jokseenkin perusteetonta tehdä liian yleistäviä johtopäätöksiä kokonaisen ikäluokan kielenmuutoksesta.

Vaikka tutkimuksen fokus onkin suurimmaksi osaksi informanttien tarkastelussa yksilötasolla, vaikuttaa taustalla kuitenkin vahva oletus siitä, että puhuttu kieli muuttuu ja varioi (ks. esim. Kurki 2005; Mustanoja 2011; Nuolijärvi & Sorjonen 2005). Laasanen (2016: 60–64) mukaan näennäisaikametodin kolme taustaoletusta ovat 1) oletus siitä, että meneillään oleva kielimuutos voidaan erottaa kielellisestä vaihtelusta, 2) oletus idiolektien vakiintumisesta ja 3) oletus muutoksen suunnan ennustettavuudesta. Oletus idiolektien vakiintumisesta ja vakiintumista seuraavasta stabiiliudesta taulukon 2 kuvaamalla tavalla onkin näennäisaikametodin perusta, sillä mikäli idiolektit vakiintumisen sijaan jatkavat kehitystään, eivät myöskään ikäryhmittäiset erot välttämättä heijasta kovinkaan tarkasti mahdollisesti meneillään olevaa muutosta. Oletusta idiolektien vakiintumisesta voidaan kuitenkin pitää yleisesti näennäisaikametodin perustavanlaatuisena taustaoletuksena. (Laasanen 2016: 60–64.)

Vaikka pienimuotoisen tutkimusaineiston perusteella ei ole realistista muodostaa uusia näennäisaikaennusteita kielen variaation tulevasta muutoksesta, mahdollistaa tämä tutkimus aiheesta tehtyjen varhaisempien tutkimusten kommentoinnin. Liisa Mustanoja (2011) on väitöskirjassaan tutkinut Tampereen puhekieltä ja idiolektin variaatiota, ja Tampereen yliopistossa on opiskelijatöinä tehty sukupolvien keskinäisiin eroihin perustuvia näennäisaikaennustuksia piirrevariaation tulevasta kehityksestä (ks. kootusti Jonninen-Niilekselä 1982a). Peilaankin omia analyysejani tähän varhaisempaan tutkimukseen, ja tutkimusaineistoni kautta tarkastelen jo olemassa olevien näennäisaikaennusteiden toteutumista ja mahdollisen muutoksen suuntaa. Esittelen tutkimuksen kohteeksi valikoituneista kielenpiirteistä muodostettuja näennäisaikaennusteita tarkemmin analyysin ohella luvussa 4.

4 AINEISTON ANALYYSI JA TULOKSET

4.1. Yleiskielen *ts*-yhtymän vastineet

4.1.1 Piirteen taustaa ja tutkimuskohteen rajaus

Yleiskielen mukainen *ts*:llinen ääntämys on alkujaan kirjoitetun kielen peruja; Rapolan (1966: 195) mukaan *ts*-yhtymä on esiintynyt vanhastaan yleiskielen mukaisena ainoastaan kaakkoismurteissa. Hämmäläismurteissa yleiskielen *ts*-yhtymää on vastannut vaihtelematon *tt*. Vaihteluton *tt*-variantti on ollut vallalla myös Tampereen seudun puhekielessä, mutta tamperelaisilla on havaittu esiintyvän myös yleiskielen mukaista *ts*-edustusta ja yksittäistä *t*:tä heikon asteen asemassa (Jonninen-Niilekselä 1980: 61).

Tutkimuskohteen rajausta pohdittaessa on huomioitava, että *ts* ei varioi kaikissa lekseemeissä *tt*:n tai *t*:n kanssa. Olen kategorisesti jättänyt tarkasteluni ulkopuolelle aineistossa esiintyvät erisnimet (ks. esim. Paunonen 1995: 63–68). On myös olemassa esimerkiksi joitain laina- ja slangisanoja (omassa aineistossani esim. *matsi*, *kolitsipaita*), jotka esiintyvät aineistossa ainoastaan *ts*:llisinä. Lainasanojen lisäksi niin kansan- kuin yleiskieleenkin kuuluu ilmauksia, joissa ainoastaan *ts*-yhtymä on mahdollinen (esim. *vitsi*, *nurtsi*). (ks. esim. Rautanen 1999: 50.) Tällaiset, ainoastaan *ts*:llisinä esiintyvät sanat olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle. Marianne Rautanen (1999: 50) on omassa, yleiskielen *ts*-yhtymän vastineiden variaatiota koskevassa tutkimuksessaan päätenyt rajaamaan tarkastelun ulkopuolelle muun muassa sellaiset *katsoa*- ja *kutsua*-verbin johdokset, jotka esiintyvät aineistossa poikkeuksetta *ts*:llisinä. Rautasen ratkaisua mukaillen olen itsekkin jättänyt tarkastelun ulkopuolelle *ts*:llisinä esiintyneet johdokset *katse* ja *kutsumus*, sillä kyseiset johdokset esiintyivät aineistossa ainoastaan kerran. Ratkaisuni aineiston rajauksen suhteen ovat muutenkin samansuuntaisia Rautasen (1999: 50) ratkaisujen kanssa.

Kaija Jonninen-Niilekselä (1982c: 129) on omassa, yleiskielen *ts*-yhtymän vastineiden variaatiota koskevassa tutkimuksessaan päätenyt tarkastelemaan aineistoa siten, että heikkoa ja vahvaa astetta ei ole erotettu toisistaan, vaan laskelmat on toteutettu astevaihteluasemat yhdistäen. Tähän ovat kiinnittäneet huomiota muun muassa Rautanen (1999: 51) ja Mustanoja (2011: 185), jotka ovat omissa tutkimuksissaan päätenneet astevaihteluasemat toisistaan erottavaan laskentamalliin, jota itsekkin tutkimuksessani hyödynnän. Mustanoja (2011: 179) on todennut, että esiintymien jaottelu kahteen luokkaan (vahva ja heikko aste) yleiskielen astevaihtelusääntöjen perusteella ei ole kiistatonta, sillä

joissain tapauksissa ratkaisun tekeminen on vaatinut sekä kielikorvaa että myös jossain määrin tulkintaa. Aineistojen ja tulosten vertailtavuuden takaamiseksi olen pyrkinyt jaottelemaan oman aineistoni kiistanalaiset tapaukset Rautasen (1999: 50–67) ja Mustanojan (2011: 179–214) ratkaisuja mukaillen. Jonninen-Niilekselä (1980: 61–62) on omassa tutkimuksessaan päätenyt jättämään aineistossa suhteellisen tiuhaan esiintyvän, täytelisäkemuotoisen *kato*-imperatiivin tarkastelun ulkopuolelle. Imperatiivi *kato* esiintyy aina yksinäis-*t*:llisenä, ja näin ollen Jonninen-Niilekselän aineistossa yksinäis-*t*:n edustus vaikuttaa hyvin harvinaiselta (2,4 % koko aineistosta) (ks. myös Rautanen 1999: 51). Rautasen (1999: 51–53) ratkaisua mukaillen olen itse kuitenkin päätenyt ottamaan *kato*-imperatiivin mukaan tarkasteluun siten, että tulokset, joissa *kato* on mukana, on ilmoitettu taulukoissa sulkeissa. Toisin kuin Rautasella, omassa aineistossani *kato*-imperatiivin esiintymisfrekvenssi on kuitenkin harvalukuinen. Imperatiivin mukaan ottamista puoltaa myös se, että ko. ilmaus esiintyy aineistossani kolmen tutkimushenkilön puheessa.

Tarkastelun kohteeksi jää näin ollen kaiken kaikkiaan 78 vaihtelun alaista *ts*-tapausta, jos *kato* on mukana, ja 75, jos *kato* on tarkastelun ulkopuolella. Tutkimusaineistossani *ts* varioi *tt*:n tai *t*:n kanssa seuraavissa lekseemeissä: *itse*, *katsoa*, *kutsua*, *seitsemän*, *etsiä*, *katsella*, *otsa* ja *viitsiä*. Kaikissa näissä lekseemeissä näissä lekseemeissä *ts*:n vaihtelu tapahtuu ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Edellä mainittujen lekseemien lisäksi vaihtelua esiintyy prolatiivimuodoissa *lävitse* ja *ohitse* sekä *-itse*-verbissä *tarvitsee*. Näissä muodoissa *ts*:n vaihtelu tapahtuu kauempana sanassa kuin ensimmäisen ja toisen tavun rajalla.⁸

4.1.2 Näennäisaikaennuste yleiskielen *ts*:n vastineiden edustuksesta Tampereella

Kuten jo aiemmin olen todennut, Tampereen seudun puhekielen *ts*:n vastineiden edustusta ovat tutkineet muun muassa Kaija Jonninen-Niilekselä (1980: 60–84; 1982c: 128–133), Marianne Rautanen (1999: 50–67) ja Liisa Mustanoja (2011: 174–216). Jonninen-Niilekselä on omassa tutkimuksessaan päätenyt asettamaan näennäisaikaennusteen, jonka mukaan heikon asteen *t*-variantti voimistuisi Tampereen puhekielessä etenkin nuorten naisten kielenkäytössä ja *tt*-variantti puolestaan leksikaalistuisi ilmeisesti sekä heikossa että vahvassa asteessa. (Jonninen-Niilekselä 1982c: 129–130.)

Sekä Rautasen (1999: 50–67) että Mustanojan (2011: 174–216) tutkimukset perustuvat näennäisaikaennusteiden sijasta reaaliaikatietoon *ts*:n variaatiosta. Rautasen mukaan *ts*:n edustus on

⁸ Koska kauempana sanassa esiintyvää *ts*-yhtymän vaihtelua on aineistossa hyvin vähän (3 esiintymää), keskityn analyysissani 1. ja 2. tavun rajalla tapahtuvaan variaatioon..

vähentynyt ja *tt*:n edustus lisääntynyt vanhemmilla puhujilla, ja nuoremmilla puhujilla muutos on puolestaan ollut niukempaa mutta päinvastaista. Jonninen-Niilekselän havaitsemaa *tt*-variantin leksi-kaalistumista Rautasen tutkimus ei tue. (Rautanen 1999: 62, 65.) Rautasen lisäksi Mustanoja (2011: 180–216) on tutkinut *ts*:n variaatiota reaaliaikaturkimuksen keinoin. Mustanojan (2011: 214) mukaan *tt*-variantin osuus on sekä heikossa että vahvassa astevaihteluasemassa vahva (n. 50–60 % kaikista esiintymistä), ja *ts*-variantti näyttäytyy toiseksi yleisimpänä varianttina (n. 30–40 %). Mustanojan (2011: 214) mukaan aineistosta oli havaittavissa myös *tt*-variantin vahvistumista *ts*-variantin kustannuksella sekä *t*-variantin osuuden hienoista kasvua.

Mustanojan (2011: 215–216) tutkimuksen valossa *tt*-variantti vaikuttaisi syntyperäisillä tamperelaispuhujilla olevan varsin vahva, vaikka puhujan idiolekti profiloituisikin selvästi yleiskieliseksi *ts*-variaation perusteella. Murteellisten puhujien satunnaiset *t*-variantit vaikuttaisivat osuvan tyypillisesti joko suhteellisen tiheäfrekventtiseen *itse*-pronominiin tai *katsoa*-verbiin. Mustanoja (2011: 216) mainitseekin, että *kato*-imperatiivin yleisyyden⁹ vuoksi yksinäis-*t*:n voidaan katsoa olevan tamperealaisille puhujille varianttina varsin tuttu. Tuttuudesta huolimatta vaikuttaisi kuitenkin siltä, että yksinäis-*t*:n käyttö on *kato*-imperatiivia lukuun ottamatta varsin vähäistä.

Koska aiemmat tutkimustulokset ovat jokseenkin erilaisia, haluankin omasta aineistostani tarkistaa, miten yleiskielen *ts*:n variaatio edustuu tutkimushenkilöideni idiolektissa. Seuraavaksi tarkastelenkin aineistossa esiintyviä variantteja sekä kokonaisuutena että puhujakohtaisesti.

4.1.3 Yleiskielen *ts*-yhtymän vastineet aineistossa

Ensimmäisen ja toisen tavun rajalla esiintyviä *ts*-yhtymän vastineita on aineistossa yhteensä 78 kappaletta. Vastineet esiintyvät lekseemeissä *itse*, *katsoa*, *kutsua*, *seitsemän*, *etsiä*, *katsella*, *otsa* ja *viitsiä*. Taulukkoon 3 olen koonnut aineistossa esiintyvät yleiskielen *ts*-yhtymän vastineet sanoittain sekä vahvan että heikon asteen mukaisissa asemissa. Rautasen (1999: 53) ratkaisua mukaillen olen päättänyt ottamaan *kato*-imperatiivin mukaan siten, että lekseemin *katsoa* kohdalla ensimmäinen luku kuvaa aineistoa ilman *kato*-esiintymiä ja jälkimmäinen, sulkeissa oleva luku puolestaan sisältää myös *kato*-esiintymät. Pääasiassa käsittelen kuitenkin aineistoa ilman *kato*-esiintymiä. Aineiston

⁹ Mustanojan (2011: 215–216) aineistossa *kato*-imperatiivi esiintyy kaikkiaan 304 kertaa.

suppeuden vuoksi olen päättänyt esittämään tulokset ainoastaan esiintymäfrekvenssin perusteella prosentti- tai desimaalilukujen sijasta.¹⁰

lekseemi	vahva aste		heikko aste		
	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>t</i>
	f	f	f	f	f
<i>itse</i>	6	1	4	12	0
<i>katsoa</i>	0	8	1	1	3 (6)
<i>kutsua</i>	2	0	0	0	0
<i>viitsiä</i>	0	3	0	1	0
<i>etsiä</i>	0	1	0	0	1
<i>katsella</i>	0	3	0	1	0
<i>seitsemän</i>	1	30			
yht.	9	46	5	15	4 (7)

Taulukko 3. Koko aineistossa 1. ja 2. tavun rajalla esiintyvät, lekseemikohtaiset yleiskielen *ts*-yhitymän vastineet.

Kuten taulukosta 3 voi havaita, aineistossa on kaikkiaan – ja etenkin yksittäistä puhujaa kohden – melko vähän *ts*-tapauksia, joten kovinkaan uskaliaita arvioita yksittäisen idiolektin *ts*:n variaatiosta tai näennäisaikaennusteen toteutumisesta ei tämän aineiston pohjalta ole perusteltua esittää. Voitaan kuitenkin todeta taulukon 3 perusteella vaikuttavan siltä, että Mustanojan (2011: 216) tutkimustulosten mukaisesti *tt*-variantti vaikuttaisi olevan varsin vahva ja yksinäis-*t*:n käyttö vähäistä. On kuitenkin otettava huomioon, että aineiston *tt*-varianteista valtaosa oli lekseemin *seitsemän* esiintymiä (ks. taulukko 3). Koska piirteen esiintymäfrekvenssi aineistossa oli melko vähäinen, esittelen seuraavaksi idiolektikohtaista edustusta taulukossa 4 tarkastelun sujuvoittamiseksi kaikki lekseemit yhdistäen.

¹⁰ Harvafrekventtien kielenpiirteiden tarkastelussa prosentiosuuksiin perustuva vertailu ei välttämättä ole sopivin tutkimustapa. Kvantitatiivisesta tutkimusotteesta ja sen soveltuvuudesta sociolinguvistiseen tutkimukseen ks. esim. Mellin 1996: 64; Mustanoja 2011: 92–93.

	vahva aste		heikko aste		
	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>t</i>
	f	f	f	f	f
M1940	0	7	0	4	0
N1942	0	2	0	5	0 (1)
M1961	1	10	1	0	2 (4)
M1964	1	2	0	2	0
M1994	3	6	3	1	2
N1997	0	13	1	2	0
M2001	4	6	0	1	0
yht.	9	46	5	15	4 (7)

Taulukko 4. Yleiskielen *ts*-yhtymän vastineiden edustus tutkimushenkilöillä.

Kuten taulukko 4 osoittaa, piirteen esiintymäfrekvenssissä oli tutkimushenkilökohtaisesti melko suuria eroja: esimerkiksi tutkimushenkilöllä M1964 tutkittavan piirteen kriteerit täyttäviä *ts*-yhtymän vastineita esiintyi koko aineistossa 5. Toisaalta parhaimmillaankin idiolektikohtaisia esiintymiä kertyi vain 16 kappaletta (tutkimushenkilöllä N1997¹¹), joista valtaosa esiintyi *seitsemän*-lekseemissä (esimerkit 1–2).

1. *mä alotin sellonsoiton **seittemä**' vuätiaana, mä olin_eka kuusvuätiaana alottanu^p pianonsoitoj ja sit sellostä tuli se pääinstrumentti* (N1997)
2. *tanskandokeilla oj joku semmone, **seittemä**' vuotta se [elinajanodote], semmone, kuus **seittemä*** (N1997)

Liisa Mustanoja (2011: 193) on omassa tutkimuksessaan havainnut kvalitatiivisen tarkastelun antavan pelkkää kvantitatiivista lähestymistapaa monipuolisemman kuvan idiolektikohtaisesta muutoksesta: Mustanoja on kartoittanut yleiskielen *ts*:n idiolektikohtaista variaatiota reaaliaikatuksen keinoin, ja piirteen harvafrekventtisyyden vuoksi hän on lähestynyt yksittäisiä piirrevariantteja kvalitatiivisen analyysin kautta. Mustanojan (2011: 193-194) mukaan vahvan asteen

¹¹ Tutkimushenkilön N1997 vahvoista *tt*-varianteista valtaosa (8) oli lekseemin *seitsemän* esiintymiä, joten tämän aineiston perusteella ei hänenkään idiolektistaan liene perusteltua tehdä liian yleistäviä johtopäätöksiä.

aseman *tt*-variantin osuuden yleistymisen on ollut nähtävissä erityisesti yleisimmissä *ts*-sanoissa, kuten *itse*, *katsoa* ja *seitsemän*. Edellä mainitut lekseemit edustuvat myös omassa aineistossani *tt*-variantin mukaisina (esimerkit 3–5).

3. *ekaluåkalla oli kaikki tosi ujoja ja pieniä, iham pieniä, nyt kuⁿ niitä **kattoo** jälkeempäin ne on tosi pieniä* (M2001)
4. *mää oliv varmaaj joku kymmenev vanha ku äiti anto mulle oliko se nyk kakskymppiä tai jotair rahaa että mee ostaaj joululahjoja niijkus siskoilles sittej ja tälle veljelle ja mää läh rin sattet tempoom mikä oli siinä keskustorilla ja no emmää ny mitäär raaskinu ostaa mää ostiņ kaikki **ittelleni** sillä rahalla* (N1942)
5. *pelasin ekav vuâden Ilveksessä vuâtta vanhempiej joukkueessa koska sillon ei viä kuusvuâtiailla ei olluj joukkuetta, piti olla **seittemäv** vuâtiaana, niim mää pelasim mejjän perhetutun [nimi] kanssa samassa joukkueessa. mutta niijku Ilveksessä pelasin sillon ihan nuârena* (M1994)

Mustanoja (2011: 193) on havainnut, että *tt*-variantteja kantavat eritoten yleisimpien *ts*-sanojen joukkoon sijoittuvat sanat. Mustanojan mukaan tämä vahvistaa havaintoa siitä, että variaatio ja mahdollinen muutos on ensin nähtävissä frekvenssiltään yleisimmissä sanoissa. Toisaalta Mustanojan (2011: 194) mukaan yleisimmissä *ts*-sanoissa, kuten esimerkiksi sanassa *seitsemän*, esiintyy murteellisillakin puhujilla jonkin verran variaatiota. Oman tutkimusaineistoni ainoat lekseemit, jotka esiintyvät kaikkien tutkimushenkilöiden haastattelutallenteissa, ovat *itse*, *katsoa* ja *seitsemän*. Lekseemien esiintymisfrekvenssit ovat kuitenkin varsin suppeita: *itse* esiintyy aineistossa heikossa ja vahvassa asteessa yhteensä 23 kertaa, *katsoa* esiintyy 13 kertaa¹² ja *seitsemän* esiintyy 30 kertaa. Kuten taulukosta 3 voi havaita, yhteensä 30:stä *seitsemän*-lekseemin esiintymästä 29 esiintyy *tt*-variantin mukaisena ja *katsoa*-lekseeminkin kohdalla vaihtelua on vähänlaisesti: yhteensä 13 esiintymästä 8 on *tt*-variantin mukaisia¹³. Lekseemin *itse* kohdalla variaatiota on havaittavissa kahta ensin esiteltyä lekseemiä enemmän: yhteensä 21 esiintymästä vahvan asteen *ts*-variantteja on 6 ja *tt*-variantteja 1. Heikossa asteessa sen sijaan *tt*-variantteja on 12 ja *ts*-variantteja 4.

Vaikka *ts*:n vastineiden esiintymiä on aineistossa vain niukasti, voitaneen kuitenkin sanoa, että ainakin tutkimushenkilöt M1940, N1942 ja N1997 profiloituvat tämän aineiston perusteella *tt*-varianttia suosiviksi. Tutkimushenkilöillä N1942 ja N1997 ei tässä haastattelutallenteessa esiinny

¹² Lekseemi *katso* esiintyy aineistossa 16 kertaa, jos imperatiivimuoto *kato* lasketaan mukaan.

¹³ Nämä kahdeksan *tt*-varianttia esiintyvät vahvan asteen astevaihteluasemassa. Kuten taulukoista 3 ja 4 voi todeta, heikon asteen esiintymiä on tässä aineistossa hyvin vähän.

ollenkaan *ts*:llisiä muotoja, vaan kaikki esiintymät ovat *tt*-variantin mukaisia. Tutkimushenkilöllä M1940 esiintyi satunnaisia *ts*-variantteja, mutta kaikki *ts*:lliset esiintymät olivat lekseemeissä, jotka eivät päätyneet tarkastelun kohteeksi. Mustanojan (2011: 194) mukaan *tt*-varianttia suosivien puhujien *ts*:lliset muodot eivät kuitenkaan tyypillisesti esiinny kaikkein tiheäfrekventtisimmissä *ts*-sanoissa vaan pikemminkin puheessa harvemmin esiintyvissä lekseemeissä¹⁴. Omat havaintoni mukailevat Mustanojan (2011: 194) huomioita harvafrekventtisempien piirteiden varioivuudesta. Aineistoa tarkatessani havaitsin, että myös *tt*-varianttia suosivilla puhujilla esiintyy *ts*-varianttia sellaisissa lekseemeissä, jotka eivät päätyneet mukaan kvantitatiiviseen tarkasteluun luokittelun vaikeuden vuoksi¹⁵ (esimerkit 6–8).

6. *kyllä meni meni noita kolitsipaitoja varmaan kymmene hihoista ja käret oli verillä ku^s sen kans taisteli ja joskus koulutusvaiheessa ku^s sitä paisko seinää vaste^t taikka kaappeja vasten ni^k kolina kuulu ja sitte^k ku^t tuli tiiliseinä oli pakko lopettaa että sitten _ei voinu enää sitä ravistella (M1964)*
7. *meitähän kävi tossa Lietsussa silloin ku^k koulu perustettiin, kakskytäviis vuanna niin äite oli silloin siinä oppilaana se siirty sahan koulusta siihe. sitte^m minä oliⁱ ja pojat oli ja poikiem pojat ja meit on koko, koko komppania oltu siinä (M1940)*
8. *ehkä mä kirjotan ste äidinkieli totta kai keskipitkä ruåtsi pitkä saksa pitkä enkkku siinä oj jo neljä ja sittet tulis vielä päällep psykologia (M2001)*

Mustanojan (2011: 195) mukaan tietyn variantin valinta voidaan joissain tapauksissa selittää puheenaiheen kautta motivoituvaksi. Tutkimushenkilöllä M1940 *tt*-variantti on hallitseva sekä vahvan että heikon asteen asemassa (ks. taulukko 4), mutta esimerkissä 7 kotipaikasta puhuminen nostaa esiin *ts*-variantin. Samalla tavalla tutkimushenkilö M1964 valitsee *ts*-variantin viitatessaan kotipaikkaansa ja englannin kielen *college*-sanasta lainattuun *kolitsipaita*-sanaan.

Kuten Mustanojakin (2011: 194) on todennut, variaatiosuhteiltaan epäselvien sanojen ottaminen mukaan tarkasteluun tuo lisää variaation tuntua yksittäisten puhujien puheenparsiin. Mikäli mukana tutkimuksessa olisivat ainoastaan taulukossa 3 esitellyt seitsemän yleisimmin varioivaa *ts*-sanaa (vrt. Paunonen 1995: 57–58; Rautanen 1999: 50–67), vaikuttaisi moni aineiston puhuja varioimattomammalta ja tiettyä varianttia suosivammalta. Mustanojan (2011: 194–195) mukaan variaatiosuhteiltaan ns. harmaalle vyöhykkeelle sijoittuvien sanojen sisällyttäminen analyysiin ei

¹⁴ Poikkeuksena Mustanojan (2011: 194) aineistossa on erisnimi *Ruotsi*, joka on varsin yleinen mutta variaatioltaan selvästi *ts*-hakuinen.

¹⁵ *ts*-sanojen luokittelusta ks. esim. Mustanoja 2011: 194; Paunonen 1995: 63–68; Rautanen 1999: 50–51.

kuitenkaan näytä horjuttavan kokonaiskuvaa puhujan tyypillisimmästä variantista. Oman, suppeamman aineistoni pohjalta olisi liian uskaliaasta esittää väitteitä yksittäiselle puhujalle tyypillisimmästä *ts*-variantista, mutta harvafrekventtisten sanojen tarkastelu yhdessä yleisempien *ts*-sanojen kanssa valottaa kuitenkin osaltaan kuvaa idiolektin mahdollisesta murteellisuudesta tai yleiskielisyydestä.

4.1.4 Kokoavia huomioita

Tamperelaispuhujien yleiskielen *ts*:n vastineiden kehityksestä on ollut saatavilla melko karkeita, suuntaa antavia ennusteita (Jonnen-Niilekselä 1982c: 129–132; Rautanen 1999: 56–65). Mustanoja (2011: 194–214) on osoittanut, että *tt*-variantin osuus vaikuttaisi tamperelaispuhujien keskuudessa olevan vahva sekä heikon että vahvan asteen asemassa (n. 50–60 % kaikista esiintymistä). Toiseksi vahvimmaksi variantiksi Mustanoja (2011: 214) esittää *ts*-varianttia (n. 30–40 %), ja näin ollen heikossa asteessa esiintyvän yksinäis-*t*:n osuudeksi jää alle 10 % aineistosta. Vaikka yleiskielen *ts*:n vastineiden esiintymisfrekvenssi on omassa aineistossani huomattavasti Mustanojan aineistoa suppeampi, vaikuttaisi *tt*-variantin osuus olevan vahva: aineistoni 78 esiintymästä 46 on vahvan asteen *tt*-varianttia ja 15 heikon asteen *tt*-varianttia. Muiden varianttien osuus jää aineistossani niin harvafrekventtiseksi, että yleistyksiä olisi perusteetonta esittää.

Aineistoa tarkastellessani havaitsin, että tutkimushenkilöitä ei ole mahdollista jaotella selvärajaisiin puhujaryhmiin *ts*:n vastineiden perusteella, vaan varianttien käyttö tuntuu pikemminkin jatkumoiselta. Samansuuntaisen havainnon ovat tehneet sekä Mustanoja (2011: 214) että Rautanen (1999: 56). Onkin syytä muistaa, että *ts*:n variaatio on piirteenä varsin lekseemidonnainen – sillä, mitkä esiintymät tarkasteluun valitaan, on suuri merkitys saatavien tulosten kannalta. Tässä tutkimuksessa tarkastelin ensin seitsemää yleisintä lekseemiä, joiden katsoin aiempien tutkimusten perusteella täyttävän tarkastelun kriteerit, ja sen jälkeen vielä lyhyesti ns. ”harmaan vyöhykkeen” sanoja, jotka joissain tutkimuksissa on jätetty tarkastelun ulkopuolelle (ks. esim. Mustanoja 2011: 215). Vaikka tämän aineiston pohjalta olisikin liian uskaliaasta esittää väitteitä yksittäiselle puhujalle tyypillisimmästä *ts*-variantista, on sekä tiheä- että harvafrekventtisiä sanoja yhdessä tarkastelemalla mahdollista ainakin karkeasti arvioida puhujan sijoittumista murteellisuuden ja yleiskielisyyden jatkumolle. Tarkempi *ts*-yhtymän variaation tutkiminen edellyttäisi kuitenkin kattavampaa aineistoa, jotta täsmällisempiä havaintoja olisi mahdollista tehdä.

4.2 Yleiskielen *d*:n vastineet

4.2.1 Piirteen taustaa ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena on yleiskielen *d*:n vastineiden variaatio tutkimusaineistossa. Mustanojaa (2011: 307) mukaillen käytän tutkimuskohteesta nimitystä yleiskielen *d*:n vastineet, sillä vaikka suuressa osassa tapauksista yleiskielen *d* on *t*:n heikkoasteisena vastineena, mukana tarkastelussa on kuitenkin myös joitakin astevaihtelusuhteen kannalta epäselviä ilmiöitä, kuten *meidän – meirän – meijän* -variaatio. (ks. esim. Kurki 2005: 93) Tarkastelussani keskityn erityisesti pääpainollisen tavun jälkeisiin tapauksiin, joissa Paunosen (1995: 31) ja Kurjen (2005: 93) mukaan yleiskielen *d*:n ja sen vastineiden vaihtelu ilmenee selvimmin.

Aineiston esiintymiä merkitsen neljällä tavalla: *d*, *r*, *ð* ja *kato* (mukaan lukien mahdolliset siirtymä-äänteet *j*, *v* ja *h*). Aikanaan Tampereen seudulla on esiintynyt *t*:n heikkoasteisena vastineena *l*-varianttia joko yksin tai *r*:n rinnalla (Virtaranta 1946: 89–110; 1958: 89–94), mutta 1900-luvun aikana heikkoasteisen *t*:n murteelliseksi variantiksi on kuitenkin vakiintunut *r* (Virtaranta 1958: 214–216). Liisa Mustanojan (2011: 308) laajassa tamperelaisaineistossa *l*-varianttia ei enää esiinny, eikä kyseistä varianttia ole havaittavissa omassa aineistossanikaan. Tästä syystä olenkin Mustanojaa (2011: 308–309) mukaillen päättänyt luokittelemaan aineistoni neljään edellä mainittuun luokkaan: *d*, *r*, *ð* ja *kato*.

Suomen murteissa yleiskielen *d*:n päävastineita ovat tremulanttiääntämys *r* tai *ð* sekä *kato* mahdollisine siirtymä-äänteineen *j*, *v* ja *h* (Mustanoja 2011: 309). Kettusen (1940b: 108–109) ja Rapolan (1990: 33–38) mukaan tremulanttiääntämys voidaan yleistäen tulkita länsimurteiseksi ja *kato* itämurteiseksi piirteeksi. Nykypuhekielessä *d*:n vastineiden edustuksessa on tutkimusten mukaan havaittavissa huomattavaa vaihtelua (Nahkola & Saanilahti 2001: 41–53). Yleisesti onkin todettu tremulanttiedustuksen käyneen vähäisemmäksi, *d*-ääntämyksen yleistyneen ja itämurteille alkujaan tyypillisen katovariantin leviävän yhä enenevässä määrin länsimurteiden alueelle. (Kurki 2005: 92.) Harri Mantila (1997: 16–19; 2004: 327) onkin omassa tutkimuksessaan luokitellut etenkin *h*:n jälkeisessä asemassa esiintyvän katoedustuksen yleistyväksi puhekielisyydeksi.

4.2.2 Näennäisaikaennuste yleiskielen *d*:n vastineiden edustuksesta Tampereella

Yleiskielen *d*:n vastineiden edustusta tamperelaispuhujilla on tutkinut Kaija Jonninen-Niilekselä (1980: 27–59), jonka tutkimuksen mukaan *d*:n vastineiden edustuksessa on havaittavissa selviä sosiaali- ja ikäryhmittäisiä eroja: korkeammin koulutettujen puhujien yleisin variantti on *d* (67–74 % kaikista tapauksista) ja vähemmän koulutettujen puhujien *r* (42–57 % kaikista tapauksista). On kuitenkin huomattava, että *d* on selvästi yleisempi vähemmän koulutetuilla puhujilla (32–37 % kaikista tapauksista) kuin *r* korkeammin koulutetuilla (13–18 %), vaikka *r* ei Tampereella olekaan samalla tavalla leimallisen maalainen piirre kuin vaikkapa Helsingin seudulla. Sekä vähemmän koulutettujen että korkeammin koulutettujen sosiaaliryhmässä *d*:tä käyttävät kaikkein eniten keski-ikäiset puhujat. Huomattavaa on myös, että sosiaaliryhmien sisällä vähiten *d*:tä käyttävät akateemisen taustan omaavat nuoret ja työläistaustaiset eläkeläiset. Katotapaukset, joita omassakin aineistossani esiintyy, voidaan Jonninen-Niilekselän mukaan tulkita helsinkiläispuhekieliseksi, nuorten kielessä vaikuttavaksi ilmiöksi. (Jonninen-Niilekselä 1980: 31–32, 58–59.)

Mustanoja (2011: 316) on koostanut Jonninen-Niilekselän (1980: 31–32) havainnot seuraavasti: aineiston perusteella voi todeta, että *d*:n vastineet eivät vaikuta niinkään sukupolvittain muuttuvalta piirteeltä, vaan vaihtelu on pikemminkin sidoksissa kouluttautumiseen, työelämään ja nuoruuteen liittyvien varianttien suosimiseen. Jonninen-Niilekselän (1980: 31–32) mukaan ajan kuluessa tapahtuvaa muutosta voidaankin odottaa tapahtuvan eritoten *r*-variantin esiintymisessä. Mustanoja (2011: 316–320) on toisaalta omasta aineistostaan osoittanut, että Jonninen-Niilekselän vuonna 1980 asettama näennäisaikaennuste *r*-variantin vähenemisestä ei toteudu, vaan *r*:n osuus vaikuttaa päin vastoin hieman kasvaneen. Toisaalta sekä Jonninen-Niilekselä (1980: 31) että Mustanoja (2011: 316) toteavat, että *d*-varianttia käyttävät kaikkein eniten keski-ikäiset puhujat sosiaaliryhmästä riippumatta. Haluankin omasta aineistostani tarkistaa, kuinka *d*:n vastineet edustuvat eri ikäryhmiä edustavilla puhujilla.

4.2.3 Yleiskielen *d*:n vastineiden edustus tutkimushenkilöillä

Taulukkoihin 5 ja 6 olen koonnut tutkimusaineistossani esiintyneen yleiskielen *d*:n vastineiden edustuksen.

	<i>d</i>	<i>r</i>	<i>ð</i>	<i>ø</i>	yht.
M1940	10	21	1	1	33
N1942	2	7	4	2	15
M1961	20	33	0	11	64
M1964	12	25	0	13	50
M1994	57	0	0	14	71
N1997	49	0	0	16	65
M2001	44	0	0	8	52
YHT.	194	86	5	65	350

Taulukko 5. Yleiskielen *d*:n vastineiden edustus tutkimushenkilöillä.

	<i>d</i>	<i>r</i>	<i>ð</i>	<i>ø</i>	yht.
M1940	30 %	64 %	3 %	3 %	100 %
N1942	13 %	47 %	27 %	13 %	100 %
M1961	31 %	52 %	0 %	17 %	100 %
M1964	24 %	50 %	0 %	26 %	100 %
M1994	80 %	0 %	0 %	20 %	100 %
N1997	75 %	0 %	0 %	25 %	100 %
M2001	85 %	0 %	0 %	15 %	100 %

Taulukko 6. Yleiskielen *d*:n vastineiden prosentuaalinen edustus tutkimushenkilöillä.

Kuten taulukoista 5 ja 6 voi havaita, yleiskielen *d*:n vastineet edustuvat eri-ikäisillä tutkimushenkilöillä eri tavoin. Tutkimushenkilöillä M1940, N1942, M1961 ja M1964 yleisin vastine on *r*-variantti, jota kyseisillä puhujilla esiintyy 47–64 % tapauksista (esimerkit 9–11). Alle 30-vuotiailla informanteilla *r*-varianttia ei esiinny lainkaan. *d*-ääntämys puolestaan yleistyy nuoremmilla informanteilla huomattavasti: tutkimushenkilöillä M1994, N1997 ja M2001 yleiskielisten muotojen osuus on 75–85 %:n luokkaa (esimerkit 12–13).

9. *sit ku^k käännnyttiin tohon karulle sille^k karulle missä mää asuin nin tota niin, kun siihen si^k käänty auto niin se tuli lähestulkoon_aina meille että siinä ei asunu^m meirän jälkeen_oli yks talo ja niillei ollu autoo et se meni sillai (M1961)*

10. *sitte^m me mentiin meill_oli iltapala oli sitte Koskerrannassa siihen nurtsille^s sitte **pöyrät** **pöyrät** pistettiin pystyy^j ja joulumusiikit soi ja syötiin sitte^s siinä torttuja ja juätiin kaffetta ja lökiä ja sitte^t tota täytyy kyllä **toreta** että emmä ihan kaikkia muista siitä illasta että jonku^v verra jonkuv verran meni sillai siinä kohtaa överiks mutta hianot oli polttari^k kyllä (M1964)*
11. *mum mummuni asu Kuljussa ja pappa ja, mentiin isän kanssa siä polkupyärällä sittej ja mää istun tossa, pyärän runkolla sittes siinä sillain että jalat roikku se vei mua siinä niijkö, putkem päällä siinä **eressä** ja, tossa, Eenkvistin kappelim mäessä mulla jäi saakeli meni jal^aka sinne kato^s sinne kahvelij ja pinnojev väliij ja, lähti nahka pois ja verta tuli ja, is-, isä että, nyt kotio^t takasi. mää sa että ei ku^j jatketaaj ja, Säöksjärvellä toisej kerran, sama jal^aka (M1940)*
12. *omakotitalo, valkonen tiilitalo, meillä oli tota, mulla ja siskolla oli omat huoneet, sitte oli tota et oli sillai iso talo sit tota kum mää synnyin, oli vaan_yks kerros mutta sitte^p pari^v **vuaden** sisällä rakennettiin toinejki^k kerros (M1994)*
13. *yks ois niijku^p pelin tekoo^t liittyyvä et se ois kyl semmonen_ammatti mikä ois tosi hieno ja mutta em mä tie ku^s se on ni^v vaikee niijku^p päästä^t leiville^s siinä ja **saada** niijku^t töitä ehkä että sillai ku^m mua ei kiinnosta^k **koodaaminen**_yhtään (M2001)*

Edellä mainittuja havaintoja voi pyrkiä selittämään sekä tutkimushenkilöiden ikään että koulutustaan liittyvien muuttujien kautta. Jonninen-Niilekselän (1980: 31–32, 58–59) mukaan koulutettujen puhujien yleisin variantti on *d*-ääntämys, mutta *d*-ääntämystä esiintyy vähemmän koulutetuilla puhujilla kuitenkin enemmän kuin *r*-ääntämystä enemmän koulutetuilla puhujilla. Omasta aineistostani tekemäni havainnot mukailevat Jonninen-Niilekselän havaintoja: tutkimushenkilöt M1994, N1997 ja M2001 ovat aineiston ainoat lukio- ja korkeakouluopintoja suorittavat tai suorittaneet informantit. Toisaalta aineiston laajuuden puitteissa on mahdotonta sanoa, onko vaihtelu iästä, koulutustaustasta vai molempien yhteisvaikutuksesta johtuvaa. Voitaneen kuitenkin todeta, että tämän aineiston valossa Jonninen-Niilekselän (1980) asettama näennäisaikaennuste *r*-variantin vähenemisestä näyttäisi toteutuvan.

Katovarianttia Ø esiintyy tutkimusaineistossa kaikilla puhujilla, mutta variantin esiintymisfrekvenssi on suurempi aineiston keski-ikäisillä ja sitä nuoremmilla puhujilla (ks. taulukot 5 ja 6). Kuten Mustanojan (2011: 318) aineistossa, katovariantin osuus on tässäkin tutkimusaineistossa kuitenkin varsin vähäinen (3–26 % esiintymistä puhujasta riippuen). Aineiston vanhimmilla puhujilla M1940 ja N1942 on havaittavissa vain yksittäisiä katovariantteja, joista N1942:n variantit esiintyvät lukusanojen yhteydessä (esimerkit 14–15). Nuoremmilla puhujilla katoääntämystä Ø esiintyy enemmän. Katovarianttia esiintyy etenkin numeroiden ja persoonapronominien yhteydessä (esimerkit 17–19).

Koska katovarianttia vaikuttaisi esiintyvän runsaasti lukusanojen yhteydessä, olen koonnut lukusanojen *yksi, kaksi, kahdeksan* ja *yhdeksän* esiintymät tutkimushenkilöittäin taulukkoon 7.

14. syntyny^k **kaheskymmenesviides** kymmenettä nelkytkaks (N1942)
15. määhän oli^l lapsempiikana ihan_ensin sillon, kouluaiikana mää olin **yhellä** opettajalla niijku^l lapsenpiikana (N1942)
16. seuraavana päivänä **lähettiim** moottoripyärällä ajaa (M1940)
17. mää oon syntyny^l Tampereella öö kymmenes tammikuuta **yhdeksän** seittemä^v vuonna (N1997)
18. meillä oli oltiin **yhem** mun kaveriij kanssa tarhassa ja sittem **meijän** piti mä em muista yhtää^m mihin se liittyy mut siis **meijän** piti piirtää ja kirjottaa joku juttu (M1994)
19. Masa oli **meijän** isoin, nin se oli **yhdeksänkytätkolme** senttiä korkee säkä ja paino **kahesankytä**, oisko kolme^k kiloo ja se oli se **meijäm** Masa oli niijku oikeen, se oli oikeesti iso koira, ja sitte näyttelyihij kum meni sen kanssa niin_yks tuāmari kerran kysy et, onkos tää se sata sent-, onks tää se metrin korkea satakilonen koira nim mä sanoin ett_ei o^k ku **yhdeksänkytätkolme^k** korkee ja **kahesankytätkolme^k** kiloo ja^p painaa (M1964)

	d	r	ð	ø
M1940	2	9	0	0
M1942	0	0	0	2
M1961	1	3	0	8
M1964	0	0	0	13
M1994	7	0	0	7
N1997	0	0	0	6
M2001	0	0	0	3
yht.	10	12	0	39

Taulukko 7. Lukusanojen *yksi, kaksi, kahdeksan* ja *yhdeksän* esiintymät aineistossa.

Kuten taulukoita 5 ja 7 vertaamalla voi havaita, tutkimushenkilöillä M1961 ja M1964 katomuodot näyttävät esiintyvän pääosin lukusanojen yhteydessä, jolloin aineiston perusteella he vaikuttaisivat muissa yhteyksissä suosivan vanhempien tutkimushenkilöiden tapaan *r*-varianttia. Kuten jo aiemmin olen todennut, tutkimushenkilön N1942 ainoat katomuotoiset esiintymät olivat havaittavissa nimenomaan lukusanojen yhteydessä. Tutkimushenkilöllä M1940 katomuotoja ei lukusanojen yhteydessä esiinny. Sen sijaan aineiston nuorimmilla puhujilla N1997 ja M2001 lukusanat edustuvat ainoastaan

katomuotoisina, vaikka yleiskielisen *d*-variantin osuus on heillä kummallakin koko aineistossa 75–85 % luokkaa.

Mustanojan (2011: 320) mukaan katovariantin voidaan katsoa profiloituvan nimenomaan nuorten puhujien variantiksi, sillä hänen aineistossaan tilastollisesti merkitsevää muutosta on havaittavissa nimenomaan aineiston nuorimmilla puhujilla: varttumisen myötä katovariantin määrä puheessa on vähentynyt. Mustanojan (2011: 318) mukaan katovariantti ei aineiston perusteella olekaan tulkittavissa sen enempää murteelliseksi kuin yleiskieliseksikään, vaan se näyttäisi esiintyvän pikemminkin nuorempien puhujien suosimana epämuodollisen puhekielen varianttina. Omat havaintoni mukailevat Mustanojan johtopäätöstä.

4.2.4 Kokoavia huomioita

Aineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että *d*:n ja *r*:n variaatio erottelee puhujia ”murteellisiin” ja ”yleiskielisiin”: *d*-varianttia suosivat nuoremmat puhujat profiloituvat muidenkin piirteiden osalta monin tavoin yleiskielisemmiksi kuin *r*-varianttia suosivat puhujat. Samansuuntaisen havainnon omasta tutkimusaineistostaan on tehnyt myös Liisa Mustanoja (2011: 323), jonka aineistossa esiintyy sekä yleiskielisiä *d*-variantin suosijoita että murteellisia, *r*-varianttia suosivia puhujia.

Aineistoni mukailee myös Mustanojan (2011: 327) havaintoa siitä, että *d*-variantin käyttö voi olla puhujilla varsin yksinomaista, kun taas *r*-varianttia suosivilla puhujilla myös *ð*-varianttien osuus voi olla melko suuri. Omassa aineistossani *ð*-varianttia ei juurikaan esiinny, mutta *d*-varianttia suosivilla puhujilla muita variantteja esiintyy kuitenkin huomattavasti vähemmän. On kuitenkin syytä ottaa huomioon piirteiden jatkumoluontoisuus ja tulkinnan kuulonvaraisuus – kun tulkinta perustuu litteroijan kuulohavaintoon, olemassa on myös erehtymisen vaara. (Mustanoja 2011: 327.)

t-varianttia, jossa yleiskielen *d*:n vastineena on siis *t*, ei esiintynyt aineistossani juurikaan. Ainoastaan tutkimushenkilöllä N1942 *t*-variantti esiintyi kaksi kertaa sanan *vesi* yhteydessä. *t*-variantin esiintymisfrekvenssiä on näin ollen tämän aineiston osalta haastavaa tai peräti mahdotonta kommentoida. Samoin *tt*-varianttia, jossa yleiskielen *d*:n vastineena on vastaavasti *tt*, esiintyy aineistossa vain satunnaisesti lekseemien *niiden* ’niitten’ ja *noiden* ’noitten’ yhteydessä.

4.3 Diftongit ja niiden avartuminen

4.3.1 Piirteen taustaa ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelen diftongien avartumista eli väljenemistä (nimityksistä ks. esim. Krook 1999: 13–14) tutkimushenkilöiden puheenparressa. Diftongit ovat muotoutuneet kantasuomen pitkistä, puoliväljistä vokaaleista *ee*, *oo* ja *öö* muotoon *ie*, *uo* ja *yö* ääntenmuutoksen kautta. Pitkien vokaalien diftongiutuminen on ääntenmuutos, joka on tapahtunut kaikissa suomen murteissa. (Lehtinen 2007: 195–196.) Diftongit edustuvat suomen murteissa jatkumolla *uo* – *ua*, *yö* – *yä* ja *ie* – *iA*, ja diftongien avartumista voidaan pitää niin sanottuna tyyppiesimerkkinä jatkumoluontoisesta ääntenmuutoksesta (Itkonen 1970, 428; Krook 1999: 59–65, 159–161). Äännekomponenttien avartuminen on tapahtunut välivaiheiden kautta, eikä äkillistä muutosta suoraan *uo*:sta *ua*:han ole voinut tapahtua (Rapola 1966: 359–362; ks. myös Salonen 1982b: 97).

Diftongien avartumista tai avartumattomuutta voidaan pitää olennaisena murre-erona itä- ja länsimurteiden välillä. Länsimurteille ja näin ollen myös hämäläismurteille tyypillisiä ovat avarammat diftongit *ua*, *yä* ja *iA*, joista esiintyy myös eriasteisia välimuotoja. (Rapola 1966: 359–360.) Virtarannan (1957: 405) ja Rapolan (1966: 360) mukaan Tampereen seutu on Porin ja Forssan ohella yksi pisimmälle avartumiskehityksessä ehtineistä asutuskeskuksista. Avartuma-aste vaihtelee kuitenkin niin samalla murrealueella kuin yksittäisellä puhujallakin, eikä näin ollen ole perusteltua olettaa kaikkien tamperelaisten diftongien olevan samankaltaisia. Avartuma-asteeseen vaikuttavatkin myös muun muassa intensiteetti- ja affektisyys. (Virtaranta 1957: 406.) Diftongien yleiskieliset vastineet sen sijaan ovat avartumattomia.

Avartumisilmiötä on useissa tutkimuksissa ilmaistu myös tunnusluvuin eli indekseihin (ks. esim. Labov 1966: 51–56; Salonen 1982b: 98–99; Nuolijärvi 1986b: 151–153; Paunonen 1995: 75–77). Indeksiluku määritetään antamalla puhujakohtaisesti suppeille diftongeille *ie*, *uo* ja *yö* luokitus 1, hieman avartuneille diftongeille luokitus 2, melko avartuneille diftongeille luokitus 3 jne. Luokittelun jälkeen kuhunkin luokkaan kuuluvien esiintymien lukumäärä kerrotaan luokalle annetulla tunnusluvulla. Luvut lasketaan yhteen ja jaetaan lopuksi kaikkien esiintymien yhteenlasketulla lukumäärällä. Tulokseksi saadaan painotettu keskiarvo, jonka katsotaan kuvastavan ko. ilmiön edustumista yksittäisellä puhujalla. (Mustanoja 2011: 283.)

On kuitenkin syytä muistaa, että diftongien avartumisilmiötä tutkittaessa tutkijan kuulohavaintojen pohjalta tehty tulkinta vaikuttaa saatuihin tuloksiin, ja diftongien tulkitsemisessä ja merkitsemisessä on tutkijakohtaisia eroja. Mustanojan (2011: 283) ratkaisuja mukaillen en siis käytä

tutkimuksessani indeksilukuja avartumisilmiön kuvaamiseen vaan luokittelen esiintymät asteittain: diftongien avartuma-asteita on tutkimuksissa tavattu merkitä joko kolmi- (ks. esim. Järvi 1981: 57–58; Nuolijärvi 1986b: 151; Krook 1999: 63; Mustanoja 2011: 282) tai viisiportaisella asteikolla (mm. Salonen 1982a: 47; Salonen 1982b: 98; Paunonen 1995: 75). Tässä tutkimuksessa olen luokitellut diftongiesiintymät kolmeen kategoriaan; avartumattomiin, osittain avartuneisiin ja avartuneisiin diftongeihin. Osittain avartuneita diftongeja merkitsen *uå*, *ye* ja *ie*. Tutkimusaineistossa on esimerkkejä niin avartumattomista (esimerkit 20–21), osittain avartuneista (esimerkit 22–23) kuin kokonaan avartuneista (esimerkit 24–25) diftongeista.

20. *no se [talo] oli kakskerroksine^j ja sitte^t tota mun porukoidem makkari ja sit niide^v **vaatehuone** oli siä yläkerrassa ja sit **siällä** oli sellanen **telkkarihuone^j** ja sittem meidän **tietokone** oli siä yläkerrassa, ja sitte^d alakerrassa oli muj ja veljen **huåne**, paitsi eka me molemmat nukuttiin siä ylhäällä siä **vaatehuåneessa**, mutta sitte^m meidän koirilla oli alakerrassa omat **huoneet** (N1997)*
21. *meidän naapuri ilmotti että hänellä menee katu ja kuja sekaisin nii sitte^s se piti vaihtaa pyydettiij kaupungilta erityislupa. no sit vaihdettiin ja se asu siin **puoli vuotta** ja muutti pois, eli hyvin käytännöllinen tää muutossysteemi mutta siis Ylöjärven rajasta noin kaks kilometriä Tampereen puolelle (M1994)*
22. *oli, oli mulla oma **huåne^j** ja se muuttukin _alumperim mulla muuttu se **huåne** mull_oli eka toises paikas si^s se vaihtu toiseem paikkaan (M2001)*
23. *sitä mä em muista ekaa koulupäivää mutta, **kakkosluåkalla** niin, nin noin, oli sitte^k kerran kysyttiin _että kuka haluais uuteen kouluij ja, ja määhän sittev viittasin **tieteyki** että mää ainaki^h haluaisij ja, sittem mut siirrettii, viiden kilometrim päähänj kotoo ku^t toi toinenj koulu missä mää olin sen **ekaluåkan** ni oli, oli kilometrim päässä (M1964)*
24. *se o ei se o^k kato Messukylää se on se oli Uuskylä nimeltää joka on siinä jäähallin takana mutta sitä sanottiin sitä varte^r **Riiväkyläks** ku^s **siäl** oli kolme^t leipomoo iha^r ritirinna ja mä asuu kahdel leipomo^v välissä (N1942)*
25. *no Lyyli [lemmikkieläin] **piänenä** aina kurmuutti [veljen nimi] tosi paljo, et se oli, et se aina repi sitä vaatteista ja, mutta tota sittem **myåhemmi^t** Lyylistä tuli rauhalline (N1997)*

Mustanojan (2011: 287) mukaan diftongien avartumisilmiön rajaus ei ole tavallisesti tuottanut tutkijoille ongelmia, ja yleensä tutkimuksiin onkin sisällytetty kaikki aineiston alkuperäiset yleiskielen *yo-*, *yö-* ja *ie*-diftongien vastineet (ks. esim. Paunonen 1995: 72–105; Nuolijärvi 1986b: 150–154). Marja Salonen on kuitenkin diftongien avartumista käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan (1982a)

päätynyt jättämään laskelmiensa ulkopuolelle lyhentyneet tapaukset *tua* 'tuolla', *siä* 'siellä', *viä* 'vielä' ja *tiä* 'tiedä'. Edellä mainittujen esiintymien pidemmät muodot (jotka edustuvat jatkumolla *tuolla – tuola, siellä – siälä, vielä – viälä, tiedä – tiärä*) Salonen on sisällyttänyt laskelmiinsa (Salonen 1982a: 30; 1982b: 99).

Ainakin Rapola (1966: 352, 362–363) ja Virtaranta (1957: 410–411) ovat aikanaan päätyneet luokittelemaan lyhyet *siä*-tyyppiset muodot välikonsonantin kadon kautta syntyneiksi, jolloin niitä ei voi suoraan verrata alkuperäisiin diftongeihin. Mustanojan (2011: 287–288) mukaan on kuitenkin mahdollista, että vaikka näillä lyhyillä, tyypillisesti avartuneilta näyttävillä muodoilla (*tua, siä, viä*) ei kielihistoriallisesti lienekään suoranaista yhteyttä avartumisilmiön kanssa, saattavat ne nykypuhujilla kuitenkin assosioitua avartumisilmiöön kuuluviksi. Mustanoja (2011: 288–290) onkin edellä mainituista syistä päätynyt tarkastelemaan lyhyitä muotoja avartumisilmiön yhteydessä mutta kuitenkin varsinaisesta analyysistä irrallaan. Tutkimusaineistoa tarkatessani havaitsin itsekin *tua, siä, viä* -tyyppisten lyhentymämuotojen esiintymäfrekvenssin olevan tiheä ja osaltaan vääristävän kokonaiskuvaa yksittäisen puhujan diftongien avartuma-asteesta. Salosen (1982a) ja Mustanojan (2011) ratkaisuja mukaillen käsittelenkin siis aineistoni *tua, siä, viä* -tyyppisiä lyhentymämuotoja lyhyesti erikseen luvussa 4.3.4.

4.3.2 Näennäisaikaennuste diftongien avartumisesta Tampereella

Diftongien avartumista pro gradu -tutkielmassaan kartoittanut Marja Salonen (1982a: 112) toteaa, että eri ikäryhmien välisille diftongien avartumisen eroille ei 1970-luvulla kerätyn tutkimusaineiston perusteella ole mahdollista osoittaa tiettyä suuntaa, eikä hän näin ollen päädy asettamaan ikäryhmittäisiin eroihin pohjautuvaa näennäisaikaennustetta. Salosen (1982b: 119) mukaan puhujien koulutustaustan ja heidän käyttämiensä diftongien avartuneisuuden välillä näkyy kuitenkin yhteys siten, että vähemmän kouluja käyneet puhujat käyttävät koulutetumpia puhujia tyypillisemmin avartuneita diftongeja.

Avartumattomia muotoja käytetään Salosen (1982b: 118) mukaan yleisesti muun muassa paikannimissä (esim. *Lapinniemi, Lielahti, Ruovesi*) ja yhteiskunnallisiin instituutioihin liittyvissä ilmauksissa (esim. *työväentalo*) ja kouluaineissa (esim. *luonnontieteen opettaja*). Eri diftongityyppien avartuneisuudessa ei sen sijaan ole havaittavissa eroja: *ie, uo* ja *yö* ovat Salosen mukaan aineistossa edustettuna varsin samansuuntaisesti. (Salonen 1982a: 110–113; 1982b: 117–119.)

Myös Liisa Mustanoja (2011) on Tampereen seudun puhekieltä koskevassa reaaliaikatuksessaan todennut diftongien avartumisilmiön säilyneen varsin muuttumattomana 20 vuoden aikajanaalla. Mustanojan mukaan 1970-luvun aineiston ikäryhmittäisen variaation perusteella tehtävän näennäisaikaennusteen puuttuminen puoltaa piirteen muuttumattomuutta yhteisötasolla. (Mustanoja 2011: 291–929.) Sekä Mustanoja (2011) että Salonen (1982) toteavat kuitenkin, että huolimatta piirteen yhteisötason muuttumattomuudesta ovat puhujakohtaiset erot ja niin ikään myös puhujakohtainen vaihtelu huomattavia.

4.3.3 Diftongien avartuminen tutkimushenkilöillä

Taulukko 8 havainnollistaa avartuneiden ja avartumattomien diftongien määrää eri informanteilla. Aineistosta poimitut esiintymät on jaoteltu kolmeen luokkaan; avartumattomiin, osittain avartuneisiin ja avartuneisiin variantteihin. Osittain ja kokonaan avartuneet esiintymät olen niputtanut yhteen tarkastelun sujuvoittamiseksi.

Tutkimushenkilö	Osittain tai kokonaan avartuvia diftongeja	Avartumattomia diftongeja	Yht.	Avartuneet %
M1940	74	19	93	80 %
N1942	80	22	102	78 %
M1961	88	48	136	65 %
M1964	78	42	120	65 %
M1994	87	43	130	67 %
N1997	37	86	123	30 %
M2001	38	128	166	23 %

Taulukko 8. Avartuneiden diftongien osuus tutkimushenkilöiden puhenäytteissä.

Taulukosta 8 voi havaita, että vaikka kaikki tutkimushenkilöt ovat viettäneet käytännössä koko elämänsä Tampereen seudulla, avartuvien ja avartumattomien diftongien osuuksissa on huomattavia

eroja. Prosentuaalisesti eniten avartuvia diftongeja on tutkimushenkilöillä M1940 (80 %) ja N1942 (78 %) (esimerkit 26–27).

26. *sitte mää muistan se jako postia ja se opetteli vasta vanhana ajaa^m polkupyörällä ku se hän_ei osannu ajaa^s sitte^p pyörällä ku ei se ollu^t tietysti^k koskaan_ajanu että, se, opetteli silloin vasta ajaan sillä pyörällä (N1942)*
27. *se oli vanha miäs otti kans, kun äiti oli jotain, kakkua tehny mää sanoin_että älä niim paljon syä^k ku^t tulee muitaki (M1940)*

Aineiston nuorimmilla tutkimushenkilöillä N1997 ja M2001 avartuneiden diftongien osuus oli huomattavasti pienempi: tutkimushenkilön M2001 diftongeista 23 % oli joko kokonaan tai osittain avartuneita, ja N1997:n diftongeista puolestaan 30 % oli kokonaan tai osittain avartuneita. Kahden iäkkäimmän ja kahden nuorimman puhujan muodostamien ääripäiden välimaastoon osuvat informantit M1961, M1964 ja M1994 65–67-prosenttisesti avartuvilla diftongeillaan (esimerkit 28–30). Lukumäärällisesti M1961:n puheenparsi sisälsi suurimman määrän (88 kpl) avartuneita tai osittain avartuneita diftongeja, mutta hänellä myös avartumattomien diftongien lukumäärä oli suurempi kuin neljällä muulla informantilla.

28. *mä olin niijku^t tosi kova kalastaan_että mullo^j jääny varmaan ne miäleen kum mä olin tota steⁿ niijku^m meiräm mummoj ja papam mökillä aina, et siä ei oikeim muita ollukkaa. Aksuj ja Leam mökillä ne o^j jääny hyvim miäleen ku sit mummu aina kuuren_aikaan, aamullaki^t lähti mun kans kalastaan ne o^j jääny^p parhaitem miäleen (M1961)*
29. *täällähän_asu semmone oikeem mulkeroosi äijä ja tota, stem mää yritettiin kerran_että teh rään sillev vähä^j jäynää ku^s se oli aika kova sanoo^j joka asiasta ni, se lähti reissuum parim päivär reissuum ni^m me tilattiin sille^k kuksikuärma sen_oven_eteen, nis se tota se tota siinä se stev varmaan_ihmetteli ku oli aika paljo hiiltä, ja kaikkee tommosta pientä me tehtiin sitte (M1961)*
30. *hiihros mä olin_urheilussa aika huano, et sittem mää kokoilil leekoja teij käsilläni kaikkia (M1964)*

Sosiolinguvistisen lähestymistavan mukaan tätä eroavaisuutta voi pyrkiä selittämään taustatekijöiden avulla (ks. esim. Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 124): informantit M1940 ja N1942 ovat kummatkin olleet haastatteluhetkellä yli 70-vuotiaita, kun taas M1961 ja M1964 ovat olleet viisissäkymmenissä. Nuorimpien puhujien ikähaarukka haastatteluhetkellä on ollut 18–22 vuotta. Esimerkiksi Marja

Salonen (1982b: 119) on pro gradu -tutkielmassaan ja sitä koskevassa artikkelissaan todennut, että diftongien avartuneisuudessa on eroa vanhempien ja nuorempien puhujien välillä, ja että iäkkäämillä puhujilla diftongit ovat pääsääntöisesti avartuneempia kuin nuorilla. On kuitenkin otettava huomioon, että myös M1961:n, M1964:n ja M1994:n diftongeista valtaosa on kokonaan tai osittain avartuneita. Mielenkiintoista onkin, miksi M1994 eroaa itseään hieman nuoremmista mutta kuitenkin oman sukupolvensa edustajista N1997 ja M2001 niin paljon. M1994:n diftongien avartuma-aste on samaa luokkaa aineiston edellisen sukupolven edustajien M1961 ja M1964 kanssa.

On kuitenkin syytä muistaa, että diftongien avartumisilmiö on piirteenä jatkumoluontoinen (Krook 1999: 59–65; Mustanoja 2011: 282), eikä yksi idiolekti sisällä vain yhtä varianttia. Vaikka avartuneiden diftongien osuus tutkimushenkilöillä M1940 ja N1942 on suuri, taulukosta 8 voi havaita, että heidän puheessaan esiintyy avartumattomiakin variantteja (esimerkit 31–32). Samalla tavoin myös tutkimushenkilöiden N1997 ja M2001 puheessa esiintyy avartumattomien varianttien lisäksi osittain tai kokonaan avartuvia variantteja (esimerkit 33–34).

31. *niin_oli ja mun äitihän joutu sillain_että sev vanhemmat **kuali**, että sella-, niitäkin_oli neljä lasta se oli vanhin niin se joutu hoitaan ne mo-, ne **nuoremmat** lapsensa (N1942)*
32. *mentiin_istä kanssa sitä **polkupyörällä** sitte ja mä istun tossa, **pyörän** runkolla (M1940)*
33. *sit meillä oli just ku me oltiin muuttamassa ku, niin se oli maalattu se yks seinä valkoseks niin sitte^m mä olil **lyäny** siihen sellasen hanah montana [Hannah Montana] julistee^j ja sit ku me oltii^l lähössä **sietä** niim mä pakkasin niitä vikoja tavaroita ni^s sit sinne oli jääny iha hirveet jäljet siihen seinään (N1997)*
34. *yläkoulu oli sitten niinkun sen tontin, se iso tos niinku^k koulun tontti se koulun tontti niin tontin toises pääs oleva eri rakennus, jossa mä olin siis ollu jo jonkiv verran **syämässä** ja tälleim mutta muuten ni oli niinkun, öö seim seim bat diferent [same same but different] niinkus sanotaan Thaimaassa et oli niinku, siinä oli niinkun, mentiin samaan paikkaan käytännössä mut mentiiv vaan_eri **puålle**^p pihaa ja sitte oli vähä erilainen, erilaiset mestat se muuttu vähän niinku^s siitä, et on se skuul jaard [school yard] se piha siinä ja sitte^s se muuttu siinä et se on enemmä^l laitospäinen se yläaste siis, ei **huånolla** tavalla sillai^m mut ei oo enään niitä puutaloja missä niinku ollaan sitte (M2001)*

Aineistoa tarkastellessani havaitsin, että useilla puhujilla esiintyy paikoittain säännöllisesti avartumattomia tai normaalia suppeampia diftongeja (esimerkit 35–37). Samansuuntaisia havaintoja on tehnyt myös Marja Salonen (1982a: 105–110; 1982b: 117–118), jonka mukaan avartumattomiin diftongeihin kiinnitetään huomiota tietynlaisissa ilmauksissa ja huolitellussa puheessa. Salonen (1982b:

118) toteaa, että avartumattomia muotoja esiintyy virallisuontoisissa yhteyksissä käytettävissä ilmauksissa, muun muassa paikannimissä (esim. *Lapinniemi, Lielahti, Ruovesi*), yhteiskunnan rakenteisiin ja instituutioihin liittyvissä ilmauksissa (esim. *työväentalo, tuomioistuin*) ja kouluaineissa (esim. *luonnontieteen opettaja*).

35. *no mä varmaan käsitöistä tykkäsi, äiriikieli oli karmeinta ja, käsityöt rätkkässyjä myäten ni, kaikki oli semmosia* (M1964)

36. *mää vihasij kaikkia luonnontieteitä niijum mää vihaan vieläki* (M2001)

37. *ja sittem muutettiin Lielahrekarulle, sinne' tuli uusia, kakskerroksisia taloja, isä sai siihen, tyäm puålesta sitte^k kämpäm* (M1940)

Omat havaintoni mukailevat Salosen (1982) havaintoja: esimerkiksi paikannimistä ja opinnoista puheessaan informantit iästä ja murteellisuudesta riippumatta päätyivät huomattavan usein käyttämään yleiskielisiä ilmaisuja. Paikannimet esiintyvät aineistossa myös avartuneina, mutta avartumattomia muotoja on murteellisillakin informanteilla niin paljon, että niiden edustus ei voi olla täysin sattumanvarainen.

4.3.4 Lyhentyneet variantit *tua, siä ja viä*

Tarkastelen lyhyesti aineistostani esiin nousseita *vielä – viä, siellä – siä* -tyyppisiä adverbeja ja partikkeleita. Olen nostanut lähempään tarkasteluun aineistoni kaksi nuorinta tutkimushenkilöä, sillä diftongien avartumisilmion suhteen N1997 ja M2001 ovat osoittautuneet idiolektiltaan yleiskielisimmiksi. Kuten taulukosta 8 voi havaita, tutkimushenkilöillä N1997 ja M2001 kokonaan tai osittain avartuneiden diftongien osuus on avartumattomia huomattavasti pienempi. Muilla tutkimushenkilöillä kokonaan tai osittain avartuneita diftongeja on vähintään 65 %, kun taas N1997:n avartumaste on 30 % ja M2001:n 23 %. Aineistoa tarkastellessani havaitsin kuitenkin, että *vielä – viä, siellä – siä* -tyyppisten adverbien ja partikkeleiden lyhentyneitä variantteja esiintyy sekä N1997:n että M2001:n idiolektissa paljon. Erityisesti näiden lyhentymämuotojen avartuneisuus muuten avartumattomien esiintymien lomassa kiinnitti huomioni. Taulukkoon 9 olen koostanut tutkimushenkilöiden N1997 ja M2001 puheessa esiintyneet adverbit ja partikkelit *vielä, siellä* ja *tuolla*, ja taulukossa 10 esittelen vertailun vuoksi samojen tutkimushenkilöiden puheessa esiintyneitä lyhentymämuotoja *viä, siä* ja *tua* (esimerkit 38–39).

pitkät muodot vielä, siellä ja tuolla	avartumattomat	kokonaan tai osittain avartuneet
N1997	16	5
M2001	9	2

Taulukko 9. Pitkien *vielä*-tyypin muotojen osuus tutkimushenkilöillä N1997 ja M2001.

lyhentymämuodot vie, sie ja tuo	avartumattomat	kokonaan tai osittain avartuneet
N1997	1	30
M2001	0	33

Taulukko 10. Lyhentyneiden *vie*-tyypin muotojen osuus tutkimushenkilöillä N1997 ja M2001.

38. *mä oon_ ehkä **viä** vähäm pilviem päällä sillai, et mää haaveile^v vähän sellasista asioista, ja mä en suostum mennä, mää sanon_ et mä en_ ehdi^m mut mä en haluum mennä orkesteriin kus **siü** joutuu soittaaⁿ kaikkia säestysjuttuja ja sit kum meillä oli se solistikonserttikiⁿ niim mää sanoin_ ekana [seurustelukumppanin nimi] et mua vaav vituttaa kum mä en_ oo^s **siü** itte^s soittamassa sooloo (N1997)*
39. *meill_ oli köksän tunnit oli niin^{kun}, **siü** konteissa ne ei ollu^s **siü** verhomaaailmassa niin, **siü** oli iha hiljasta niin se oli heti jännä ku^p pääs, sillai pääs sinneⁿ normiympäristööm mutta ei se niin^{ku}^h haitannum mua se oli ihan kiva sillai ku^s **siü** oli niin^{ku} yks käytävä vaan, ku yläasteella muuten_ oli kolme kerrosta se oli tosi iso mesta niin **siü** niin^{ku}^k koko ajan näki kaikki (M2001)*

Kuten taulukoista 9 ja 10 voi havaita, pitkiä *vielä*-tyypin muotoja käyttäessään sekä N1997 että M2001 vaikuttavat suosivan avartumattomia varianteja. Lyhentymämuodot, joita kummallakin tutkimushenkilöllä esiintyy pitkiä muotoja enemmän, ovat puolestaan yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kokonaan tai osittain avartuneita. Mustanojan (2011: 302) mukaan idiolektin diftongien avartumisessa tapahtunut murteellistumismuutos näkyy paitsi avartuneiden diftongien myös edellä mainittujen

partikkelien ja adverbien lyhentymämuotojen käytön lisääntymisenä. Idiolektikohtaista *siellä – siä* -tyypin variaatiota tarkastelemalla voisikin kenties olla mahdollista ennustaa tamperelaispuhujien *UO*- ja *ie*-diftongien yleisempää edustusta ja muutoksen suuntaa (Mustanoja 2011: 304). Koska aineiston perusteella on kuitenkin hyvin haastavaa tai peräti mahdotonta antaa tarkkaa kuvaa nuorimpien tutkimushenkilöiden N1997 ja M2001 diftongien avartuneisuudesta, olisikin jatkotutkimuksen kannalta mielenkiintoista kartoittaa heidän kielenmuutostaan esimerkiksi 10–20 vuoden aikana reaaliaikaturkimuksen keinoin.

4.3.5 Kokoavia huomioita

Kuten olen jo todennut, diftongien avartumista tutkinut Marja Salonen (1982a: 112) on todennut, että eri ikäryhmien välisille diftongien avartumisen eroille ei 1970-luvulla kerätyn tutkimusaineiston perusteella ole mahdollista osoittaa tiettyä suuntaa, eikä hän olekaan päätenyt asettamaan ikäryhmittäisiin eroihin pohjautuvaa näennäisaikaennustetta. Salonen (1982b: 119) on kuitenkin havainnut, että puhujien koulutustaustan ja heidän käyttämiensä diftongien avartuneisuuden välillä näkyy yhteys siten, että vähemmän kouluja käyneet puhujat käyttävät tyypillisemmin avartuneita diftongeja. Ne huomiot, jotka olen omasta tutkimusaineistostani tehnyt, mukailevat monelta osin Salosen (1982) havaintoja: myös omassa aineistossani nuoremmat, enemmän koulua käyneet puhujat käyttivät vähemmän avartuneita muotoja kuin iäkkäämmät, vähemmän koulutetut informantit.

Kuitenkin on edelleen syytä tarkastella kriittisesti näennäisaikametodin soveltumista suppeahkon aineiston tarkkaamiseen. Aineistoa tulkitessa on mahdollista nähdä ainakin summittainen korrelaatio koulutuksen ja diftongien avartumisen välillä, mutta toisaalta samalla on huomioitava, että myös puhujan korkea ikä ja avartuneiden muotojen runsaslukuisuus korreloivat keskenään. Salosen (1982b: 119) mukaan vanhojen ja nuorten puhujien välillä on havaittavissa eroa diftongien avartuneisuudessa, mutta niin on toisaalta myös keski-ikäisten ja nuorten puhujien välillä. Myös Liisa Mustanoja (2011: 291) on Tampereen seudun puhekieltä koskevassa reaaliaikaturkimuksessaan todennut diftongien avartumisilmiön säilyneen varsin muuttumattomana 20 vuoden aikajanelalla. Mustanojan (2011: 292) mukaan 1970-luvun aineiston ikäryhmittäisen variaation perusteella tehtävän näennäisaikaennusteen puuttuminen puoltaa piirteen muuttumattomuutta yhteisötasolla. Sekä Mustanoja (2011) että Salonen (1982) toteavat kuitenkin, että piirteen yhteisötason muuttumattomuudesta huolimatta puhujakohtainen vaihtelu on huomattavaa. Omat havaintoni puoltavat tätä väitettä, sillä myös varsin murteellisiksi miellettyjen tutkimushenkilöiden kokonaan tai osittain avartuneiden

diftongien osuus kaikista diftongiedustumista sijoittui välille 65–80 %, ja toisaalta myös samalla alueella varttuneet N1997 ja M2001 suosivat pääosin avartumattomia, yleiskielen mukaisia variantteja. Vaikka valtaosa yksilön diftongeista esiintyisikin avartuneina, jää tilaa kuitenkin myös yksilökohtaiselle vaihtelulle. Kuten on todettu, avartuma-aste vaihtelee niin samalla murrealueella kuin yksittäisellä puhujallakin, eikä näin ollen olisikaan perusteltua olettaa kaikkien tamperelaisten diftongien olevan samankaltaisia (Virtaranta 1957: 406).

Toisaalta on mahdollista, että juuri piirteen muuttumattomuus selittää ainakin osin sitä, miksi tutkimushenkilö M1994:n diftongien avartuneisuus on muualla vietetyn opiskeluajan jälkeenkin varsin runsasta. Pirkko Nuolijärvi (1986: 152–154) on tutkinut diftongiedustuksen säilymistä Helsinkiin muuttaneiden tutkimushenkilöiden puheenparressa. Nuolijärven (1986: 154) havaintojen mukaan diftongiedustus säilyi tyypillisesti kotimurteen mukaisena riippumatta siitä, oliko kotimurre avartuneisuuden vai avartumattomuuden kannalla. Nuolijärvi ei ota tutkimuksessaan kantaa siihen, onko piirteen muuttumattomuus tiedostettua vai tiedostamatonta. Mustanojan (2011: 291) mukaan diftongien selvää avartuneisuutta voidaan pitää piirteenä, johon puhujan itsensä on ainakin jossain määrin mahdollista vaikuttaa. Nuolijärven (1986) tutkimustulosten valossa on kuitenkin mahdollista ounastella, että lapsusmurteesta omaksuttu diftongiedustus on myös tutkimushenkilö M1994:n kohdalla ollut muuttumaton, ottamatta kantaa siihen, onko muuttumattomuus ollut tietoista vai tiedostamatonta.

4.4 Jälkitavun *A*-loppuiset vokaaliyhtymät

4.4.1 Piirteen taustaa ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät. Jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät ovat puheessa varsin taajaan esiintyvä piirre (Antila 1982: 83), joka siten soveltuu hyvin sosiolingvistisen tarkastelun kohteeksi. Suomen kielessä on neljä murteittain ja puhe-tilanteittain vaihtelevaa jälkitavun *A*-loppuisista vokaaliyhtymää, jotka listattuna ovat *eA*-, *OA*-, *UA*- ja *iA*-yhtymä. Aineistossa esiintyykin yhteensä 11 toisistaan erotettavissa olevaa varianttia: *ea*, *eä*, *ee*, *oa*, *öä*, *oo*, *öö*, *ia*, *iä*, *ua* ja *yä*. Tarkastelun sujuvoittamiseksi olen yhdistänyt ainoastaan vokaalisoinnun perusteella eroavat variantit, joita merkitsen allomorfeilla *A*, *O* ja *U*. Analyysin painopiste on

yleiskielen *eA*:n ja *OA*:n vastineiden ja variaation tarkastelussa, mutta esittelen lyhyesti myös huomiointani aineistosta esiin nousseista yleiskielen *UA*:n ja *iA*:n vastineista¹⁶.

Jälkitavujen *A*-loppuisia vokaaliyhtymiä tavataan muun muassa yksikön ja monikon partitiivissa, *eA*- ja *OA*-loppuisissa nomineissa ja niiden johdoksissa tai taivutusmuodoissa, 1. infinitiivissä ja supistumaverbeissä sekä eräissä adverbissa. Vokaaliyhtymän assimiloituminen pitkäksi vokaaliksi on suomen murteissa yleistä *eA*- ja *OA*-yhtymissä, mutta sen sijasta *UA*- ja *iA*-yhtymät ovat suurimmassa osassa suomen murteita säilyneet yleiskielen mukaisessa asussa. (Antila 1982: 83; Rapola 1966: 413–415.) Myös hämäläismurteiden äännerakenteelle on ominaista, että jälkitavun *eA*- ja *OA*-yhtymät assimiloituvat *ee*- ja *OO*-muotoisiksi pitkiksi vokaaleiksi (esimerkit 40–42) (Rapola 1990: 122), mutta *eA*- ja *OA*-yhtymien rinnalla tai niiden sijasta esiintyy useissa muissakin suomen murteissa pitkä vokaali, joten pitkävokaalisuutta ei voida pitää ainoastaan hämäläismurteille leimaantavana (Antila 1982: 83; Rapola 1990: 116).

40. *toinen_on semmonen ku mää pyysij **jäätelöö** siltä kerra, ni se sano että ei meillä mitääj **jäätelöö** osteta että toss_on nakkimakkara ja kuvittele että se oj jäätelö. sem mää muistan_että se mull_oj jääny se anto sen nakkimakkaram mun käteeni ja sano että kuvittele että se ol läätelö* (N1942)
41. *mää olij kyllä kova uimaan sillo, mää tykkäsin iha **hirveesti** siä Kulovetellä **oikeestaan** kaiket päivät mä olin siinä vetessä että se oli mulle sem-, muistan siä kivellä aina leikin sitte^s ja olin siinä uima uimassa että ei mullakam mitään_oikeem mut määhän_oliⁱ jo lapsena **kauheen** kova piirtääⁱ ja kaikkia sötköttään semmosia turhanaikasia hömpötyksiä tiätysti* (N1942)
42. *mää urheiliv vähä kaikkee mää urheilim mää hiihrij kilpaa sittem mää pelasij **jalkapalloo jääkiekkoo koripalloo** että, ihal lairasta laitaan ja heitettiin tossa kentällä keihästä ja työnnettiin kuulaa iham päivittäi* (M1961)

Sen sijaan *iA*- ja *UA*-yhtymät ovat hämäläismurteissa säilyneet pitkälti yleiskielen mukaisina (esimerkit 43–45), ja pitkävokaalisten *ii*- ja *UU*-muotojen voidaan sanoa olevan Tampereen seudun murteelle tuntemattomia (Rapola 1966: 414–415). Pitkävokaalisia eli assimiloituneita *ii*- ja *UU*-muotoja tavataan Paunosen (1975: 157) mukaan lähinnä Helsingin puhekielessä. Jos *ii*- ja *UU*-esiintymiä löytyy perihämäläiseltä murrealueelta, voi niiden katsoa olevan lähinnä helsinkiläispuhekielestä omaksuttuja (Antila 1982: 83).

¹⁶ Tampereen seudun puhekielen tutkimus on keskittynyt enemmän *eA*- ja *OA*-yhtymien variaation tarkasteluun (ks. esim. Mustanoja 2011: 238), sillä aiemman tutkimuksen valossa on todettu, että *UA*- ja *iA*-yhtymät näyttäisivät säilyneen Tampereen vanhassa murteessa tyypillisesti yleiskielen mukaisina ja assimiloituneet *UU*- ja *ii*-muodot ovat Tampereen murteelle tuntemattomia (Rapola 1966: 414–415).

43. *mää menim pyytään sitä (–) vaaria syntymäpäiväkahville, äiti sano että, korvikettako se oli silloin se että, no se tuli sitten se oli vanha miäs otti kans, kun äiti oli jotain, kakkua tehny mää sa-
noin että älä niim paljon syä^k ku^t tulee muitaki (M1940)*
44. *sitä vaaj käytiin sitä koulua ja se oli sillai siinä että ei siinä varmaa, mähän en oo koskaan ollu^m
mikää hyvä koulussa että, että vähä semmone kuha on tullu^k käytyä, vähäm mull ois semmonem
muistikuva että ei ollu mitään kauheen innostusta sitä koulua kohtaan (N1942)*
45. *ne on vähä erilaisia ihmisiä^m ku^m mää sillai, ja sit huämaa että meillon tosi paljo ikäeroo just, että
ne ov vähän silleen erilaisia, ne o^j jo niinku^p perheellisiä (N1997)*

Vaikka oienneiden *ii-* ja *UU-*varianttien katsotaankin olevan seurausta lähinnä Helsingin puhekielen vaikutuksesta, niitä pidetään myös erityisesti nuorten suosimina muotoina (Antila 1982: 89–92). Mustanojan (2011: 238) mukaan myös tamperelaisilta 2000-luvun koululaisilta on kuultu tällaisia pitkävokaalisia variantteja, kuten *käsii* ja *kouluu*¹⁷ Myös Salmi (2013) on pro gradu -tutkielmassaan kartoittanut oienneiden *ii-* ja *UU-*varianttien esiintymistä Tampereen seudulla, ja Salmen (2013: 64) mukaan pitkävokaalisten muotojen käyttö vaikuttaisi yleistyneen tamperelaisnuorten keskuudessa. Koska tutkimusaineistoni nuorimmat tutkimushenkilöt M1994, N1997 ja M2001 kategorisoituvat juuri tähän ”2000-luvun koululaisten” joukkoon, haluankin aineistostani tarkistaa, miten *iA-* ja *UA-*yhtymät edustuvat heidän puheenparressaan.

4.4.2 Näennäisaikaennuste *eA-* ja *OA-*yhtymien edustuksesta Tampereella

Harri Mantilan (1997: 16–19; 2004: 326–327) mukaan jälkitavujen *A-*loppuisten vokaaliyhtymien assimiloitumista voidaan pitää yleistyvänä puhekielisyytenä ja jopa kaikkein voimakkaimpana nykypuhesuomen muutoksena. Erityisen voimakkaaksi muutos on osoittautunut nimenomaan *eA-* ja *OA-*yhtymissä. Viitteitä assimilaatioedustuksen leviämisestä on ollut havaittavissa jo pitkään: Aila Mielikäisen (1991: 36–37) mukaan muutos on nähtävissä jo vanhoista murremateriaaleista.

Ulla Antila on tutkinut tamperelaispuhujien jälkitavujen *A-*loppuisia vokaaliyhtymiä, ja hänen tutkimusaineistossaan pitkävokaalisten *ee-* ja *OO-*varianttien kokonaisuudet ovat olleet 82 % (*ee*) ja 78 % (*OO*) (Antila 1982: 20). Yleissuomalainen kehitys tukee näiden muotojen käyttöä, ja pitkävokaaliset muodot ovat vanhastaankin kuuluneet Tampereen seudun murteeseen, joten voidaan pitää

¹⁷ Mustanojan (2011: 238) tapaan olen itsekin kuullut tällaisia variantteja käytettävän.

odotuksenmukaisena, että niiden osuus tamperelaisaineistoissa on suuri. Tämän on Antilan (1982: 83–95) lisäksi todennut myös Mustanoja (2011: 246).

Antilan 72 puhujan aineistossa pitkävokaalisen *ee*:n osuus vaihtelee 49–98 %:n välillä sen mukaan, onko kyseessä akateemisesti koulutettu iäkäs miespuhujia vai työläistaustainen keski-ikäinen naispuhujia. Pitkävokaalisen *OO*:n osuus puolestaan vaihtelee 43–95 %:n välillä puhujan iästä ja koulutustaustasta riippuen. Työläistaustaisten puhujien keskuudessa suuria ikäryhmäkohtaisia eroja piirteiden edustuksessa ei ole havaittavissa, mutta akateemisilla puhujilla nuorten ryhmä suosii pitkävokaalisia muotoja. On kuitenkin huomattava, että vaikka pitkävokaalisia muotoja esiintyy paljon, myös vokaaliyhtymämuotoja esiintyy murteellisimpienkin puhujien kielenkäytössä noin 10 %. Tiheästä esiintymäfrekvenssistään huolimatta assimiloituneet *ee*- ja *OO*-muodot eivät siis näytä kuitenkaan kovin herkästi nousevan ainoiksi muodoiksi. (Antila 1982: 86, 88.)

Tutkimuksensa perusteella Antila ei päädy asettamaan varsinaista näennäisaikaennustetta. Näennäisaikaennusteen puuttumisesta huolimatta voidaan tutkimustiedon valossa kuitenkin olettaa pitkävokaalisten muotojen kokonaisedustuksen kasvavan Tampereen seudulla. Tähän vaikuttaa ikärakenteen muutoksen lisäksi myös nykypuhesuomessa yleisesti havaittavissa oleva jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien assimiloitumistrendi, joka osaltaan laimentaa piirteiden murteellisuutta ja tekee sen näin useammille puhujille useampiin puhetilaisiin soveltuvaksi. (Mustanoja 2011: 246.)

4.4.3 Koko aineisto

Jälkitavun *A*-loppuisia vokaaliyhtymiä ja niitä vastaavia pitkävokaalisia muotoja on koko aineistossa yhteensä 627 esiintymää. *iA/ii*-tapauksia on eniten: 41 % aineistosta, yhteensä 254 tapausta. *eA/ee*-esiintymien osuus on 32 % ja *OA/OO*-esiintymien osuus on 19 %. Loput 9 % ovat *UA/UU*-esiintymiä. Taulukossa 9 esittelen yleiskielisten ja pitkävokaalisten muotojen osuudet koko aineistossa.

	f	%		f	%
eA	5	3%	ee	195	98%
OA	5	4%	OO	111	96%
iA	250	98%	ii	4	2%
UA	56	98%	UU	1	2%

Taulukko 11. Yleiskielisten ja pitkävokaalisten muotojen osuudet koko aineistossa.

Kuten taulukko 11 osoittaa, aineistossa on oienneita *ee*-muotoja yli 98 % ja *OO*-muotoja yli 96 % kaikista *eA/OA*-esiintymistä. Hämmäläismurteille vieraita pitkävokaalisia *ii*- ja *UU*-muotoja ei esiinny oikeastaan juuri lainkaan: vain 4 pitkävokaalista *ii*-muotoa ja yksi pitkävokaalinen *UU*-tapaus. Tällainen esiintymien jakauma ei ollut yllätyksellinen vaan pikemminkin ennakko-oletusten mukainen: Ulla Antila (1982: 83–95) on jälkitavun *A*-loppuisten vokaaliyhtymien esiintymistä tamperelaisten puhekielessä kartoittavassa tutkimuksessaan todennut, että murteellisia, pitkävokaalisia variantteja esiintyy runsaasti myös kouluja käyneiden tamperelaisten idiolektissa. Antilan (1982: 86) aineistossa kaikilla tutkimusta varten haastatelluilla informanteilla esiintyi pitkävokaalisia muotoja, mutta yleiskielen mukaiset, assimiloitumattomat *eA*- ja *OA*-variantit puuttuivat kokonaan osalta tutkimushenkilöistä. Erittelenkin seuraavaksi tarkemmin omasta tutkimusaineistostani esiin nousseita havaintoja. Aineistostani haluan muun muassa tarkistaa, puuttuvatko yleiskielen mukaiset *eA*- ja *OA*-yhtymän vastineet osalta tutkimushenkilöistä. Tarkastelun sujuvoittamiseksi olen niputtanut yhteen *eA*- ja *OA*-yhtymät ja samaten *iA*- ja *UA*-yhtymät vastineineen.

4.4.4 Jälkitavun *eA*- ja *OA*-yhtymät tutkimushenkilöillä

Taulukkoon 12 olen koonnut jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymien edustuksen omassa tutkimusaineistossani. Taulukko 13 puolestaan kuvaa *OA*-vokaaliyhtymien edustusta.

tutkimushenkilö	yleiskielinen edustus eA	assimiloitunut edustus ee
M1940	0 %	100 %
N1942	0 %	100 %
M1961	0 %	100 %
M1964	2 %	98 %
M1994	8 %	92 %
N1997	4 %	96 %
M2001	0 %	100 %

Taulukko 12. Yleiskielisten ja pitkävokaalisten muotojen esiintyminen tutkimushenkilöittäin *eA*-yhtymässä.

tutkimushenkilö	yleiskielinen edustus OA	assimiloitunut edustus OO
M1940	0 %	100 %
N1942	0 %	100 %
M1961	7 %	93 %
M1964	0 %	100 %
M1994	11 %	89 %
N1997	5 %	95 %
M2001	8 %	92 %

Taulukko 13. Yleiskielisten ja pitkävokaalisten muotojen esiintyminen tutkimushenkilöittäin *OA*-yhtymässä.

Taulukoita 12 ja 13 tarkastelemalla voi havaita, että assimiloituneet *ee*- ja *OO*-variantit ovat tutkimusaineistossa kaikkien puhujien puheessa hyvin vahvasti edustettuna ja että aineistossa on havaittavissa vain niukasti vaihtelua eri tutkimushenkilöiden kesken. Yleiskielen mukaiset muodot *eA* ja *OA* puuttuvat aineiston perusteella kokonaan tutkimushenkilöiltä M1940 ja N1942, eikä aineiston nuorimmalla tutkimushenkilöllä M2001 myöskään esiinny yleiskielen mukaisia *eA*-muotoja. Tutkimushenkilöltä M1961 puuttuu yleiskielen mukainen *eA*-variantti ja tutkimushenkilöltä M1964 puolestaan puuttuu yleiskielen mukainen *OA*-variantti. Antila (1982: 86) on tutkimuksessaan

havainnut, että akateemisesti koulutetuilla tutkimushenkilöillä yleiskieliset muodot ovat tavanomaisempia kuin ei-akateemisen koulutuksen saaneilla ja että yleiskielisten muotojen puuttuminen joiltain haastateltavilta on mahdollista. Olisi kuitenkin kenties turhan uhkarohkeaa sanoa, että tästä tutkimusaineistosta tehtävät johtopäätökset mukailisivat Antilan havaintoja vain sillä perusteella, että yleiskielen mukaiset muodot – joko kumpikin tai jompikumpi – näyttäisivät puuttuvan vähemmän kouluja käyneiltä tutkimushenkilöiltä M1940, N1942, M1961 ja M1964. Tutkimushenkilöistä M1994 ja N1997 suorittavat paraikaa korkeakouluopintoja, ja heilläkin yleiskielisten *eA*-esiintymien osuus on vain 4–8 % ja *OA*-esiintymien osuus 5–11 % kaikista esiintymistä.

Tutkimusaineiston valossa näyttäisikin siltä, että myöskään iän perusteella ei ole mahdollista tehdä merkitsevää eroa puhujien välille: jälkitavun *eA*- ja *OA*-yhtymien assimiloituminen on ikäryhmään katsomatta kaikilla tutkimushenkilöillä tiheäfrekventtinen kielenpiirre. Vaikka puhujien välillä ei ilmenekään erityisen huomattavaa eroa *eA*- ja *OA*-edustusten esiintymisessä, havaitsin kuitenkin, että nuorilla ja keski-ikäisillä tutkimushenkilöillä pitkävokaalisia *ee*-esiintymiä esiintyy huomattavasti enemmän kuin vanhemmilla puhujilla. Tarkastelenkin tätä havaintoa seuraavaksi luvussa 4.4.5.

4.4.5 Yleiskielen *eA*:n vastineiden tiheäfrekventtisyys nuoremmilla puhujilla

Ulla Antila (1982: 87) on esittänyt jälkitavun *A*-loppuisten vokaaliyhtymien tutkimuksessaan nuorten puhuvan vanhempiaan ja isovanhempiaan murteellisemmin. Omassa tutkimusaineistossani iäkkäät tutkimushenkilöt suosivat kuitenkin nuorempien tapaan murteellisia variantteja. Tutkimusaineistoa tarkastellessani kiinnitin kuitenkin huomiota siihen, että sekä keski-ikäisillä että nuoremmilla puhujilla pitkävokaalisten *ee*-muotojen esiintymisfrekvenssi on huomattavasti suurempi kuin iäkkäillä puhujilla M1940 ja N1942, joiden puheessa *ee*-muotoja esiintyy 6–15 tapausta puhujaa kohden, kun taas nuorempien tutkimushenkilöiden M1961, M1964, M1994 ja M2001 puheessa tapauksia esiintyy lukuisia (kaikilla yli 30 tapausta). Antilan (1982: 87) mukaan pitkävokaalisten *ee*-muotojen valinta on paitsi hämäläismurteelle ominainen piirre, myös vahvasti nuorten suosiman, Helsingistä leviävän puhekielen piirre. Antila käyttää kielimuodosta termiä *nuorisokieli* ja esittää siihen kuuluviksi muun muassa nuorten keskuudessa suosittuja, tiheään toistuvia ilmauksia *oikeestaan* ja *kaikkee*, jotka ovat eräänlaisia muoti-ilmauksia ja täytesanoja. Itse määrittelen tutkimusaineiston perusteella täytesanoiksi ilmaisujen *oikeestaan* ja *kaikkee* lisäksi adjektiivin *kauhee* ja siitä johdetut ilmaisut (esimerkit 46–48). Kaikkiaan täytesanoja esiintyy aineistossa kaikkiaan 66 kertaa 195 pitkävokaalisesta *ee*-esiintymästä (ks. kaavio 3).

46. *ei mull_ ei ollu^p paljoo kavereita, mä leikim melkein_ yksij ja sitte^l tota, emmää oikee ei **kauheen**, ei **kauheen** tota noin sillaim muistettavaa (M1964)*
47. *mä en_ oo **oikeestaan** ikinä aatellu yhtään_ amista, **oikeestaam** mä en tiä miks, siin_ oli varmaaj joku sellanen, mä oli^v varmad^l joteⁿkis saanu sellasen kuva^v vaan niiinku ylipäätään_ ympäröivistä ihmisistä, mediasta että em mä voi^m mennä amikseen (M2001)*
48. *mää urheili^v vähä **kaikkee** mää urheilim mää hiihriⁿ kilpaa sittem mää pelasi^l jalkapalloo jääkiekoo koripalloo että, iha^l lairasta laitaan (M1961)*

Kaavio 3. Täytesanojen *oikeestaan*, *kauhee* ja *kaikkee* osuus koko aineiston pitkävokaalisista jälkitavujen eA-yhtymistä.

Vaikka tuntuu kenties hieman nurinkuriselta nimittää haastatteluhetkellä 52-vuotiasta M1964:ää ja 57-vuotiasta M1961:ä¹⁸ *nuorisokielen* puhujiksi, on huomattava Antilan tutkimuksen olevan vuodelta 1982, jolloin kummatkin tutkimushenkilöt ovat olleet nuoria aikuisia. Vaikka nuorten suosimasta kielimuodosta käytetään tutkimuksen yhteydessä nimitystä *nuorisokieli* (Antila 1982: 87) ja vaikka sosiolingvistit ovat ounastelleet tiettyjen nuorten ja nuorten aikuisten kielellisten tendenssien häviävän yksilön ikääntymisen myötä (Kurki 2005: 35), on kuitenkin mahdollista, että varhaisaikuisuuden muoti-ilmaukset ovat jääneet pysyvästi tutkimushenkilöiden M1961 ja M1964 puheeseen.

¹⁸ Huomaa, että haastattelut on toteutettu eri aikaan: M1964:ää on haastateltu helmikuussa 2017 ja M1961:ä tammi-kuussa 2019.

Huolimatta siitä, että yksittäisten tutkimushenkilöiden perusteella olisi liian uhkarohkeaa lähteä onnastelemaan kokonaisen sukupolven kielenmuutosta, vaikuttaisi esiintymistiheyden perusteella kuitenkin siltä, että 1980-luvun nuorten suosimat, ’muodikkaat’ täytesanat ovat säilyneet kielenkäytössä vielä 2010-luvulle, jolloin niitä voi havaita sekä 1980-luvulla varhaisaikuisuuttaan eläneiden M1961:n ja M1964:n että seuraavan sukupolven edustajien M1994 ja M2001 puheenparresta.

4.4.6 Jälkitavun *iA*- ja *UA*-yhtymät tutkimushenkilöillä

Jälkitavun *iA*- ja *UA*-yhtymissä eri informanttien välillä esiintyvän vaihtelun määrä on aineistossa lähes olematon: yhtä oiennutta *UU*-muotoista tapausta¹⁹ lukuun ottamatta kaikilla puhujilla *UA*-yhtymät olivat yleiskielen mukaisia, ja *iA*-yhtymissä oli havaittavissa nuorimmalla tutkimushenkilöllä M2001 neljä (4) oiennutta *ii*-muotoista tapausta kaikkiaan 48 tapauksesta (esimerkit 49–51).

49. *se on, kakskyt, viiskyt metrii tonne varmaan tonne etelään päin tai sittes se on koilliseen päi*
(M2001)

50. *ja aika sellanen, aika sellanen musta keltanen semmone^v vähän niijku ampiaistalo mutta mukava paikka asua ja, trampoliinilla pomppiij ja sitted^s siellä keittiössä syö vähä että, ihaⁿ normaali talo ja mukava paikka siis* (M2001)

51. *se oli kyllä, nyt siis, sillon_oli vaikee miettiin^t tollasia mutta kyähä siä oli iham mukavaa porukkaa mut mä tykkään kyä enemmä^t lukiom porukasta mut kyllähän siä oli nopee koulumatka ja silleen_iha^r rentoo ei oikeestaa tarvinnu^t tehä mitään* (M2001)

Esimerkiksi esimerkissä 51 heti poikkeuksellisen *ii*-variantin jälkeen seuraa yleiskielinen *iA*-variantti, joten syytä satunnaiselle vaihtelulle on oikeastaan aineiston perusteella mahdotonta sanoa. Näiltä osin aineistosta esiin nousseet huomiot tukevat aiempia havaintoja siitä, että Tampereen seudulla *iA*- ja *UA*-yhtymät esiintyvät pitkälti yleiskielen mukaisina ja pitkävokaalisten varianttien määrä jää hyvin vähäiseksi (Antila 1982: 89–92).

Kuten jo luvussa 4.4.1 olen todennut, pitkävokaalisia *ii*- ja *UU*-variantteja pidetään eritoten nuorten suosimina muotoina (Antila 1982: 89). Vaikka pitkävokaalisten varianttien on katsottu olevan seurausta Helsingin puhekielen vaikutuksesta (Antila 1982: 89), myös tamperelaisilta 2000-luvun koululaisilta tällaisia *käsii*- ja *kouluu*-tyyppisiä variantteja on Mustanojan (2011: 238) mukaan kuultu.

¹⁹ Aineiston nuorimmalla tutkimushenkilöllä M2001 esiintyi yksi assimiloitunut *UU*-edustus.

Mustanojan tapaan olen itsekin kuullut tällaisia muotoja käytettävän koululaisten keskuudessa, ja myös Salmi (2013: 64) on pro gradu -tutkielmassaan kartoittanut oienneiden *ii-* ja *UU-*varianttien esiintymistä Tampereen seudulla ja todennut pitkävokaalisten muotojen käytön yleistyneen tampere-laisnuorten keskuudessa. Tämän aineiston perusteella voi kuitenkin todeta, että helsinkiläispuhekielen vaikutusta ja siitä seurannutta *iA-* ja *UA-*yhtymien pitkävokaalistumiskehitystä ei ole havaittavissa oman tutkimusaineistoni nuorilla – saati vanhemmilla – tutkimushenkilöillä.

4.4.7 Kokoavia huomioita

Tutkimusaineistoni *eA-* ja *OA-*yhtymien edustus mukailee esimerkiksi Mustanojan (2011: 258) havaintoja yhteisötason muuttumattomuudesta. Tarkastelluista vokaaliyhtymistä *eA-* ja *OA-*yhtymät edustuivat odotusten mukaisesti kaikilla tutkimushenkilöillä valtaosin assimiloituneessa muodossa (taulukot 10 ja 11 luvussa 4.4.4) ja *iA-* ja *UA-*yhtymät yleiskielen mukaisessa, assimiloitumattomassa asussa. Vaikka tutkimushenkilöiden puheessa hallitsevana varianttina olivatkin pitkävokaaliset muodot *ee* ja *oo*, oli osalla puhujista havaittavissa myös satunnaisia vokaaliyhtymävariantteja *eA* ja *OA*. Näitä esiintymiä on kuitenkin niin vähän, että havainnot ovat ainoastaan suuntaa-antavia, eikä niiden perusteella ole mahdollista analysoida yleiskielisten vastineiden funktioita. Näihin havaintoihin syventyminen edellyttäisikin huomattavasti laajempaa aineistoa.

4.5 Jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit

4.5.1 Piirteen taustaa ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit. Kielenpiirteenä jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien voidaan katsoa jakautuvan jopa yli kahteenkymmeneen alaryhmään (ks. esim. Mustanoja 2011: 258 ja siinä mainitut lähteet), mutta joidenkin tapausryhmien harvinaisuuden ja aineistoni rajallisuuden vuoksi olen kuitenkin Mustanojaa (2011: 259) mukaillen päättynyt rajamaan tarkasteluun seuraavat seitsemän tapausryhmää: 1) *inen*-loppuiset nominit ja niiden johdokset, 2) *in*-loppuiset adverbit, 3) *isin*-loppuiset adverbit, 4) verbien konditionaalimuodot, 5) *oitta*-verbit ja niiden nominijohdokset, 6) verbien imperfektimuodot sekä 7) *ise*-verbit ja ja niistä *U*-johtimella muodostetut nominit. Tämän rajauksen jälkeen tarkasteltavaksi jää yhteensä 553 esiintymää. Olen

päätynyt jaottelemaan jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variantit kahteen ryhmään sen perusteella, onko niissä havaittavissa *i* – tai ainakin selvää *i*:mäisyyttä – vai ei. Samanlaiseen kaksivarianttiratkaisuun ovat tutkimuksissaan päätyneet muun muassa Nuolijärvi (1986: 71–88), Nahkola & Saanilahti (2001: 88–93), Nuolijärvi & Sorjonen (2005: 83–85) ja Mustanoja (2011: 260–281).

Hämäläismurteissa jälkitavun *i*-loppuisten diftongin jälkikomponentti on suurimmassa osassa hämäläistä murrealuetta kaikissa tapauksissa hävinnyt olemattomiin (Rapola 1990: 121) ja katoedustus onkin vahva myös Tampereen seudulla. Harri Mantilan (1997: 11–13) mukaan jälkitavun *i*-loppuisten diftongien katoedustusta voidaan pitää lähes kaikessa puhutussa suomessa vallalla olevana, neutraalin yleispuhekielisenä piirteenä. Olen kuitenkin nostanut jälkitavun *i*-loppuiset diftongit tutkittavien kielenpiirteiden joukkoon, sillä haluan aineistostani tarkistaa, edustuuko piirre kaikilla tutkimushenkilöillä suhteellisen samankaltaisesti.

Lisäksi tarkastelen muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustuksesta erillään *semmo(i)nen-* ja *sella(i)nen-*tyyppisiä, demonstratiivipronominikantaisia proadjektiiveja (ks. ISK § 610). Liisa Mustanoja (2011: 261–271) on tutkinut tamperelaispuhujien proadjektiiviedustuksen poikkeavuutta muihin jälkitavun *i*-loppuisiin diftongeihin nähden, ja myös Nuolijärvi ja Sorjonen (2005: 85) sekä Palander (2005: 190–194) ovat tutkimuksissaan kiinnittäneet huomiota proadjektiivien ryhmän erottumiseen muista jälkitavun *i*-loppuisista diftongeista. Haluankin tarkistaa, kuinka demonstratiivipronominikantaiset proadjektiivit edustuvat omassa aineistossani, ja siksi olenkin edellä mainittujen tavoin olen erottanut *semmo(i)nen-* ja *sella(i)nen-*tyyppiset esiintymät muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiosta. Käsittelen *semmo(i)nen-*, *sella(i)nen-*tyypin vaihtelua erikseen luvussa 4.5.3, ja sitä ennen esittelen jälkitavun *i*-loppuisten diftongien kokonaisedustusta tutkimusaineistossa.

Taulukkoon 14 olen koonnut kaikkien seitsemän tutkimukseen mukaan otetun tapausryhmän edustuksen (pl. demonstratiivipronominikantaiset proadjektiivit, kuten *semmo(i)nen* ja *sella(i)nen*).

	f	%
v	423	76 %
vi	130	24 %
yht.	553	100 %

Taulukko 14. Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien kokonaisedustus tutkimusaineistossa.

Taulukon 14 perusteella jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien katoedustus (*V*) näyttäisi aineistossa olevan säilymäedustusta (*Vi*) selvästi vahvempi. Vaikka katoedustuksen asema näyttäisi olevan puhujilla suhteellisen vahva (76 %), esiintyy aineistossa kuitenkin myös säilymäedustusta jopa odotettua enemmän (24 %), kun otetaan huomioon hämäläismurteille ja Tampereen murteelle tyypillinen, kokonaisvaltainen katoedustus (ks. esim. Rapola 1990: 121) ja katoedustuksen yleisyys kaikessa puhutussa suomessa (Mantila 1997: 11–13). Prosentuaalisesti säilymäedustusta esiintyy aineistossa huomattavan paljon – Mustanoja (2011: 262) on tutkinut jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien kokonaisedustusta kahdessa tamperelaispuhujilta kerätyssä aineistossa, joissa säilymäedustuksen prosenttiosuudet ovat 14,0 ja 15,3 %. Aineiston laajuus on syytä ottaa huomioon – oma, suppeampi aineistoni tuskin on suoraan vertailukelpoinen Mustanojan aineiston kanssa. Tästä huolimatta katoedustuksen asema vaikuttaisi aineistossa olevan hieman odotettua heikompi. Täsmällisempiin havaintoihin päästäkseni tarkastelen seuraavaksi jälkitavun *i*-loppuisten diftongien puhujakohtaista edustusta.

4.5.2 Jälkitavun *i*-loppuisten diftongien säilyminen tutkimushenkilöillä

Heti tarkastelun alkajaisiksi on todettava, että tutkimusaineistossa esiintyviä jälkitavun *i*-loppuisia diftongeja ja niiden edustusta tarkastellessa prosenttiluvut ovat osoittautuneet osittain harhaanjohtaviksi. Tamperelaiseksi ja yleispuhekieliseksi mielletyn katoedustuksen (*V*) esiintymisfrekvenssi on kaikilla tutkimushenkilöillä suhteellisen samansuuntainen: puhujakohtainen esiintymisfrekvenssi vaihtelee 52 ja 79 esiintymän välillä. Kuitenkin katoedustuksen puhujakohtainen prosentuaalinen osuus vaihtelee noin 60–90 %:n välillä. Säilymäedustuksen (*Vi*) puhujakohtaiset esiintymisfrekvenssit sen sijaan eroavat toisistaan paljonkin: esiintymisfrekvenssi vaihtelee 4–35 esiintymän välillä. Säilymäedustuksen prosentuaalinen osuus vaihtelee puhujakohtaisesti 6–40 %:n välillä. Tästä syystä olenkin päätellyt puhujakohtaisten erojen olevan melko suuria. Olen nostanut lähempään tarkasteluun aineistoni nuorimman puhujan M2001, jolla säilymäedustuksen osuus oli aineiston pienin (6 %), ja toiseksi tutkimushenkilöksi M1994:n, jolla säilymäedustuksen osuus oli aineiston suurin (40 %). (ks. taulukko 15).

M1994	f	%	M2001	f	%
V	52	60 %	V	65	94 %
Vi	35	40 %	Vi	4	6 %
yht.	87	100 %	yht.	69	100 %

Taulukko 15. Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien kokonaisedustus tutkimushenkilöiden M1994 ja M2001 idiolektissa.

Vaikka katoedustuksen esiintymisfrekvenssi on tutkimushenkilöillä suhteellisen samanlainen (52–65 esiintymää puhujaa kohden), M1994:llä yleispuhekielinen katoedustus on prosentuaalisesti kaikista pienin (60 % kaikista esiintymistä) ja yleiskielinen säilymäedustus suurin (40 % kaikista esiintymistä), ja M2001:llä päinvastaisesti on prosentuaalisesti suurin katoedustus (94 % kaikista esiintymistä) ja pienin säilymäedustus (6 % kaikista esiintymistä). Tarkastelin erikseen tutkimushenkilön M1994 puheessa esiintyneitä säilymämuotoja niiden runsaslukuisuuden vuoksi ja havaitsin, että ainoastaan hänellä *i*:lliset variantit vaikuttaisivat osuvan yleisimmin verbien imperfekti- (esimerkit 54–53) ja konditionaalimuotoihin (esimerkit 54–55). Toisin kuin muut tutkimushenkilöt, M1994 näyttäisi etenkin imperfektimuotoja käyttäessään suosivan *i*:llistä varianttia niissä tapauksissa, joissa ko. variantin käyttö palvelee tarkoitettujen aikamuotojen välittymistä. Tähän johtopäätökseen päädyin havaittuani M1994:n käyttävän säilymämuotoja ja katovarianttia saman puheenvuoron aikana. Esimerkki 53 osoittaaakin, että tutkimushenkilön M1994 puheessa esiintyy sekä *i*:llisiä että *i*:ttömiä imperfektimuotoja. Muilla tutkimushenkilöillä *i*:llisiä verbimuotoja esiintyy huomattavasti vähemmän, ja aikamuotojen sekaantuminen on mahdollista (esimerkit 56–57). Kuten esimerkistä 53 voi havaita, tutkimushenkilöllä M1994 aikamuotojen sekaannuksen mahdollistavia *i*:ttömiä verbimuotoja ei esiinny.

52. *oli sillai iso talo, sit tota kum mää **synnyin**_oli vaan_yks kerros mutta, sitte^p pariv vuaden sisällä rakennettiin, toinejki^k kerros* (M1994)

53. *mä **kysyin** siltä muj kaverilta että osaaksä **kirjottaa**, nin se **sano** et e, sit mä **sanoin**_et no hitto, em määkään_osaa, et tota, mut mä voij koittaa ja sitte^m mä **aloij kirjottaa^s** sitä ja muj kaveri saneli et mitä tehdääj ja sittem mää **kirjotin** siihe* (M1994)

54. *paljon_oli* hyviä kavereita emmä muista että ois ketääj jota, jota niijku **ei morjestais** jos näkis, kaupunghilla tai jossaim missä ikinä (M1994)
55. *no ihan, perus_että* vaimo ja, yks viiva kolme^l lasta, ei siinä sen, sem **monimutkasempaa** välttämättä^f tarvi olla, ja sit tota, **yhteinej** koti jostaim mukavasta paikasta ja, sittej jos vaikka **tykkäis** siitä mitä tekee tyäkseej ja olis vaikka jotaim muutakis sisältöö elämässä vielä ku^p, pelkästään työ, niin_eipä siihen sitte oikeem muuta tarvi (M1994)
56. *oli helppoo sitte^k* kum mää otij koulusta lopputilin nim mää menin töihin sitte^s, siitä, meniⁿ **sanoj** kotona aamulla että mä lopetan nyt ja, mihkäs meet **sano** isä mä **sanon_että** töihi, se sano että mihkä mä **sanoin_em** mä viä tiä mutta töihim meej (M1940)
57. vähä niijku maalaispitäjä kaupunghissa täähän_on niijkus semmonen, oli varsijkis sillo, ku asutti^m mun toisessa kodissa mihi^m muutin, mä **katon** tonne^k kaupunghiin päin tonne^p päätieta mä **katon** sitä suunnilleen neljän_aikaaj kum mä tiesin_että isä om päässy^f töistä (M1961)

Myös *inen*-nominien käyttöön liittyvä tyylivaihtelu vaikuttaisi osaltaan selittävän tutkimushenkilöllä M1994 havaittua *i*:listen muotojen runsautta: esimerkiksi lekseemit *ensimmäinen* ja *yhteinen* esiintyvät aineistossa yleisemmin säilymämuodossaan kuin lekseemi *viimeinen* 'viimenen' tai erilaiset *näkö(i)nen*-johdokset. Esimerkiksi lekseemin *ensimmäinen* esiintymisfrekvenssi on tutkimushenkilön M1994 tallenteessa aineiston kokoon nähden suuri, sillä se esiintyy aineistossa 8 kertaa *i*:llisessä muodossaan. Katomuotoisena ko. lekseemiä ei aineistossa esiinny.

Kuten taulukosta 15 saattoi havaita, jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien katoedustusta esiintyy paljon myös tutkimushenkilön M2001 puheenparressa. Odotuksista poiketen hänen idiolektinsa sisälsi lähes ainoastaan katovarianttia *V*, sillä säilymävarianttia *Vi* on vain 4 esiintymää koko aineistossa. Havaitsin myös, että samoin kuin vanhemmilla puhujilla (esimerkit 56–57), myös M2001:llä verbien imperfektimuodot esiintyvät pääosin katomuotoisina (58–59).

58. *oli mulla oma huâne^f* ja se **muuttukin**_alumperi^m mulla **muuttu** se huâne mull_oli eka toises paikas si^s se **vaihtu** toiseem paikkaan ku [sisko] tuli sitte (M2001)
59. *se oli kuiteñki oma työ se tuntu* kyllä se oma työajat se **tuntu** rankalta sillon (M2001)

Sytä *Vi*-säilymävariantin lähes täydelliselle puuttumiselle voi olla useita, ja aineiston rajallinen laajuus on myös otettava huomioon – 30–60-minuuttinen haastattelutalenne ei mitenkään riitä kuvaamaan kaikkea puhutun kielen vaihtelua. Jotta tutkimushenkilön M2001 säilymäedustusta

voitaisiin analysoida tarkemmin, tulisi aineistoa kerätä huomattavasti lisää, mutta tämän aineiston perusteella voitaneen kuitenkin todeta katoedustuksen olevan hänellä varsin yleistä.

4.5.3 Vaihtelu *semmo(i)nen* – *sella(i)nen*

Muun muassa Mustanoja (2011: 261–271), Nuolijärvi ja Sorjonen (2005: 85) ja Palander (2005: 190–194) ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että *semmo(i)nen*- ja *sella(i)nen*-tyyppiset demonstratiivipronominikantaisten proadjektiivit poikkeavat muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustuksesta. Oma aineistoa tarkastellessani kiinnitin huomiota sekä esiintymisfrekvenssiin että vaihtelun puuttumiseen: kyseisten proadjektiivien edustuksessa ei oikeastaan ole havaittavissa vaihtelua eri tutkimushenkilöiden välillä, mikä myös tekee ilmiöstä lähemmän tarkastelun arvoisen. Olenkin koostanut aineistossa esiintyneet *semmo(i)nen*- ja *sella(i)nen*-tyyppiset proadjektiivit taulukkoon 16.

	<i>semmo(i)nen</i>	<i>sella(i)nen</i>	yhteensä
v	120	19	139
vi	0	0	0
vv	0	0	0
yht.	120	19	139

Taulukko 16. *Semmo(i)nen*- ja *sella(i)nen*-tyyppisten demonstratiivipronominikantaisten proadjektiivien edustus koko aineistossa.

Kuten taulukko 16 osoittaa, *semmo(i)nen*-tyypin eli vartaloltaan *mm*:llisten ja *sella(i)nen*-tyypin eli vartaloltaan *ll*:isten proadjektiivien variaatiota ei aineistossa esiinny, vaan kaikki esiintymät tutkimushenkilöstä riippumatta ovat *i*:ttömässä asussa (esimerkit 60–62).

60. no mä olin niijku^v vähän niijkus **semmosissa** virallisissa kesätöissä ekana ekan ekal kertaa must kolme^k kaks vuotta sitte^k kolme vuotta sitte, joo, mutta sitä ennem mä olin niijkum mä maalasini to^h

*huvimajan tossa ja jaoi^v vähäv vanhempie^l lehtee anteks **sellasta** niijku^p perheen tiekkö auttamista mistä saa ste^v vähä^r rahaa mutta kesätyötä seki^k kai ste on (M2001)*

61. *että **semmosia** muistan, ainaki, meillähän_oli silloin siä oli, sika ja, lammas ja, kanoja ja, kania ja silloin_oli näissä taloissa soraj jälkeen ni kaikilla, yritettiin mistä sais sitä lihaa ja syätävää ni, **semmosia**, eläimiä (M1940)*
62. *mullahan oli, **sellanen** stiiga, tota, peli, jossa niijku, lätkämpelaaja niv vedellään **sellasilla** metallivivuilla (M1994)*

Puhujien välillä ei näin ollen esiinny varsinaisia eroja, vaan kaikki tutkimushenkilöt vaikuttavat suosivan *i*:töntä varianttia. Aineistossa *mm*-vartaloisten proadjektiivien esiintymisfrekvenssi on *ll*-vartaloisia huomattavasti tiheämpi. Liisa Mustanoja (2011: 279) on tutkinut *semmo(i)nen*- ja *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivien variaatiota tamperelaisten puhekielessä ja esittänyt *semmonen*-tyypin proadjektiivien olevan tarjolla olevista muodoista murteellisimpia. Mustanojan (2011: 279) mukaan *i*:llistä *semmoinen*-tyyppiä ei näydetä käytettävän, mutta *sellainen*-tyyppiä esiintyy. Omassa aineistossani *ll*-vartaloisten proadjektiivien esiintymisfrekvenssi on pieni, vain 19 esiintymää, ja kaikki esiintymät ovat katomuotoisia, mutta *semmo(i)nen*-tyypin edustus (120 katomuotoista esiintymää) mukailee Mustanojan havaintoa *i*:llisen *semmoinen*-tyypin esiintymättömyydestä.

Vaikka aineistossa ei ole havaittavissa varsinaista vaihtelua proadjektiivien variaatiossa tutkimushenkilöiden välillä, on kuitenkin huomionarvoista, että *ll*-tyypin esiintymiä on aineistossa 19, joista 17 esiintyy nuorimpien miespuolisten informanttien M1994:n ja M2001:n puheessa. Mustanojan (2011: 279) mukaan *ll*:istä tyyppiä voidaan pitää *mm*:llistä tyyppiä yleiskielisempänä, ja aineiston nuorimmat puhujat ovat osoittautuneet monelta osin iäkkäämpiä tutkimushenkilöitä yleiskielisemmäksi. Vaikka *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivit eivät ole esiintymisfrekvenssiltään kovinkaan runsaslukuisia, voi havainnon kenties joiltain osin katsoa tukevan päätelmiä siitä, että yleis(puhe)kielisten muotojen suosiminen on tutkimushenkilöille M1994 ja M2001 ominaista.

4.5.4 Kokoavia huomioita

Jälkitavun *i*-loppuisten diftongien edustuksesta ei ole laadittu samanlaisia näennäisaikaennusteita kuin muista tutkimuksen kohteena olevista äännepiirteistä. Aiempien tutkimusten (ks. esim. Mustanoja 2011: 279) perusteella olisi kuitenkin voitu olettaa jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien

näyttäytyvän aineiston murteellisimpana ja vähiten idiolekteja erottelevana piirteenä. Idiolektikohtaisessa tarkastelussa kuitenkin paljastui, että vaikka kaikilla tutkimushenkilöillä katoedustusta (*V*) oli havaittavissa säilymäedustusta (*Vi*) enemmän, säilymäedustuksen esiintymisfrekvenssi vaihteli puhujakohtaisesti melko paljon. Luvussa 4.5.2 esittelin nuorten tutkimushenkilöiden M1994 ja M2001 puhujakohtaista edustusta, ja kuten taulukosta 15 saattoi huomata, tutkimushenkilöllä M1994 säilymäedustus oli huomattavasti runsaampaa kuin tutkimushenkilöllä M2001. Voitaneen siis todeta, että vaikka *i*:n kato onkin laajalevikkoinen puhutun suomen kielen ilmiö (Mustanoja 2011: 281), erottelee jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustus kuitenkin ainakin joiltain osin eri puhujien idiolekteja toisistaan.

Syitä *Vi*-säilymävariantin lähes täydelliselle puuttumiselle voi olla useita, ja aineiston rajallinen laajuus on myös otettava huomioon – puolituntinen haastattelutalenne ei mitenkään riitä kuvaamaan kaikkea puhutun kielen vaihtelua. Nuolijärvi (1986: 71–88) on pääkaupunkiseudulle muuttaneiden pohjalaisten kielenmuutosta koskevassa tutkimuksessaan havainnut, että yksilölliset erot ovat sangen suuria *i*-loppuisten diftongien edustuksen ilmenemisessä. Kenties sangen suuret yksilölliset erot selittävät myös tässä tutkimusaineistossa havaittavaa, suurehkoa vaihtelua.

5 PÄÄTÄNTÖ

5.1 Yhteenveto tutkimustuloksista

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen pyrkinyt selvittämään, miten samalla alueella eri aikaan varttuneiden tutkimushenkilöiden idiolektit eroavat toisistaan. Tämä oli tutkimuskysymyksistäni ensimmäinen. Olen todennut, että tarkasteluun valitsemistani viidestä äännepiirteestä diftongit ja niiden avartuminen ja yleiskielen *d*:n vastineet olivat selkeimmin puhujien välille eroa tekeviä piirteitä ja jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät ja *i*-loppuiset diftongit puolestaan puhujia yhdistäviä piirteitä. Yleiskielen *ts*-yhtymän vastineiden esiintymäfrekvenssi aineistossa jäi verrattain suppeaksi, joten on vaikea tai jopa mahdotonta sanoa, onko kyseessä puhujia yhdistävä vai erottava piirre.

Puhujia erottavat piirteet eli diftongien avartuminen ja yleiskielen *d*:n vastineiden esiintyminen korreloivat kaikilla tutkimushenkilöillä melko selkeästi iän ja koulutustaustan kanssa: 1940- ja 1960-luvuilla syntyneillä tutkimushenkilöillä 65–80 % diftongeista oli kokonaan tai osittain avartuneita, kun taas aineiston nuorimmilla puhujilla diftongien avartuminen oli yhtä tutkimushenkilöä²⁰ lukuun ottamatta merkittävästi vähäisempää (avartuma-aste tutkimushenkilöillä N1997 ja M2001 oli 20–30 %:n luokkaa). Tarkastelun kohteena olevista piirteistä yleiskielen *d*:n vastineiden variaatio vaikuttaisi kuitenkin erottelevan puhujia toisistaan kaikkein huomattavimmin.

Aineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että *d*:n ja *r*:n variaatio erottelee puhujia ”murteellisiin” ja ”yleiskielisiin”: *d*-varianttia suosivat nuoremmat puhujat profiloituvat muidenkin piirteiden osalta monin tavoin yleiskielisemmiksi kuin *r*-varianttia suosivat puhujat. Samansuuntaisen havainnon omasta tutkimusaineistostaan on tehnyt myös Liisa Mustanoja (2011: 323), jonka aineistossa esiintyy sekä yleiskielisiä *d*-variantin suosijoita että murteellisia, *r*-varianttia suosivia puhujia. Aineistoni mukailee myös Mustanojan (2011: 327) havaintoa siitä, että *d*-variantin käyttö voi olla puhujilla varsin yksinomaista, kun taas *r*-varianttia suosivilla puhujilla myös *ð*-varianttien osuus voi olla melko suuri. Omassa aineistossani *ð*-varianttia ei juurikaan esiinny, mutta *d*-varianttia suosivilla puhujilla muita variantteja esiintyy kuitenkin huomattavasti vähemmän.

Yleiskielen *d*:n vastineiden variaatio korreloi kaikilla tutkimushenkilöillä iän ja koulutustaustan kanssa. Aineiston perusteella voidaan havaita, että 1940- ja 1960-luvuilla syntyneet tutkimushenkilöt

²⁰ Tutkimushenkilöllä M1994 diftongien avartuma-aste oli iästä ja koulutustaustasta huolimatta samansuuntainen kuin häntä vanhemmilla tutkimushenkilöillä.

ovat taipuvaisia suosimaan *r*-varianttia (*r*-variantin osuus on heillä kaikilla 47–64 % kaikista esiintymistä), mutta 1990-luvulla tai sitä myöhemmin syntyneiltä tutkimushenkilöiltä *r*-variantti puuttuu kokonaan. On mahdotonta sanoa, onko kyseessä ikään vai koulutustaustaan liittyvä ero, sillä 1990-luvulla tai sitä myöhemmin syntyneet tutkimushenkilöt ovat paitsi aineiston nuorimpia, myös korkeimmin koulutettuja puhujia. Jonninen-Niilekselän (1980: 27–59) näennäisaikaennusteen perustana olleen aineiston mukaan vähemmän koulutettujen puhujien yleisin variantti on *r* noin 42–57 % osuudella kaikista esiintymistä. Tutkimushenkilöillä M1940, N1942, M1961 ja M1964 ei ole taustalla korkeakouluopintoja, ja *r*-variantin osuus on heillä kaikilla noin 50 % luokkaa.

Yleiskielen *d*:n vastineita tarkastellessa *r*-variantin lisäksi myös katovariantti \emptyset teki eroa tutkimushenkilöiden välille. Katovariantti \emptyset vaikuttaisi aineiston perusteella puuttuvan lähes kokonaan tutkimushenkilöiltä M1940 ja N1942, mutta aineiston 1960- ja 1990-luvuilla tai sitä myöhemmin syntyneillä tutkimushenkilöillä katoa esiintyy *d*:n vastineena säännöllisesti. Onkin mielenkiintoista huomata, että tutkimushenkilöt M1961 ja M1964 vaikuttavat *r*-variantin suhteen suosivan murteellista varianttia ja katovariantin suhteen yleispuhekielistä varianttia. Jonninen-Niilekselä (1980: 31–32, 58–59) on tulkinnut katotapaukset helsinkiläispuhekieliseksi, nuorten kielessä vaikuttavaksi ilmiöksi, ja vaikka haastatteluhetkellä yli 50-vuotiaita tutkimushenkilöitä M1961 ja M1964 ei enää varsinaisesti voidakaan pitää nuorisokielen edustajina, on syytä huomata, että Jonninen-Niilekselä on asettanut ennusteensa vuonna 1980, jolloin kumpikin 1960-luvulla syntyneistä tutkimushenkilöistä on elänyt nuoruuttaan. Vaikuttaisi siis siltä, että sekä *r*- että katovariantin käyttö erottelee osaltaan tutkimushenkilöiden idiolekteja toisistaan.

Korkean iän lisäksi murteellisimpia tutkimushenkilöitä yhdistää kaksi muutakin tekijää: lyhyehkö koulutus ja pitkä, useita kymmeniä vuosia jatkunut työura samassa työyhteisössä. M1940 on työskennellyt metallialalla yhtäjaksoisesti jo yli 60 vuotta ja N1942 työskenteli kaupan alalla yli 30 vuotta. Nuorempien informanttien työ- ja koulutushistoria on vaihtelevampaa: tutkimushenkilöt M1961 ja M1964 ovat ammattikouluopintojen jälkeen työskennelleet niin eri työnantajien palveluksessa kuin yrittäjinäkin, ja nuori aikuinen M1994 suorittaa yliopisto-opintojaan Turun yliopistossa ja työskentelee osan vuodesta Tampereella vaihtelevissa tehtävissä. Nuorimmat tutkimushenkilöt N1997 ja M2001 suorittavat opintojaan eivätkä ole vielä luoneet varsinaista työuraa. Toisin kuin yli 70-vuotiaat tutkimushenkilöt, 1960- ja 1990-luvuilla tai sitä myöhemmin syntyneet puhujat eivät siis ole integroituneet huomattavan pitkäaikaisesti osaksi tiettyä työyhteisöä. Tämä ei toki iän puolesta olisikaan heidän kohdallaan samalla tavalla mahdollista kuin iäkkäämmillä tutkimushenkilöillä.

Vaikka kuvailen aineistoni iäkkäimpiä tutkimushenkilöitä yhteisesti sanalla *murteellinen* ja nuorimpia tutkimushenkilöitä sanalla *yleispuhekielinen*, haluan kuitenkin korostaa myös heidän

idialektiensa keskinäisiä eroavaisuuksia. Siinä, missä M1940 ja N1942 suosivat avartuneita diftongeja (78–80 % esiintymistä oli kokonaan tai osittain avartuneita), myös tutkimushenkilöiden M1961, M1964 ja M1994 diftongit olivat pääosin avartuneita (65–67 %). Sen sijaan tutkimushenkilön M1994 ikätoverien N1997 ja M2001 diftongit olivat valtaosin avartumattomia²¹. Diftongien avartumisen suhteen akateemisesti koulutettu M1994 muistuttaa siis huomattavasti enemmän itseään vanhempia ja vähemmän koulutettuja puhujia.

Murteellisuuden lisäksi toisaalta myös yleis(puhe)kielisyys erotti tutkimushenkilöitä toisistaan. Tutkimushenkilöä M1994 erotti muista tutkimushenkilöistä jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien yleiskielisten säilymämuotojen huomattavan tiheä esiintymisfrekvenssi. Yleiskielisiä variantteja oli M1994:llä jälkitavujen *i*-loppuisista diftongeista 40 %. Toisaalta myös muuten joiltain osin murteelliseksikin profiloituneella puhujilla M1961 ja M1964 jälkitavujen *i*-loppuisista diftongeista yleiskielen mukaisia oli 26–33 % kaikista esiintymistä, kun taas nuorimmilla tutkimushenkilöillä N1997 ja M2001 valtaosa (yli 90 %) jälkitavun *i*-loppuisista diftongeista edustui katoasussa.

Mistä sitten johtuu, että vaikutelma nuorimpien tutkimushenkilöiden M1994, N1997 ja M2001 tutkimushenkilöitä M1961 ja M1964 yleiskielisemmistä idiolekteista on ilmeinen? Pelkästään fonologisia piirteitä tarkastelemalla ei ole mahdollista muodostaa luotettavaa kuvaa idiolektin murteellisuudesta tai yleiskielisyydestä. Tarkastelun kohteena olevien piirteiden ulkopuolelle jääkin joitain mielenkiintoisia havaintoja. Vuosituhannen taitteen tietämällä syntyneet puhujat vaikuttaisivat profiloituvan sanastoltaan vanhempia puhujia yleiskielisemmiksi. Tutkimushenkilöt M1940, N1942, M1961 ja M1964 suosivat muun muassa tamperelaisiksi miellettyjä pitkävokaalisia persoonapronomeineja *mää* ja *sää* sekä tamperelaissävytteisiä ilmauksia kuten *likka*, ja nuoremmat puhujat puolestaan vaikuttaisivat suosivan edellä mainittujen ilmaisujen yleis(puhe)kielisiä vastineita *mä*, *sä* ja *tyttö*.

Vaikka olen juuri esittänyt nuorempien puhujien tämän aineiston perusteella profiloituvan vanhempia puhujia yleis(puhe)kielisemmiksi, haluan nostaa esiin myös toisen tekemäni havainnon: Tämän tutkimusaineiston perusteella nuoremmat puhujat suosivat vanhempia enemmän täytesanoja, kuten *niinku*, *tota* ja *öö*, sekä englanninkielisiä ilmaisuja, joita etenkin nuorimman tutkimushenkilön M2001 puheenparressa esiintyy. Vaikutelma nuorten puhujien yleis(puhe)kielisyysdestä ei kenties olekaan aukoton – ehkä olisikin perustellumpaa todeta, että vanhemmat puhujat vaikuttavat nuorempia *murteellisemmilta*, sen sijaan, että väittäisi yksioikoisesti nuorten puhujien vaikuttavan kaikin puolin yleis(puhe)kielisiltä. Joka tapauksessa on todettava, että murteellisuuden lisäksi myös

²¹ Tutkimushenkilöiden N1997 ja M2001 diftongeista 20–30 % oli kokonaan tai osittain avartuvia.

yleis(puhe)kielisyiden vaikutelman tarkentamiseksi tulisikin näin ollen tarkastella lähemmin myös muita fonologisia ja morfologisia piirteitä.

Toinen tutkimuskysymykseni koski sitä, minkälaiset piirteet näyttäisivät säilyvän ikäpolvelta toiselle. Tämän tutkimusaineiston perusteella havaitsin, että jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien variaatio on kaikkien tutkimushenkilöiden idiolekteissa varsin samankaltaista iästä ja koulutustaustasta riippumatta. Kaikilla tutkimushenkilöillä yli 90 % yleiskielen *eA*-yhtymien vastineista esiintyi assimiloituneina *ee*-variantteina ja yleiskielen *OA*-yhtymien vastineista ainoastaan nuorimmilla tutkimushenkilöillä M1994, N1997 ja M2001 oli havaittavissa muutamia yleiskielen mukaisia *OA*-variantteja. Kaikki tutkimushenkilöt olivat siis taipuvaisia suosimaan perihämäläisellekin murteelle ominaisia, pitkävokaalisia muotoja yleiskielisten varianttien sijasta. *iA*- ja *UA*-yhtymät puolestaan esiintyivät kaikilla tutkimushenkilöillä yleiskielen mukaisessa asussa, eikä pitkävokaalisia, helsinkiläispuhekielisinä pidettyjä variantteja viittä (5), nuorimmalla tutkimushenkilöllä M2001 esiintynyttä satunnaista poikkeusta lukuun ottamatta esiintynyt lainkaan. Kuitenkin on huomioitava, että eri piirteiden murteellisiksi luokitelluissa varianteissa on huomattavia eroja sen suhteen, kuinka murteellisiksi tai yleiskielisiksi ne koetaan (ks. esim. Mustanoja 2011: 376). Mustanoja (2011: 376) on Tampereen puhekieltä koskevassa tutkimuksessaan todennut, että *eA*- ja *OA*-yhtymien assimiloituneita, *murteellisia* variantteja käyttävät myös varsin yleiskielisiksi profiloituvat puhujat. Mustanojan havainto pätee myös omassa tutkimusaineistossani ja omalta osaltaan selittää nuorten informanttien samanaikaista profiloitumista yleiskielisiksi puhujiksi ja *eA*- ja *OA*-yhtymien assimiloituneiden varianttien voimakasta suosimista.

Jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien lisäksi myös jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit voi tulkita tutkimushenkilöitä joiltain osin yhdistäväksi piirteeksi. Yli 50 % kaikista esiintymistä oli jokaisella tutkimushenkilöllä perihämäläisen – tai yleispuhekielisen – katovariantin mukaisia. Yleiskielen mukaisen variantin suosimisessa oli kuitenkin huomattavia informanttikohtaisia eroja: M1994 suosi yleiskielen mukaista *Vi*-varianttia 40 %:ssa tapauksista, mutta sekä aineiston vanhimmissa että nuorimmilla tutkimushenkilöillä yleiskielen mukaisen variantin esiintymisfrekvenssi oli pieni. Kuitenkin puhujavaihtelusta huolimatta olen tulkinnut jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit informantteja ainakin osittain yhdistäväksi vokaaliston piirteeksi siksi, että perihämäläiselle murteellekin ominaista katovarianttia voidaan pitää yleispuhekielisenä, kaikkialla puhutussa suomessa vallalla olevana neutraalina varianttina (Mantila 1997: 11–13). Piirre ei kenties ole tutkittavia yksioikoisesti pelkästään yhdistävä, mutta missään tapauksessa se ei myöskään tee huomattavaa eroa tutkimushenkilöiden välille.

Esittelin luvussa 3 tutkimukseni metodologisia ratkaisuja, sosiolingvististä näennäisaikamethodia ja sen soveltumista tutkimukseeni. Vaikka en pienimuotoisen tutkimusaineiston pohjalta päätenyt itse ennustamaan kielen muutosta ja muutoksen mahdollista suuntaa, olen analyysissäni mahdollisuuksien mukaan pyrkinyt peilaamaan tutkimustuloksiani jo olemassa oleviin näennäisaikaennusteisiin. Edelleen on muistettava, että näennäisaikamethodi soveltuu rajatuilta osin kielen tarkasteluun yksilötasolla (Mustanoja 2011: 378), sillä metodin ennustusvoima on kenties suurempi yhteisöjen kielenmuutosta tutkittaessa. Tutkimustulosten peilaaminen näennäisaikaennusteisiin oli kuitenkin mielenkiintoista, ja aineistosta tekemäni havainnot olivat monilta osin olemassa olevien näennäisaikaennusteiden ennustaman suunnan mukaisia. Omasta aineistostani tekemäni havainnot mukailevat esimerkiksi Jonninen-Niilekselän (1980: 31–32, 58–59) näennäisaikahavaintoja katovariantin yleistymisestä yleiskielen *d*:n vastineena nuorison keskuudessa ja Salosen (1982) ja Mustanojan (2011: 291–292) havaintoja diftongien avartumisilmiön puhujakohdasta vaihtelusta.

Mielenkiintoiseksi osoittautui myös Antilan (1982: 87) havainto siitä, että jälkitavun *A*-loppuisten vokaaliyhtymien esiintymisfrekvenssin perusteella nuoret puhuisivat vanhempiaan ja isovanhempiaan murteellisemmin. Oma tutkimusaineistoni ei vahvistanut Antilan havaintoa, mutta aineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että 1980-luvun kielimuoto nuorisokieli ja sille ominaiset muoti-ilmaukset ja täytesanat olisivat edelleen 1980-luvun nuorison ja sitä nuorempien ikäpolvien käytössä. Tutkimusaineistossani ei ollut havaittavissa satunnaisia poikkeuksia lukuun ottamatta jälkitavujen *iA*- ja *UA*-yhtymien assimiloituneita, Helsingin puhekielestä leviäviä muotoja, joita myös nuorilta tamperelaisilta on viime aikoina kuultu (Mustanoja 2011: 238). Ikänsä puolesta etenkin tutkimushenkilö M2001 olisi voinut lukeutua *ii*- ja *uu*-variantteja suosiviin puhujiin, mutta yleistäen voinee kuitenkin olettaa, että *ii*- ja *uu*-variantteja esiintyy enemmän tämän aineiston tutkimushenkilöitä nuoremmilla kielenpuhujilla.

Vaikka kaikki tutkimushenkilöt ovat varttuneet ja eläneet tiiviisti samalla alueella, on kuitenkin syytä muistaa, että tutkimushenkilö M1994 on viettänyt osan aikuisuudestaan Varsinais-Suomessa opintojensa vuoksi. Tällä erää M1994:n haastattelutallenteesta on mahdotonta osoittaa poikkeuksia, joiden voisi kuvitella johtuvan perihämäläisen kielialueen ulkopuolella vietetystä ajasta. Yleis(puhe)kielisestä yleisvaikutelmastaan huolimatta M1994 vaikuttaisi 65-prosenttisesti avartuvine diftongeineen profiloituvan kuitenkin monelta osin kotimurteelleen uskolliseksi. Nuolijärvi (1986: 87) on kuitenkin todennut, että muuttajan murteellisuus voi olla myös valikoivaa, eivätkä kaikki piirteet pysy hengissä edes niissä tapauksissa, joissa murre on kuitenkin vahvasti esillä muuttajan puheessa. Vaikka tämän aineiston perusteella voi ainoastaan arvailla, onko tutkimushenkilön M1994

idioletissa joskus havaittavissa viitteitä ”vieraan” murteen vaikutuspiirissä vietetyistä vuosista, olisi tulevaisuudessa jatkotutkimuksen keinoin kenties mahdollista tarkastella hänen puheenpartensa kehitystä ja mahdollista muutosta tarkemmin. Suuntaamalla huomiota myös morfologisiin ja leksikaalisiin piirteisiin olisi mahdollista kartoittaa M1994:n – kuten tietysti kaikkien muidenkin tutkimushenkilöiden – idioletin laatua vielä huomattavasti kattavammin.

5.2 Tutkimuksen arviointia ja jatkotutkimusmahdollisuuksia

Tässä tutkimuksessa olen luonut katsauksen uuteen puhutun kielen aineistoon. Tutkielman määrätyn laajuuden vuoksi olen rajannut tarkastelun viiteen suhteellisen tiheäfrekventtiseen äännepiirteeseen ja jättänyt muut havainnot vähemmälle huomiolle. Varsinaisten tutkimuskysymysten ulkopuolelle jääkin joitain mielenkiintoisia havaintoja aineistosta: tutkimuksen kohteena olleiden äännepiirteiden variaatiota tarkatessa esiin on noussut useita poikkeuksia, joiden lähempi kontekstisidonnainen tarkastelu olisi hedelmällistä ja kiinnostavaa. Lisäksi, jotta tutkimushenkilöiden idiolettien tarkempi kuvaaminen olisi mahdollista, tulisi jatkotutkimuksessa huomiota suunnata myös äännepiirteiden ulkopuolelle: morfologisiin ja kenties myös leksikaalisiin piirteisiin. Edellä mainittuja tarkkaamalla olisi mahdollista kirkastaa kuvaa tutkittavien idiolettien laadusta.

Tutkimusote tässä tutkimuksessa on ollut kvalitatiivinen. Laadullinenkin analyysi on silti vaatinut piirteiden taulukointia ja laskutoimituksia. Tarkkaavaisesta silmästä, huolellisesta laskennasta ja lukuisista tarkistuskierröksistä huolimatta esittelemissäni tuloksissa on inhimillisen erehdyksen vaara. Aineiston käsittelyyn liittyen on syytä ottaa huomioon myös piirteen jatkumoluontoisuus ja tulkinnan kuulonvaraisuus – kun tulkinta perustuu litteroijan kuulohavaintoon, olemassa on myös erehtymisen mahdollisuus. (ks. esim. Mustanoja 2011: 327.) Laadullinen analyysi on joka tapauksessa palvellut laajuudeltaan rajallisen aineiston tarkkaamista: uskoakseni yksittäisten kielenpiirteiden ja poikkeavien varianttien täydellinen irrottaminen kontekstistaan olisi antanut melko yksioikoisen kuvan idiolettien laadusta. Aineisto antaisi kuitenkin mahdollisuuden paljon kvantitatiivisempaankin tutkimukseen.

Muitakin mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita on. Viime aikoina puhuttua kieltä on sosiolingvistiikassa tutkittu reaaliaikatutkimuksen avulla (ks. esim. Kurki 2005; Mustanoja 2011). Jos olosuhteet sen sallivat, tutkimushenkilöitä esimerkiksi 10–20 vuoden kuluttua haastatteleamalla olisi mahdollista kartoittaa heidän yksilötason kielenmuutostaan. Aineisto on myös sisällöltään mielenkiintoinen. Tutkimushenkilöiden kertomat tarinat liukuvat liki 80 vuoden aikajanalla 1940-luvulta aina 2010-luvun tapahtumiin saakka ja kertovat omalta osaltaan tamperelaisesta elämänmenosta.

Mielestäni aineiston sisällöllistä merkitystä ja mahdollisia ei-kielitieteellisiä jatkotutkimusmahdollisuuksia ei siksi pidäkään väheksyä. Yksiin kansiin kootut, nauhoitetut ja litteroidut kolmen eri sukupolven tarinat ja muistot ovat arvokasta perintöä seuraaville ikäpolvillekin.

LÄHTEET

- ANTILA, ULLA 1982: *Jälkitavujen a, ä -loppuiset vokaaliyhtymät*. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), 1982a, s. 83–95.
- ANTILA-BAMICHAS, Ulla 1989: *Jälkitavujen a- ja ä-loppuiset vokaaliyhtymät Tampereen puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- BAILEY, CHARLES-JAMES N. 1973: *Variation and Linguistic Theory*. Arlington (Va.): Center for Applied Linguistics.
- CHAMBERS, J. K. 1995: *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Language in Society 22. Oxford: Blackwell.
- ECKERT, PENELOPE 1997: *Age as a Sociolinguistic Variable* – Florian Coulmas (toim.), The handbook of Sociolinguistics, s. 151–167. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- IIVONEN, ANTTI, SOVIJÄRVI, ANTTI & AULANKO, REIJO 1990: *Foneettisen kirjoituksen kehitys ja nykytila. Kansainvälinen foneettinen aakkosto (IPA). Suomalais-ugrilainen tarkekirjoitus (SUT)*. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen monisteita n:o 16. Helsinki.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. 2004, 2. painos. SKST 950. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, TERHO 1970: *Ovatko äänne muutokset vähittäisiä vai harppauksellisia?*– Virittäjä 74, s. 411–438.
- ITKONEN, TERHO 1997: *Nimestäjän opas*. Kolmas, uusittu painos. Helsinki: Suomalaisugrilainen seura.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1980: *Tampereen puhekielen t:n heikkoasteisten vastineiden, nk:n astevaihtelun, ts-yhtymän, yleisgeminaation, 3. infinitiivin illatiivin ja monikon 1. persoonan kongruenssin sosiaalinen variaatio*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA (toim.) 1982a: *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena. Folia Fennistica & Linguistica*. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Tampere.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982b: *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena*. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.) 1982a, s. 7–35.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982c: *Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä*. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.) 1982a, s. 121–160.
- JÄRVI, MAUNO 1981: *Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä*:

vokaalit. – NPMJy, raportti 2, s. 57–90.

KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. SKST 188. Helsinki: SKS.

KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. Helsinki: SKS.

KROOK, KRISTIINA 1999: *Ensi tavun ie-, yö-, ja uo-diftongien avartuminen suomen murteissa*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja.

KUIRI, KAIJA 2009: *Tampereen suomi vanhinta suomea*. – Harry Lönnroth (toim.), Tampere kieliyh- teisönä s. 13–46. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seu- raamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAASANEN, MIKKO 2016: *Näennäisaikametodin taustaoletusten teoreettista tarkastelua*. – *Virittäjä* 120 (1/2016) s. 57–83.

LABOV, WILLIAM 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington (D.C.). Center for Applied Linguistics.

LABOV, WILLIAM 1972: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

LABOV, WILLIAM 1994: *Principles of Linguistic Change vol. 1. Internal Factors*. Language in Soci- ety 20. Oxford: Blackwell.

LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielel- lisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuo- meen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LYYTIKÄINEN, ERKKI – REKUNEN, JORMA – YLI-PAAVOLA, JAAKKO 2013: *Suomen murrekirja*. Hel- sinki: Gaudeamus.

LÖNNROTH, HARRY (toim.) 2009: *Tampere kieliyh-teisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio*, s. 1–23. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulun yliopisto.

MANTILA, HARRI 2004: *Murre ja identiteetti*. – *Virittäjä* 108, s. 322–346.

MELLIN, ILKKA 1996: *Johdatus tilastotieteeseen, 1. kirja. Tilastotieteen johdantokurssi*. Helsingin yliopisto. Tilastotieteen laitos.

MIELIKÄINEN, AILA 1981: *Murre, kielenkäyttäjät ja asenteet*. – NPMJy, raportti2, s. 1–126.

- MIELIKÄINEN, AILA 1982: *Nykypuhesuomen alueellista taustaa*. – Virittäjä 86, s. 277–294.
- MIELIKÄINEN, AILA 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen julkaisuja 36.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielistä*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö.
- MÄÄTTÄ, URHO – PÄLLI, PEKKA – SUOJANEN, MATTI K. 1999: *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*. Tampereen Yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgeminaatio. Ääntenmuutoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NAHKOLA, KARI & SAANILAHTI, MARJA 2001: *Kymmenen vuotta myöhemmin. Seuruututkimus kielenmuutosten etenemisestä yksilön kielessä ja puheyhteisössä*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja nro 68.
- NIEMINEN, TOMMI 1999: *Kieli ja vaihtelu sosiolingvistiikassa*. – Urho Määttä, Pekka Pälli, Matti K. Suojanen (toim.), Kirjoituksia sosiolingvistiikasta. Tampere.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986a: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986b: *Kolmannen sukupolven kieli: Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankeeseen pohjalta*. Helsinki: Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus.
- PALANDER, MARJATTA 2005: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Suomi 191. Helsinki: SKS.
- PAUNONEN, HEIKKI – MIELIKÄINEN, AILA – SUOJANEN, MATTI 1976: *Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti*. Helsinki: Valtion humanistinen toimikunta.
- PAUNONEN, HEIKKI 1975: *Puhesuomen monet muodot*. Äidinkielen opettajain liiton (ÄOL) vuosikirja XXII. Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982: *Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena*. – M. K. Suojanen, Päivikki Suojanen (toim.), Sosiolingvistiikan näkymiä. Helsinki: Gaudeamus.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995 [1982]: *Suomen Kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Helsinki.

RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283. Helsinki.

RAPOLA, MARTTI 1990 [1947]: *Johdatus suomen murteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RAUTANEN, MARIANNE 1999: *Tampereen puhekielen jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät, yleiskielen ts-yhtymän vastineet ja t:n heikon asteen vastineet 1977 ja 1997*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.

SALMI, ANNA 2013: *Semmosii ja tämmösii – Jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät tamperelaisnuorten puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.

SALONEN, MARJA 1982a: *Diftongien avartuminen Tampereen puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.

SALONEN, MARJA 1982b: *Diftongien avartuminen*. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), 1982a, s. 97–119.

SUOJANEN, MATTI K. 1982: *Sosiolingvistiikka – synkretistinen tieteenala*. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä*, s. 7–37. Helsinki: Gaudeamus.

THELANDER, MATS 1979: *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträskdal. Del 1. Materialbeskrivning och analys påspråkdragsnivå*. *Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia* 14: 1. Uppsala.

VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

VIRTANEN, MATTI 2016: *i:n edellä liudentuva geminaatta-l Tampereen murteessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.

VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. SKST 230. Helsinki: SKS.

VIRTARANTA, PERTTI 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. SKST 251. Helsinki: SKS.

VIRTARANTA, PERTTI 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. SKST 252. Helsinki: SKS.

WIIK, KALEVI 2004: *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. SKST 987. Helsinki: SKS.

VERKKOLÄHTEET

Videolan Organization. Viitattu 01.02.2019. Saatavissa: <https://www.videolan.org/vlc/features.html>

LIITE 1

Teemahaastattelun runko

Kuka olet, missä ja milloin olet syntynyt?

Missä vietit lapsuutesi, ketä kuului perheeseesi?

Millainen oli lapsuus, kerro lapsuudestasi?

Kuvaile lapsuuden maisemia?

Joku erityisen hyvin mieleen jäänyt muisto lapsuudesta?

Mikä oli lempipuhua lapsena?

Milloin aloitit koulun?

Millaista koulussa oli? Mikä oli kivaa, mikä ei?

Minkälainen opettaja oli?

Mieleen jäänyt koulumuisto?

Ensimmäinen työpaikka?

Nuoruus, mitä teit nuorena, missä vietit nuoruutesi?

Kuinka tapasit puolisosasi?

Koska tapasit puolisosasi?

Missä tapasit puolisosasi?

Aloitteko heti seurustella?

Minkälaista oli seurusteluaika?

Seurustelitteko kauan?

Joku muisto seurustelujalta?

Miten tapasit puolisosasi vanhemmat? Pelottiko?

Miten päätitte mennä naimisiin?